

PEDAGOOGIKA
ARHIIVMUSEUM 150 lk
FOND K 44/35

Kinnitan ajutiseks tarvitamiseks

Min. N. K a n n
Haridus- ja sotsiaalminister.

5.VII 35.

KESKKOOLI ÕPPEKAVAD.

KESKKOOLI ÜLDINE EESMÄRK, ÜLESANDED JA TÖÖKORRALDUS.
=====

I.

Keskkooli seaduse põhjal on keskkooli eesmärgiks haritud kodaniku kasvatamine ja õpilaste ettevalmistamine keskkoolile järgneva astme õppeasutusse.

Oma eesmärgi taotleb keskkool kogu koolielu sisemise korraldusega ja õpetusliku ning kasvatusliku tegevusega.

II.

Keskkooli peamiseks ülesandeks on haritud kodaniku kasvatamine, kelle oluliseks tunnuseks on omada teatavat hulka teadmisi, mis temal võimaldavad orienteeruda tänapäeva kultuurilises, ühiskondlikus ja majanduslikus elus. Meie üldise kultuurilise taseme juures peab keskkool neid teadmisi andma ja gümnaasium süvendama.

Keskkooli teiseks ülesandeks on õpilaste ettevalmistamine järgmise astme koolidesse, seega esimese astme kooli sidumine kolmanda astme kooliga. Sellelt seisukohalt peavad keskkooli õppekavad ühest küljest olema rajatud algkooli omadele, teisest küljest aga peavad nad haarama nii suure materjalihulga, mis on alusena vajalik edasiõppimiseks järgmise astme õppeasutuses.

Ühenduses õppetööga ja õppetöö enese kaudu peab keskkool samuti nagu teisedki koolid oma õpilasi kasvatama, taotelles üldist kasvatus eesmärki: kõlblise isiksuse kujundamist õpilaste positiivsete iseloomuomaduste arendamise ja negatiivsete takistamise kaudu. Seejuures peab kool eriti püüdma arendada töemeelset, kohuseteadlikku ja vastutustundlikku ellusuhtumist.

Kasvatuse üldeesmärgi - kõlblise isiksuse - taotlemise kaudu peab toimama ka riigimeelse kodaniku kasvatamine. Riigikodaniku kasvatus seisukohalt on eeskätt vajalik, et õpilastesse sisendatakse ühiskondliku korra paratamatu vajaduse mõistmist ja hindamist ning selle korra täitmist püsiva harjutamise teel täpsuses ja korralikkuses, aja otstarbekohases kasutamises ja produktiivses ning püsivas töös. Kõige selle juures tuleb võimalikult arendada õpilase isetegevust ja algatusvõimet, arvestades tema positiivseid erikalduvusi ja võimeid, õpetades oma töö

saadusi õiglaselt hindama ja aidates kaasa annetekohase kutse valikul.

Iga õppeaine üksikult, samuti kool tervikult kogu oma siseelu, õpetusliku ja kasvatusliku tegevuse korraldamisega, peavad aitama õpilast tervikliku maailmavaate kujundamises, kus eri õppetundides omandatud kirju materjali hulk liituks üheks terviklikuks kogupildiks.

III.

Keskkooli õpetuslikkude ülesannete teostamisel on olulise tähtsusega töökavad ja õppemeetod. Nende mõlemate juures tuleb kogu aeg silmas pidada keskkooli keskset asendit algkooli ja gümnaasiumi vahel. Nooremais klassides tuleb nii töökavade koostamisel kui õppemeetodi valikul arvestada algkooli, kust õpilased tulevad, ja vane- mais klassides gümnaasiumi ja teisi järgmise astme koole, kuhu õpilased lähevad.

Käesolevad õppekavad määravad ära üksikute õppeainete eesmärgid ja ülesanded, samuti õppematerjali üldised raamid, millest kinnipidamine on kohustuslik. Seejuures on aga koolile jäetud vabadus materjali valiku üksikasjus ja ajalises jaotuses klasside piirides. Üksikasjalik materjali valik toimub aineõpetaja või õpetajate rühma poolt esitatud töökavas, mille koostamisel tuleb käia järgmiste põhimõtete järel:

1/ Töökavades väljendugu selgesti õppeaine ülesanne, mida soovitakse teatava aine alal ja teatava klassi piirides teostada.

2/ Käsiteldav aine tuleb otstarbekohaselt ajaliselt jaotada, kusjuures rõhutatagu aine kvalitatiivset läbitöötamist ja mitte materjali hulka. Üldse tuleb hoiduda aine liigse koormamise eest üksikasjaga väljaspool ametliku kava piire.

3/ Õppematerjali valikul tuleb arvestada õpilaste arenemistaset, nende soolist erinevust kehalises ja vaimses arengus, huvialades ja tööviisides.

4/ Õppematerjali ajalise jaotuse juures tuleb ette näha õpilaste suuremate iseseisvate tööde ja kontrolltööde tähtsajad.

5/ Töökavades tuleb ära märkida õpilaste sunduslik ja vabatahtlik lektüür.

6/ Iga aine kavades tuleb näidata, milliste teiste koolis õpetatavate ainetega antud ainel on kokkupuuteid, võimalikult materjali

jaotuses ära märkides kokkupuutumise punktid, mille järele aine käsitlemisel tuleb käia, et üksikud ained ei jääks rippuma eraldi, vaid liituksid üheks tervikuks.

7/ Töökavad tuleb esitada koolijuhatajale iga õppeaasta alguseks.

Tagajärjeka õppetöö soodustajaks on pedagoogiliste nõuete kohaselt koostatud tunniplaan.

Aine käsitlemisel kasutatava õppemeetodi valib aineõpetaja oma äranägemise järele, kusjuures peab järgima järgmisi põhinõudeid:

1/ Õppemeetod olgu selline, mis võimaldab õpilaste aktiivset osavõttu tööst ja tagab töö produktiivseid tulemusi.

2/ Töö olgu kogu õppeaasta kestel ühesuguse intensiivsusega, kusjuures tuleb kindlasti hoiduda õpilaste liigsest koormamisest vee- randi või õppeaasta lõpul.

3/ Tähtis osa õppetöös on raamatul, eeskätt iga aine õpperaamatul, milles on antud kavale vastav ja käsitleluselt õpilase arenemise kohane kogum täpselt formuleeritud teadmisi ning mida ei saa asendada mingisugused õpilaste järelekirjutused. Peale kõigile õpilastele sunduslikkude õpperaamatute on õpilaste iseseisva töö nimel möödapääsematult vajalikud sõnaraamatud ja leksikonid, samuti üldine ja erialaline lektüür perioodiliste ja mitteperioodiliste väljaannete näol. Sellelt seisukohalt tuleb erilist tähelepanu pühendada kooli raamatukogudele.

4/ Uue aine läbitöötamisega käigu alati kaasas varem läbivõetu kordamine, mis on vajalik aine paremaks omandamiseks ja teadmiste hoidmiseks, samuti aine terviklikkuse säilitamiseks. Kordamist tarvitatagu ka üldistuste tegemiseks ja teiste ainetega sidumiseks.

5/ Õpilaste töödelt tuleb nõuda korralikkust ja puhtust, milleks õpetaja oma tööga peab andma eeskujut.

6/ Õpilastelt nõutagu ka õiget ja korrektset sõnalist väljendust, mida peavad järgima kõik aineõpetajad ühtlasi.

Koolitöö paratamatuks osaks on õpilaste hindamine, mida iga õpetaja on kohustatud tegema. Hindamisel tuleb silmas pidada järgmisi nõudeid:

1/ Hindamise mõõdupuuks olgu õpilase töötase, vaadatuna ülesseatud eesmärgi ja ülesannete seisukohalt ning tema suhtumine üldisesse töösse.

2/ Hindamise ajaline ulatus haaraku kogu õppeaasta töö ja selle tulemused ning toimugu õiglaselt ning hoolikalt, nii et klassi või kooli lõpetaksid need, kes arenemiselt, töövõimelt ja omandatud teadmiste hulgalt on selleks küllalt küpsed.

Niisama mõõdapääsematuks nagu hindamine osutub õpilase töö kontrollimine õpetaja poolt. Oma üldiseloolest olgu see niisugune, mis annab nii õpetajale kui ka õpilasele õige pildi tõsioludest ja seda võimalikult vähese ajakuluga.

Käesolevas ülevaates on puudutatud keskkooli üldist eesmärki, ülesandeid ja töökorraldust. Üksikute õppeainete õppetöö üldine laad on kindlaksmääravalt tähistatud ja iseloomustatud seletuskirjades, mis on seoses vastavate õppeainetega.

E E S T I K E E L E M A K E E L E N A .
=====

(22 tundi nädalas).

1. E e s m ä r k .

Eesti keele õpetamise üldeesmärgiks on:

1. aidata kaasa õpilaste üldisele haridusele ning kasvatusel
2. tutvustada meie noorsugu seniste kultuurisaavutustega keele ja kirjanduse alal;
3. äratada armastust nende rahvuslike ainet vastu;
4. arendada kõneoskust.

Eesti keeleõpetuse erieesmärgiks on õpetada kätte õigekeel ja õigekiri vastavalt õigekeelsuslikele ja stiililisile nõudeile.

Kirjanduseõpetuse erieesmärgiks on:

1. äratada ja edendada õpilasis esteetilisi ja eetilisi elamusi;
2. sisendada neisse kirjandusteoste kaudu rahvuskultuurilisi ja üldinimlikke ideaale;
3. arendada õppiva noorsoo kunstilist maitset, kujutlusvõimet ning intuitsivset mõtlemist;
4. anda teadmisi.

2. Ü l e s a n d e d j a k a v a d .

I k l a s s (5 tundi).

a) Ü l e s a n d e d .

Keeleõpetuse ülesandeks on olulisemate õigekeelsuslike alade üldjooneline tutvustamine ning harjutamine ettevalmistuseks järgnevate klasside süstemaatilisele keeleõpetusele.

Kirjandusõpetuse ülesandeks on:

1. arengukohaste kirjandusteoste ja katkendite tutvustamine ning neisse süvenemine;
2. ortofooniline ning ilmekas lugemine;
3. selge ning tabav mõtete väljendamise oskus nii kõnes kui kirjas.

b/ K a v a.

K e e l e õ p e t u s. Ettevalmistav ning sissejuhatav kursus. Tutvumine lauseõpetuse olulisemate elementidega. Sõnaliigid ja sõnade muutmine (üldjooneline). Ülevaade häälikuist, nende hääldamisest ning liigitamisest laadi ja kestuse /vältuse/ järgi.

K i r j a n d u s e õ p e t u s. Lugeda ning käsitleda teoseid ning katkendeid arengukohasest kirjandusest, tehes kirjandusteoreetilisi märkmeid loetava kohta ja arendades (klassi) ühiseid mõtteavaldusi mõne teoses (katkendis) leiduva olulisema peamõtte kohaselt vaba mõttevahetuse meetodi alusel. Ainekliku valikul panna pearõhku muinasjutule, muistendile, vanasõnale, valmile, eluloole, reisikirjeldusele, lühijutule ja legendile. Koduse individuaallektüüri juhtimine.

K i r j a n d i d. Elamus- ja fantaasiakirjandid. Ümberjutustused. Lihtsad jutustused. Erakini: kirjad omastele ja tuttavale.

Kursusega seotud grammatilised ja õigekeelsuslikud harjutused.

II k l a s s (5 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Keeleõpetuse ülesandeks on hääliku- ja õigekirjutuseõpetuse süstemaatilise kursuse ülevaate andmine.

Kirjanduseõpetuse ülesandeks on:

1. arengukohaste kirjandusteoste ja nende katkendite käsitlemine,
2. ilmeka lugemise ja mõtete väljendamise oskuse arendamine.

b) K a v a.

K e e l e õ p e t u s. Keeleõpetuse algmõisted. Süstemaatiline häälikuõpetuse kursus ühenduses vastavate õigekirjutusharjutustega. Sissejuhatus sõnade muutmisse (käände- ja pöördvormid, astmevaheldus sõnade käänamisel ja pööramisel, käänamise ja pööramise tähtsamad tüüpujuhtumid).

K i r j a n d u s e õ p e t u s. Lugeda ning arutada teoseid ja katkendeid arengukohasest kirjandusest, arendades kirjandusteoreetilisi, psühholoogilisi ja eetilisi mõttevahetusi seoses loetavaga. Ainekliku valikul panna pearõhku eluloole, memuaarile, novellile ja ballaadile.

Juhatusi raamatute ja raamatukogude tarvitamiseks.

K i r j a n d i d. Jutustus ja lihtne kirjeldus. Päevik. Märkmik

lektüürist. Tarbekirja stiili harjutusi: kuulutused, tellimised, saatekirjad, sooviavaldused, palvekirjad, telegrammid jne.

Kursusega seotud grammatilised ja õigekeelsuslikud harjutused.

III k l a s s (4 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Keeleõpetuse ülesandeks on vormiõpetuse süstemaatiline käsitlemine.

Kirjanduseõpetuse ülesandeks on:

1. arengukohaste ilukirjanduslike teoste käsitlemine;
2. hea lugemise ja kõnelemise süvendamine.

b) K a v a.

K e e l e õ p e t u s. Hääliku- ja õigekirjutuseõpetuse kokkuvõtlik kordamine. Vormiõpetuse süstemaatiline käsitus, eriti rõhutatud ning harjutades sõnade muutmiseõpetust.

Tutvumine "Väikese õigekeelsus-sõnaraamatuga".

K i r j a n d u s e õ p e t u s. Lugeda ja analüüsida arengukohast ilukirjandust, arendades poetilisi, esteetilisi, psühholoogilisi ja eetilisi mõttevahetusi seoses käsiteldava lektüüriga (kõnearendus). Aineastiku valikul panna pearõhku jutustusele, lüürilisele rahva- ja kunstluulele, eepilisele rahvaluulele ning rahvaeeposele.

Individuaalse lektüüri juhtimine.

K i r j a n d i d. Jutustava ja kirjeldava sisuga kirjandid. Sõnum.

Kursusega seotud grammatilised ja õigekeelsuslikud harjutused.

IV k l a s s (4 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Keeleõpetuse ülesandeks on tuletus- ja lauseõpetuse lühendatud kursuse süstemaatiline käsitlemine.

Kirjanduseõpetuse ülesandeks on:

1. arengukohaste ilukirjanduslike teoste analüüsimine;
2. õpilaste iseloomu ja maailmavaate arendamine ning juhtimine.

b) K a v a.

K e e l e õ p e t u s. Vormiõpetuse kokkuvõtlik kordamine. Lühi-

ke ülevaade tuletusõpetusest. Uute sõnade soetamine. Sõnade tuletamine tähtsamate liidete abil. Tuletatud käänd- ja pöörd sõnade muutmisharjutused. Sõnade liitmine. Õigekirjutus sõnade liitmisel. Lühendatud lauseõpetuse süstemaatiline kursus ühenduses kirjavahemärkide-õpetusega.

K i r j a n d u s e õ p e t u s. Analüüsida arengukohast ilukirjandust, viljeldes poeetilis-esteetilisi ja eetilisi-psühholoogilisi mõttevahetusi klassis seoses käsitletava kirjandusega ning arendades ilukirjanduslike väärtuste kaudu õpilaste iseloomu ja positiivset maailmavaadet. Ainestiku valikul pearõhku panna romaanile ja draamale.

Individuaal-lektööri juhtimine.

K i r j a n d i d. Kirjeldava, võrdleva ja arutleva sisuga kirjandid. Lühike kirjandi-teooria /kirjanditeoreetilisi põhijooni/.

Kursusega seotud grammatilised ja õigekeelsuslikud harjutused.

V k l a s s (4 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Keeleõpetuse ülesandeks on kokkuvõtlik süstemaatiline ülevaade kogu keeleõpetuse kursusest.

Kirjanduseõpetuse ülesandeks on:

1. anda lühike kirjandus-ajalooline ülevaade eesti kirjanduse kogu arenemisest;
2. teha poeetika ja stilistika põhijooneline kokkuvõte (näidete varal).

b) K a v a.

K e e l e õ p e t u s. Kokkuvõtlik süstemaatiline kordamiskursus, olulisemate õigekeelsusreeglite eriline allakriipsutamine ühenduses vastavate keeleliste harjutus- ja kontrolltöödega. Kirjavahemärkide tarvitamise ülevaade. Ühiskeel (üldkeel) ja murded. Hõimkeeled. Meie kirjakeele arenemine.

K i r j a n d u s e õ p e t u s. Lühike ülevaade eesti kirjanduse arenemisest näidete kaudu ajaloolisel, voolulisel ja liigilisel taustal. Poeetika ja stilistika põhijoonte lühike kokkuvõte ühenduses vastavate näidetega eesti kui ka maailmakirjandusest.

Koduse lektööri juhtimine.

K i r j a n d i d. Ilukirjandusliku ja üldise maailmavaatelise sisuga kirjandid: võrdlus, arutlus, iseloomustus, eritlus ja arvustus. Protokoll, aruanne.

3. S e l e t u s k i r i.

A. Üldised juhtmõtted.

Eesti keel õppekeelena on meie keskkooli tähtsamaid aineid. Seepärast tuleks selle rahvusliku õppeaine käsitlemisele pöörata erilist tähelepanu ning esindada seda väärilikalt.

Eesti keele ja kirjanduse õpetamise ülesandeks on õpilase mõtte- ja tundemaailma, kujutlusvõime ja tahtejõu arendamine ning oma vaimsete jõuete julge, selge ja õige väljendamisega eesti sõnas ja kirjas.

Eesti keeleõpetuse eriülesandeks on õpilase väljendamisoskuse arendamine. Keskkooli lõpetanud noor peab oma keelelisis väljenduses jõudma korrektsuse tasemeni, s.o. ta peab olema võimeline väljenduma veatult, ilmekalt ja ladusasti nii kõnes kui kirjas.

Silmas pidades neid tingimatuid praktilisi vajadusi, peab keeleõpetus kestma kõigis keskkooli klassides. I klassi keelekursuse ülesandeks on süstemaatilisse keeleõpetusse sissejuhatamine ning sellele ettevalmistamine olulisemate õigekeelsuslike alade üldjoonelise tutvustamise ning harjutamise kaudu. II, III ja IV klassis teostub süstemaatiline eesti keeleõpetuse käsitlemine ning vastavate harjutuste sooritamine. Keskkooli V klassis korratakse keeleõpetuse süstemaatiline kursus ühenduses vastavate harjutus- ja kontrolltöödega ning laiendatakse tegeliku keeleõpetuse piire murrete ja meie hõimkeelte lühikese käsitlemisega. Samuti antakse lõpuks lühike ülevaade meie kirjakeele arenemisest ning arendajaist.

Kirjanduseõpetuse eriülesandeks keskkoolis on viljastada õpilaste esteetilisi ja eetilisi elamusi, sisendada noortesse kirjanduse kaudu rahvuslikke ning üldinimlikke ideaale, arendada õppiva noorsoo kunstimaitset ning stiilitunnet, mõtlemis- ning kujut^{lus}võimet ja pakkuda teadmisi meie kirjanduskunstilisist saavutustest. Seepärast tuleb keskkooli kirjandusõpetuse all mõista eeskätt ilukirjandust, mille käsit-

lemisel pannakse pearõhku selle kunstiolemuse selgitamisele ja selle peituvate rikkalikkude vaimsete väärtuste kasutamisele noorte üldiseks arendamiseks ning kasvatamiseks.

Et keskkool valmistab ette kasvatatud noori oma kodumaa teenimiseks ja et oma ligemat ümbrust, oma kultuuri väärtusi peame enne kõike tundma, seepärast on kodumaine ainek kirjandusõpetuses domineerival kohal. Eriti oma kirjanduse varasalvedest tuleks ammutada töö peamine materjal, mille kaudu on paremini võimalik äratada, virgutada ning süvendada õpilaste rahvustunnet, rahvusteadvust ning rahvusjulgust. Samuti tuleb kirjandusteoses (ja kirjandusloos) kätketud kohaseid ainevarasid rakendada noorte üldmaailmavaatelisteks ja kõlblikeks kasvatuseks. Sõnakunst on eriti kohane õpilaste tundevärskuse viljelemiseks, vaatlus- ja elurõõmu äratamiseks, eluarmastuse, elujulguse ning eluteenimise tahte kinnitamiseks.

Eesti keskkool ei sea ülesandeks meie kirjanduse süvendatud ajaloolise kursuse käsitlemist (see on gümnaasiumi ala), vaid sel haridusjärgul pakutakse meie sõnakunsti paremik kirjandusliigilisel alusel õppija eale ning arengule vastavalt. Alles V klassis tehakse lühike kronoloogiline kokkuvõte eesti kirjandusest voolulisel ja liigilisel taustal. Nõnda ei tungi meie keskkooli kirjandusõpetuses kuidagi esile didaktilise materialismi, vaid esteetilise elamuse põhimõte. See asjaolu ei pea muidugi eitama vajalike teadmiste nõudmist õpilastelt kirjanduse õpinguis.

Kirjanduse käsitlemisega käsikäes käib poeetika ja stilistika mõistete vähehaavaline selgitus, kusjuures kõiki neid kirjandusteoreetilisi alasid ei tuleks lugeda väärtuseks omaette, vaid rakendatagu neid ainult kirjandusteose paremaks ning teadlikumaks mõistmiseks.

Seoses kõigega tuleks muidugi rõhutada kirjanduse suurt tähtsust isiku ja rahva elus, mispärast tuleks igal kodanikul jõukohaselt kaasa aidata meie kirjanduskultuuri edendamisele kirjanduse hindamise ning armastamise kaudu.

Kirjandite peaülesandeks on kirjaliku väljendusoskuse harjutamine ning arendamine. Kirjandi aluseks ning eelduseks olgu õpilase isiklik elamus ja muljetekogu. Seepärast tuleks kirjandis eriti väärtuslikuks

lugeda noorte väljenduse omapära, iseseisvust ja tabavust. Kuid kõige muu kõrval arvestatagu tõsiselt kirjandi kompositsiooni, stiili ning keele põhinõudeid ja välist korralikkust.

Tarbekirjades taoteldagu eriti täpsust, selgust ja lihtsust; keelelisi harjutusi eesmärgistagu õigekirja ning õigekeele nõuded.

B. Kavasisustik klasside kaupa.

Ülesseatud juhtmõttele vastavalt võiks sisustada eesti keele ja kirjanduse töökava järgnevalt, kusjuures kavasisustikus osutatud kirjandusteosed pole ainuvõimalikud ega obligatoorsed, vaid võimalikult arvestatavad näited.

I k l a s s .

Keeleõpetus. Lause mõiste ja sisuline liigitus. Kirjavahemärgid lause järel. Lause pealiikmed. Laiend ja põhisõna. Laiendamata ja laiendatud lihtlause. Liitlause ja kirjavahemärgid selles (lihtsamad ning tavalisemad esinemisjuhtumid). Liht- ja liitsõna. Sõnaliigid. Sõnade muutmise mõisteid ning näiteid (üldjoonis). Lühike ülevaade häälikuist nende hääldamisest ning liigitamisest laadi ja kestuse (vältuse) järgi. Häälikute märkimine kirjas ühenduses õigekirjutusharjutustega. Suur- ja väiketäht. Suurtähe esinemine algustähena. Üldjooni häälikute vaheldusest (astmevaheldusest) ja tugevusest (rõhust).

Kirjanduseõpetus. Valik (eesti rahva) muinasjutte, muistendeid, vanasõnu, kõnekäände ja kombeid. Valik lühijutte ning kunstmuinasjutte: J. Jaik - "Jaaniöö"; J. Parijõgi - "Katkine kruus"; Juhan Liiv - "Mulda-mäe Mats", "Peipsil", "Igapäevane lugu"; J. Mändmets - "Jõeääre Madis", "Pulmalipp"; E. Vilde - "Kupja-Kaarli adjustaadid"; A.H. Tammsaare - "Poiss ja liblikas", "Kandlemängija"; F. Tuglas - "Hunt". Paar valmi (näit. J. Tamme "Punik"; Jakob Liivi "Rästas") ja lügend (näit. A. Alle - "Legend"; H. Visnapuu - "Kerjuslaps".) Valik reisikirjeldusi: K. Ast - Rumor - "Paadiga Paalal"; J. Parijõgi "Soome" (katkendeid); E. Vilde - "Messina varemeil" (katkend). Mõni elulugu või huvitav episood eluloost (näit. J.V. Jannsen'i ja L. Koidula elulugu).

Kirjandid. Ümberjutustus; lihtsam jutustus. Erakiri. Õigekeelsusharjutusi; diktaate.

II k l a s s.

Keeleõpetus. Süstemaatiline hääliku- ja õigekirjaõpetuse kursus seoses harjutustega. Sissejuhatus sõnade muutmisõpetusse. Põhimuuted ning nende rakendamine. Astmevaheldus sõnade muutmisel. Tähtsamad tüüpjuhtumid sõnade käänamisel ja pööramisel.

Kirjanduseõpetus. Valik elulugusid: L. Raudsepp - "Lydia Koidula", "Carl Robert Jakobson"; J. Roos - "Villem Reiman". Valik mälestuskirju: M. Martna - "Suure kivi all"; A. Jürgenstein - "C.R. Jakobsoni hauakivi" (katkend); J. Vahtra - "Kõestrimäel"; A. Jürman - "Jõulud 1905"; K. Parts - "Lahingud Voldis"; J. Pert - "Kui seisime Riia väravais". Valik novelle: J. Parijõgi - "Uued saapad", "Jõulud", "Vanaema surm"; R. Soar - "Vanaema kodu"; Juhan Liiv - "Käkimäe kõgu"; A. Kitzberg - "Peve Peetri riukad"; E. Peterson - "Ühe hārja elulugu"; J. Mändmets - "Needus", "Ahervare"; M. Metsanurk - "Rist"; A. H. Tammsaare - "Kuningas ja ööbik", "Tähtis päev"; R. Koht - "Viimne kevad"; P. Vallak - "Maanaine"; A. Mälk - "Hilinenud vabadus"; A. Kallas - "Bernhard Riiver". Valik värssluulet; J. Bergmann - "Ustav ülo"; L. Koidula - "Jutt"; J. Tamm - "O^rjakivi"; E. Enno - "Vaenelaps jaaniöö", "Kolm eite"; K.E. Sööt - "Soend", "Kukeristi peremees"; Juhan Liiv - "Rändaja"; G. Suits - "Käkimäe kõgu", "Jüriöö unistus"; J. Schütz - "Pööriöö", "Uueks tõusuks".

Kirjandid. Jutustus; lihtne kirjeldus. Päevik; märkmik lektüürist. Tarbekirjad: kuulutus, tellimine, saatekiri, sooviavaldus, palvekiri. Õigekirjutusharjutusi.

III k l a s s.

Keeleõpetus. Hääliku- ja õigekirjutuseõpetuse kordamine. Vormiõpetus, eriti süstemaatiline sõnade muutmisõpetus ühenduses vastavate harjutustega. E. Muugi "Väikese õigekeelsus-sõnaraamatu" käitlemine.

Kirjanduseõpetus. Valik jutustusi: E. Bornhähe - "Tasuja"; J. Pärn - "Oma tuba, oma luba"; Juhan Liiv - "Nõia tütar"; A. Kitzberg - "Veli Henn"; J. Mändmets - "Katkiraiutud kaljas"; O. Luts - "Kevade I"; A. H. Tammsaare - "Vanad ja noored"; J. Aho - "Raudtee"; F. Molnar - "Paal - tänava poisid". Valik kunstlühirikat: L. Koidula - "Teretus", "Mu isamaa on minu arm", "Kaebus", "Üürike"; M. Veske - "Ilus oled isa-

maa", "Kodumaa", "Igatsus kodu poole"; Juhan Liiv - "Must lagi on toal", "Üks suu", "Hommik"; A. Haava - "Oh kodumaa!"; A. Reinvald - "Kuldrannake"; K.E. Sööt - "Metsajärve saladus"; E. Enno - "Kojuigatsus", "Kodu imelisem töö"; G. Suits - "Kerko - kell", "Noored sepad", "Oma saar"; V. Ridala - "Talvine õhtu", "Kaks pihla"; M. Under - "Harru rand", "Tuisk"; H. Visnapuu - "Kodumaa laul", "Hakkame kinni päikesest"; J. Schütz - "Tares". Valik eesti lüürilisi ja eepilisi rahvalaule. Ülevaateid eeposist: Kalevipoeg, Kalevala, Odüsseia.

Kirjandid. Jutustus; kirjeldus. Sõnum. Keelelisi harjutusi ja kontrolltöid.

IV k l a s s.

Keeleõpetus. Vormiõpetuse kordamine. Lühike ülevaade tuletusõpetusest. Tuletatud noomenite ja verbide muutmisharjutusi. Liitsõna. Õigekirjutus sõnade liitmisel. Lühendatud lauseõpetuse süstemaatilise kursus ühenduses kirjavahemärkide õpetusega ja harjutustega.

Kirjanduseõpetus. Romaan: E. Vilde - "Külmale maale"; M. Metsanurk - "Taavet Soovere elu ja surm". Draama: A. Kitzberg - "Libahunt"; E. Vilde - "Pisuhänd"; O. Luts - "Kapsapää".

Kirjandid. Kirjeldus; võrdlus (võrdlev kirjeldus); arutlus (Lihtsamad ning kergemat liiki). Keelelisi harjutusi ja kontrolltöid.

V k l a s s.

Keeleõpetus. Grammatika kordamiskursus. Olulisemate õigekeelsusreeglite süsteem. Kirjavahemärkide tarvitamise kokkuvõtlik ülevaade. Kirjakeel ja murde. Lühike ülevaade meie hõimurahvaste keeltest. Peajooni meie kirjakeele kujunemisest ning arenemisest.

Kirjanduseõpetus. Lühike eesti kirjanduse kronoloogiline ülevaade voolulisel ja liigilisel taustal. Poeetika ja stilistika põhi-joonte lühike kokkuvõtte seoses vastavate näidetega. Analüüsida uuemast (20. sajandi) kirjandusest mõni romaan, novell, ballaad, draama ja lüüriline laul.

Kirjandid. Ilukirjandust käsitleva kui ka üldmaailmavaatelisi, rahvuslikke ja kõlbelisi küsimusi riivava teemastikuga kirjandid järjekorras: võrdlus, arutlus, iseloomustus; eritlus (lihtne)

ja arvustus (põhijooneline). Protokoll; aruanne. Vabaloomingulisi katsetusi: lühijutt, lüüriline laul, ballaad, draama jne. Keelelisi kontrolltöid.

C, Metoodilisi märkusi.

Keeleõpetus. Meie rahvuslikema õppeaine - eesti keele-hea tundmine ning teadlik rakendamisoskus väljendumisel olgu iga eesti harilase eesmärgiks. Seepärast peab eesti keskkool emakeele tundides panema pidevat rõhku õpilaste keelelisile väljendusvõimeile. Murdeliste ning ebakirjakeelsete vormide asendamine kirjakeelsetega on iga õpetaja ülesandeks, eriti peab aga eesti keele õpetaja jälgima ning juhtima järjekindlasti õpilaste keelelist väljendumisoskust igal sammul - olgu see õpilase suulisel või kirjalikul eneseavaldusel. Et meie õigekirjutus suurel määral põhjeneb õigel ning korrektsel hääldamisel, seepärast tuleb nõuda koolinoortelt ortofooniilist kõnet.

Keeleõpetus kestab meie keskkooli kõigis klassides. I klassi kursus on süstemaatilisele keeleõpetusele teedrajav ning ettevalmistav. Siin tutvustatakse õpilasi keeleliste nähtustega igapäevase elav keele, lugemisvara ja kirjandite kaudu ning selgitatakse keelelisi mõisteid üldjooneliselt. Keeleõpetuse terminoloogiat, ka rahvusvahelist, ja mõningaid lihtsamaid reegleid käsitletakse lihtsalt näides-tiku ja harjutustiku kaudu.

Süstemaatiline keeleõpetus keskkoolis algab II klassis. Siin langeb keeleõpetuse pearõhk hääliku- ja õigekirjutusõpetusele, kusjuures tuleb vastavate harjutuste kaudu eriti markeerida neid keelelisi nähtusi, mil keeletarvituses on eriline tähtsus; näit.: helitu hääliku kõrval esineva klusiili reegel, häälikute vältus (kestus) ja välte ortograafia; häälikute vaheldus ning selle esinemine sõnade muutumisel jne.

III klassis käsitletakse ning harjutatakse peamiselt vormiõpetuse alasid. Siin tuleb tähelepanelikult, peenetundeliselt ja põhjendatult arendada õpilaste keeletunnet ja teadvust keelevormide tarvitamisel: kõik kirjaleeles mitte-esinevad ning tarbetuks tunnistatud õpilaste murdemorfeemid tuleb asendada kirjakeele morfoloogiaga. Selles osas on eriti tähtis sõnade käänamine ja pööramine, ka pärisnimede käänamine, kuid tuleb tarvilikku rõhku panna ka komparatsioonile, pronoo-

menile ja numeraalile. Et käesoleval astmel "sõnaõpetus" on kesksel kohal, seepärast on siin sobiv aeg harjutada õigekeelsus-sõnaraamatu käitlemist.

Keskkooli IV klassis käsitletakse lühidalt ning harjutatakse sõnade tuletusõpetust, liitsõna, laen- ja võõrsõna küsimusi, uussõnu ja lühendatud lauseõpetust ühenduses kirjavahemärkide tarvitamisega. Pearõhku tuleb siin panna produktiivsemate sufiksrite rakendamisoskusele, ortograafiales sõnade liitmisel, uussõnade tähendusõppele ning rektsoonile ja lauseliikmete ning lausetüüpide tundmaõppimisele.

V klassis koondatakse ning harjutatakse õpilaste teadvusse ning kogemusse kõik olulisem eesti grammatikast, et noor haritud kodanik oleks kindlasti teadlik meie riigi õigekeelest ning suudaks põhjendada, miks teatav keelekuju on kirjakeeles õigeks peetav. Seepärast on tarvilik, et siin antaks süstemaatilise keeleõpetuse lisakursusena lühike ülevaade ka meie murrete ja hõimkeelte olemusest ja kirjakeele arenemisest. Seega teostub meie keskkooli viimsel astmel eesti keeleõpetuse lõppsüntees.

Lisatagu veel, et kogu keeleõpetuse kursuse jooksul ei peaks õpetaja unustama eesti keeleõpetuse kõrget ülesannet - anda õpilastele terav väljendusrelv - õigekeel. Seepärast on paratamatu aine igakülgne kordamine, pidev harjutamine ning samm-sammuline kontrollimine tunnistundi, nädalast nädalasse, klassist klassi.

Kirjanduseõpetus. Keskkooli kirjanduseõpetuses pole esmaseks ülesandeks teadmiste pakkumine, vaid noorte ilumeele, tundeelu, kujutlusvõime ja tahtejõu harmooniline arendamine. Ilukirjandusel on karakteri kujundamises väga suur ning väärtuslik osa. Seepärast kestab selle ala käsitlemine läbi kogu keskkooli kursuse.

Et loetava mõju noortesse oleks positiivne ning püsiv, siis peab kirjanduse õpetaja neid järjekindlasti juhtima kirjandusteose mõistmisele ning maitsmisele. Tuleks teha kõik, mis võimalik, et õpilaste muljed kirjandusest oleksid meeldivad ning mõjukad, nõnda et noortes lugejais võrsuks armastus raamatu vastu ning et kirjandusteose lugemine oleks neile suureks vaimseks naudinguks.

Kirjanduse käsitlemine keskkoolis võiks jaguneda järgnevaissse tegevusjärgkudesse.

1/ Lugemine. Käsiteldava kirjandusteose lugemine võib teostuda nii klassis kui ka kodus. Et väija jõuda hea ning ilmeka lugemiskuseni, on klassilugemine keskkooli kirjandustundides siiski vältimatu. Eriti tähtsal kohal on klassilugemine I - III klassis, kus kursuse lühipalasid jõuab väga hästi ette kanda ka klassilugemise korras ning kus lugemisharjutusile tulebki panna suuremat rõhku.

Lugemist klassis võib korraldada mitmeti: kursoorselt, staatusest, vaikselt ja võistlevalt, kuid kõiki lugemisviise tuleb otstarbekalt korraldada, et õppija lugemiskava oleks maksimaalne ning mitmekesine.

2/ Lugemisele harilikult järgneva arutlus. See võib olla täielik üksikasjaline või osaline (s.o. teatava põhiküsimuse seisukohast), olenedes käsiteldavast aineist ja õpilaste arenemisastmest (eest). See võib toimuda suuliselt vaba mõttevahetuse tööviisi alusel klassi avalikkuses ning ühistegevuses, see võib sündida kirjalikult klassis või kodus kirjandi või kõnendi korras. Arutlusil tuleks lubada õpilasil vaba eneseavaldust, kuid seejuures vaja nõuda korralikku väljendust nii sisult kui vormilt. Nii moodustavad kirjanduslikud arutlustunnid noortele parima ning huvitavaima kõneharjutuste võimaluse.

Keskkooli I ja II klassis ei tuleks õpilasi liigselt koormata kirjandusteose analüüsi mitmekesiste üksikasjadega, vaid selles eespiisab mõne huvitavama põhiküsimuse esiletõstmisest. III ja IV klassis aga võime^{juba} põhjalikumalt ning süstemaatilisemalt käsitleda ilukirjanduslikku teost poeetilis-estoteetilisel ja eetilis-psühholoogilisel alusel. Lõppklassis tulevad juurde veel maailma- ja eluvaatelistel probleemid, kuid kõik nad esinegu ikka vastaval ajal ning sobivas aineosas ning kõiki küsimusi käsiteldagu lihtsalt ja loomulikult, õpilasil mõistetavalt. Poeetika ja stilistika küsimusi käsitletakse keskkoolis seoses vastava kirjandusliku nähtuse arutlusega. Ainult V klassis on võimalik teha nende eriküsimuste lühike süstematiseeriv kokkuvõte, kuid ikkagi käsiteldud kirjandusest valitud näidete varal. Samas klassis antakse ka lühike eesti kirjanduse ajalooline ülevaade, kuid seegi sündigu ajajärku elustavate tekstnäidete kaudu, kusjuures kultuuriloolise tausta ülesandeks on ainult abistada meie raamatu arenemise paremat mõistmist ning üksikteose täielikumalt maits-

mist. Lõpuks lisatagu, et pääle positiivse maailmavaate ning õige elusuuna juhtimise olgu kirjanduse õpetajal teose käsitlemisel eriti silmas meie iseseisvuse mõttes juurduv rahvuslik ideaalkarakter. Igal soodsal silmapilgul rõhutatagu meie rahvuslike suurmeeste tööteeneid, igal heal juhusel kriipsutatagu alla meie kirjanduslike rahvuskangelaste õilistavat eeskujut, igal vastaval võimalusel meenutatagu meie meeste sangarmeelt, nagu see avaldus meie kibedail katsumispäevil Vabadussõjas.

3/ Mis puutub mõne lühipala päheõppimisse, siis selle tegevusega ei tuleks õpilasi palju koormata, kuid poolaasta jooksul õppida pähe paar kaunist ilukirjanduslikku lühipala ei peaks olema liigne vaev. See teritab tähelepanu, arendab mälu, tõstab ilmeka lugemise taset klassis jne. Liiatigi saab päheõpitut praktiliselt kasutada kooliõhtuil, aktusil ja mujal.

Kirjandid. Juba kirjanduse käsitlesest võrsut vajadus fikseerida ning resümeerida mõtteid. Siit kerkib noortel aga ka mitmesuguseid uudiselamusi, mille kaudu on võimalik arendada mõttekäiku uues suunas edasi, ehitada n.ü. loovat juurde. Samuti nõuab keelereeglite rakendamine palju mitmekesiseid kirjalikke harjutusi- ja kontrolltöid. Seepärast on tarvilik anda aega kõigi nende noorte arendamiseks ning harjutamiseks vajalikkude kirjatööde teostamiseks.

Kirjandite temaatikaks võib valida küsimusi õpilaste siseelu alalt, loetavast kirjandusest, loodusest ja mujalt välisest maailmast. Tarbestiili harjutusi tehtagu tegeliku tarbeelu alusel; keelelised harjutustööd liituvad keeleõpetusega.

Kirjandi tüüpide ja hea stiili õppimiseks ning harjutamiseks on tarvis tuua eeskujusid ja anda teoreetilisi selgitusi.

Kirjandi kõigekülgseks produktiivseks kasutamiseks tuleks neid võtta klassis võimaluse piiirides süstemaatilisele käsitlesele, kusjuures esindavaimad näited võiksid tulla põhjalikumale analüüsile.

Kirjalikke töid tuleb õpilasil teha ka kodus. Eriti peab võimaldama vanemate klasside õpilasil pikemate iseseisvate töökatsete esitamist (ka referaadi korras). Samuti võiks viljelda (eriti V klassis) väikesi vabaloomingulisi katsetusi ning harjutusi ilukirjanduse alal (näit. poetika kokkuvõtte harjutustöödena).

Huvitavaks kirjandite korraldamise ergatavahendiks on õpilaste parimate tööde kollektsioon, mida võib mitmel viisil hiljemgi kasutada.

Õpilaste kirjalikul väljendusel pandagu rõhku ka välisele korralikkusele: käekirja selgusele, puhtusele ja õigele paigutusele.

D. Raamatukogu ja kodune lektüür.

Koolikavaliselt ei jõua me tarvilikul määral avardada noorte ilukirjanduslikku perspektiivi, sest süvenemine ning stataarne käsitlus nõuab palju aega. Seepärast on loomulik, et iga õpilane pühendab osa oma vabast ajast kirjandusliku silmaringi laiendamiseks hea kirjanduse lugemise kaudu. Tunnustades isikliku raamatukogu evimist ülitähtsaks, peame noortes äratama raamatuarmastust ja juhtima neid isikliku raamatukogu hindamisele. Ühtlasi tuleb aga anda juhatusi avalikkude raamatukogude kasutamiseks. Kooliraamatukogud peaksid muidugi eeskätt hoolitsema õpilaste koduse lugemisvara värskenduse eest järjekindlasti. Lugemiseks sunduslikke raamatuid peaks igaüht olema kooliraamatukogus vähemalt 10 eksemplari.

Kõige selle väärtusliku tegevuse viljastamiseks tuleb anda õpilasile iga õppeaasta algul koduse lektüüri nimekiri, kusjuures peetagu silmas eriti neid teoseid, mis klassikursust ühtaegu ligemalt valgustaksid ning täiendaksid. Seejuures märgitagu ära lugemiseks sunduslikud raamatud ja ka soovitatavad.

Koduse lektüüri kontrolli saaks teostada õpilaste lugemismärkmikkude alusel või mõnel muul viisil.

E E S T I K E E L R I I G I K E E L L A .
=====

(22 tundi nädalas).

1. E e s m ä r k.

Eesti keele õpetamise eesmärgiks on:

1. kasvatada, käsikäes emakeelega ja teiste ainetega, armastust oma kodumaa ja kaaskodanikkude vastu;

2. kujundada kõlbelismeelset kodanikku, kes oskab olla kasulik oma kodumaale selle ühise rahvuspere liikmena.

Eesti keeleõpetuse eesmärgiks on anda õpilastele riigikeele praktiline oskus määral, mis võimaldab kodanikule riigi-, omavalitsus- ja seltskonnaelust osavõtmise ning asjaajamise vastavate asutustega, eesti kirjanduse lugemise ja edasiõppimise kodumaa vastavais õppeasutustes.

Eesti kirjanduse õpetuse eesmärgiks on:

1. aidata kaasa õpilaste sõnavara rikastamisele ja praktilise keeleoskuse edendamisele;

2. äratada ja edendada õpilastes esteetilisi ja eetilisi elamusi;

3. sisendada neisse riigikultuurilisi ja üldinimlikke ideaale kirjandusteoste kaudu;

4. tutvustada õpilasi eesti rahva eluavaldustega;

5. anda tarvilikke teadmisi.

2. Ü l e s a n d e d j a k a v a d.

I k l a s s (5 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Eesti keele õpetamise ülesandeks on:

1. sõnavara rikastamine ja kindlustamine;

2. hääldamise, kõnelemise, lugemise ja kirjutamise oskuse taotlemine.

b) K a v a.

K e e l e õ p e t u s. Täis- ja kaashäälik; üksik- ja liithäälik. Ühe- ja kahekordne täht; väike- ja suurtäht. Silbitamine ja sõna pooltamine. Üksik- ja liithäälikute vältus. Astmevaheldus vastavalt käände- ja pöördevormidele.

Pea- ja kaasrõhk. Peenendus.

Käändsõnad. Käänte moodustamine ja nende tarvitamine lauses.

Pöörd sõnad. Pöörd sõna muudete moodustamine ja nende tarvitamine lauses.

Täis- ja osaaluse, öeldise, täis- ja osasihitise tundmaõppimine ning tarvitamine.

Kirjandus. M. J. Eisen - "Pakase kink"; Fr. R. Faehlmann - "Looming", "Emajõe sünd", "Vanemuise laul"; Fr. R. Kreutzwald - "Rohkesti tasutud heategu"; A. J. K. K. - "Libahunt"; O. Luts - "Ülemiste vana"; J. Parijõgi - "Kuidas sulane näkide saladuse teada sai", "Kuidas tööjõud kadus", "Külaliste leib", "Metshaldjas karistab noormeest"; H. Vuolijoki - "Valgemäe Jaan" (katkend novellist "Udutagused"); A. - va - "Nõmmelill"; J. Kärner - "Eksinud poisi seiklusi"; Jakob Liiv - "Rästas"; Juhan Liiv - "Nõmm", "Rändaja"; G. Suits - "Noored sepad"; J. Tamm - "Punik"; H. Visnapuu - "Mina väike". Eesti hümn.

Reisikirjeldusi ja reaallainelisi palasid peamiselt kodumaa teaduse ja ajaloo alalt.

K i r j a n d i d. Küsimuste koostamine antud lausetele ja vastused antud küsimustele läbitöötatud ainel. Loetud ja keelelt vaadatud teksti kirjutus.

II k l a s s (5 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Eesti keele õpetamise ülesandeks on:

1. sõnavara rikastamine ja kindlustamine;
2. hääldamise, kõnelemise, lugemise ja kirjutamise oskuse süvendamine.

b) K a v a.

K e e l e õ p e t u s. Lühikese, pika ja ülipika hääliku õige hääldamine ja märkimine kirjas. Astmevaheldus vastavalt käänte- ja pöördvormidele. Käänte ja nende tarvitamine lauses. Pöörd sõna muuted ja nende tarvitamine lauses. Täis- ja osaöeldistäite tundmaõppimine.

K i r j a n d u s, Juhan Liiv - "Igapäevane lugu"; O. Luts - "Kapsapea"; J. Parijõgi - "Hingi päästmas", "Ojaveres Madis", "Vargus"; A. H. Tammsaare - "Tähtis päev"; L. Koidula - "Mu isamaa on minu arm",

Jakob Liiv - "Kallid kohad", "Põllu ääres"; Juhan Liiv - "Mets", "suu"; A. Reinvald - "Pisarad"; G. Suits - "Sügiselaul"; J. Tamm - "Eksiteel", "Õnn"; M. Veske - "Ehatäht ja veli"; H. Visnapuu - "Kodumaalaul".

Memuaare ja reaallainelisi ning episoodilisi palasid peamiselt kodumaa maateaduse ja ajaloo alalt.

K i r j a n d i d. Elamuskirjandite kirjutamine kollektiivselt ja üksik. Küsimuste koostamine loetust ja neile vastamine. Õpitud aine kirjalik jutustamine. Etteütlusi ja keelelisi harjutusi läbitöötatud ainel. Loetud ja keelelt vaadeldud teksti kirjutamine.

III k l a s s (4 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Eesti keele õpetamise ülesandeks on:

1. sõnavara rikastamine ja kindlustamine;
2. hääldamise, kõnelemise, lugemise ja kirjutamise oskuse süvendamine.

b) K a v a.

K e e l e õ p e t u s. Lühikese, pika ja ülipika hääliku õige hääldamise ja kirjutamise oskuse süvendamine. Lühi-, pika- ja ülipika silbivärteline sõna. Astmevahelduse ülevaatlik kokkuvõte. Käänded ja nende tarvitamine lauses. Mitme sõna kooskäänamine. Nimi-, omadus-, arv- ja asesõnad. Käänamiselt erinevate arv- ja asesõnade käänamine. Võrdlemine. Pöörd sõna muuted ja nende tarvitamine lauses. Abisõnad: määr-, kaas-, side- ja hüüdsõnad ja nende tarvitamine lauses. Täiend määrus ja üte.

K i r j a n d u s. A. Haava - "Metsa talus"; O. Luts - "Kevad"; J. Mändmets - "Jõeääre Madis", "Und"; A. H. Tammsaare - "Mäetaguse vanad"; Fr. Tuglas - "Ema siis hälli heinamaale"; Fr. R. Kreutzwaldi "Kalevipoja" lühike sisukokkuvõte. E. Enno - "Õhtu kodutalus"; A. Haava - "Üks on minul püham koda", "Minu vanaema"; L. Koidula - "Sind surm ni küll tahan"; Juhan Liiv - "Rukkivihu rehe all"; Rahvalaulud - "Siin on kullad kiikumassa", "Veere, veere, päevakene", "Kui ma olin väiksekene"; V. Ridala - "Talvine õhtu"; G. Suits - "Noorte laul"; K. E. Sööt - "Kuld".

Eesti suurmeeste elulugusid ja reaalsainelisi ning episoodilisi proosapalasisid peamiselt kodumaa maateaduse ja ajaloo alalt.

K i r j a n d i d. Elamuskirjandeid kõneluste põhjal. Lugemisaaine sisukava koostamine. Õpitud ja loetud aine kirjalik jutustus. Etlustusi läbiloetud või läbitöötatud ainel. Õpitud teksti peastkirjutus. Keelelisi harjutusi läbitöötatud ainel.

IV k l a s s (4 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Eesti keele õpetamise ülesandeks on:

1. sõnavara rikastamine ja kindlustamine;
2. süvenemine eesti keele olemusse ja praktilisse tarvitamisse;
3. tutvumine eesti kirjandustoodetega.

b/ K a v a.

K e e l e õ p e t u s. Käänded ja nende tarvitamine lauses. Pöörd sõna muuted ja nende tarvitamine lauses. Käänd- ja pöördkonnad. Liitsõnad. Kokku- ja lahkukirjutamine. Sõnade tuletamine. Käänd-, pöörd- ja abisõna tuletusliiteid. Tuletiste käänamine ja pööramine.

Lauseõpetus ühes kirjavahemärkide-õpetusega ja vastavate sarrliste ja kirjalikkude harjutustega ja analüüsiga.

K i r j a n d u s. A. Kitzberg - "Püve talus"; Juhan Liiv - "Nõia tütar"; J. Mändmets - "Kiir kaugusest"; Fr. Tuglas - "Asuja". E. Wilde - "Mahtra sõda" (üksikuid peatükke); E. Enno - "Kojuigatsus", L. Koidula - "Miks sa nutad, lillekene?", "Üürike", "Kaebus"; Juhan Liiv - "Meri, Rahvalaulud: "Laula, laula, suukene", "Laulu võim" (Kui mina hakkam laulemale), "Nüüd ilus vilulla veerda", "Laulja neiu kodu" (Kus on kullalla koduke), "Mitu halba ilma päällä", "Istusin ilu mäella"; V. Ridala - "Kadarikus"; G. Suits - "Elu tuli".

Eesti suurmeeste elulugusid ja reaalsainelisi ning episoodilisi palasisid.

K i r j a n d i d. Kirjandeid läbitöötatud ainel. Lugemisaaine sisukava koostamine. Õpitud või loetud aine kirjalik jutustus. Etlustusi. Õpitud teksti peastkirjutus. Keelelisi harjutusi läbitöötatud ainel.

V k l a s s (4 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Eesti keele õpetamise ülesandeks on:

1. sõnavara rikastamine ja kindlustamine;
2. kõnelemise, lugemise ja kirjutamise oskuse süvendamine;
3. vajalikkude teadmiste kokkuvõtte eesti keeleõpetusest;
4. süvenemine eesti kirjanduse tähtsamasse avaldustesse.

b) K a v a.

K e e l e õ p e t u s. Lühike eesti keeleõpetuse kokkuvõte.

K i r j a n d u s. Juh. Liiv: "Peipsil"; M. Metsanurk - "Epp"; J. Mändmets - "Laanemetsa veskitalu"; K. Rumor - "Sünnimaal"; A.H. Tammsaare - "Vanad ja noored"; Fr. Tuglas - "Popi ja Huhuu"; E. Wilde - "Kupja-Kaarli "adjustaadid"; E. Enno - "Vaenelaps jaaniöö"; A. Haava - "Küll oli ilus mu õieke", "Kui sa tuled, too mull' lilli"; L. Koidula - "Eesti muld ja eesti sõda"; Fr. R. Kreutzwald - "Isamaa ilu hoieldes"; Juh. Liiv - "Ma lillesideme võtaks", "Hommik"; Rahvalaulud: "Kandle tekkimine", "Kannel annas", "Nutan noorele rohule", "Tütar ema haua", "Suure tamme laul", "Ilulaul", "KuuReinwald-Kuldaran" V. Ridala - "Kevadetunne"; K.E. Sööt - "Mis mulle meeldib", "Varas"; G. Suits - "Oma saar".

Lühike ülevaade eesti XIX ja XX sajandi kirjandusest.

K i r j a n d i d. Jutustava ja kirjeldava sisuga kirjendeid. Loe-
tud aine kirjalik jutustus. Etteütusi. Keelelisi harjutusi. Talitus-
kirju.

3. S e l e t u s k i r i.

Eesti keele õpetamise eesmärgiks muukeelseis keskkoolides on kas-
vatada kodanikku, kes oskaks olla kasulik kodumaale selle rahvaste
ühise pere haritud liikmena.

Eesti keele õpetamise kaudu muukeelseis üldhariduslikes keskkooli-
des peavad õpilased keskkooli lõpetamisel jõudma niikaugele, et neil
elus oleks võimalik riigikeeles raskusteta väljenduda suuliselt ja
kirjalikult, aru saada haritlase kõnekeelest, lugeda eesti kirjandust
ja edasi õppida kodumaa vastavais õppeasutustes.

Seejuures taotleb eesti keele õpetamine ülesandeid: saavutada korralik, võimalikult eestipärane hääldamine, anda tarviline sõnavara ja oskus seda tarvitada kõnes ja kirjas ja vajalised teadmised eesti keele õpetuses, arendada eesti keele tunnet, harjutada eesti kirja- ja kõnestiili, tutvustada õpilasi eesti kirjandusega ja rahva eluavaldustega.

Nii on eesti keele õpetamise sisuks hääldamisharjutused, sõnavara rikastamine, kõnelusharjutused, õigekeeleõpetus, kirjandus ja kirjalikud tööd.

Õigele hääldamisele pühendatakse erilist tähelepanu kõigis klassides, jätkates algkoolis alustatud tööd. Esimeses klassis häälikuõpetuse puhul seletatakse eesti keele häälikute tekitamisviisi, erilist rõhku pannes neile häälikuile, milles õpilased eksivad või mis erinevad emakeele omist. See töö ei tohi kujuneda teoreetiliseks foneetikakursuseks, vaid peab seisma praktilistes harjutustes. Kui hääliku õige tekitamisviis on õpilasele praktiliselt selge, tuleb üha suureneva nõudlikkusega pidada silmas õiget hääldamist ja tarbe korral harjutada vastavat sõna õieti hääldama nii üksikult kui ka lauses. Seda tööd tuleb jätkata kõnelustel ja lugemisel kuni kooliaja lõpuni. Parimaks eeskujuks hääldamises olgu õpetaja õige ja selge hääldamine, mispärast õpetaja tagu eesti keelt õppekeelena, ainult tarbekorral õpilase emakeelt või võõrkeelt appi võttes.

Õpilase sõnavara rikastamine ja kindlustamine on tähtsamaid ülesandeid. Õpilased omavad juba algkoolist, kus nad seda keelt on õppinud kolm aastat, teatava arvu niihästi aktiivseid kui ka passiivseid sõnu. Õpetajal tuleb esimeses klassis õppetöö alguses tutvuda õpilaste poolt omandatud sõnavaraga, et võimalik oleks tulevikus seda sihikindlalt rikastada ja kindlustada. Seejuures peaks aktiivne sõnavara igal õppeaastal rikastuma umbes 500 sõna võrra. Õpetaja olgu võimalikult igas klassis teadlik õpilaste sõnavarast. Seepärast oleks soovitav vastava sõnastiku pidamine, mida võiksid teha ka õpilased. Sõnavara allikaiks on kõnelus, harjutused ja kirjandus. Sõnavara peab saama kõneluste, lugemise, jutustamise, keeleliste vaatluste ja kirjatööde kaudu õpilase raudvaraks, mida ta oskaks tarvitada kõnes ja kirjas.

Kõnelustele tuleb õppetöös anda vääriline koht. Võivad ju õpilased riigikeelt eestlastega kokku puutudes peamiselt kõnelda

lena. Kõnelus algab esimeses klassis ja jätkub kooliaja lõpuni. See nõuab õpetajalt järjekindlat, süstemaatilist ja hästi läbimõeldud tööd otstarbekohasuse ja viljakuse mõttes. Kõnelustel tuleb tõmmata aktiivsesse töösse võimalikult kogu klass, kuigi õpilased ei esineks ainult vastates, refereerides või jutustades, vaid ka oponeerides või üksteiselt küsides. Kõnelusharjutuse sihiks olgu kõneoskus, õige esinemine ja sõnavara kindlustamine. Lähtekohaks võivad olla loetu, läbielatu, mõni sündmus, keeleline vaatlus, teatava teema läbitöötamine, kirjad, referaat.

Tuleb harjutada ka õpitud või läbitöötatud teksti, kahekõne ja stseemide ilmekat ettekandmist, samuti ka lugemisaine dramatiseerimist, seejuures nõudes kindlat ja selget diktsiooni, sõna ja lause rõhu kui ka eriliste tundevarjundite vastavat edasiandmist. Siin võib kasutada eriti luuletusi, aga ka proosapalu. Samuti lastagu jutustada loetu või kuuldu sisu või teha silme ees oleva või loetud või kuuldu teksti kokkuvõte. Vanemais klassides võiksid õpilased klassi ees esineda ettevalmistatud referaadiga või kõnega antud teemal. See nõuab õpetaja juhtivat kätt. Referaadile kui ka omaette vaikselt lugemisele järgnegu läbirääkimised.

Ka igasugusel lugemisel tuleb nõuda ilmekat ettekannet. Lugemiseaineks võib olla mitmesugune kirjandus: eesti ilukirjandus, reisikirjeldused, memuaarid, biograafiad, muinasjutud, rahvalaulud, ajakirjandus, proosapalad, eriti eesti maateaduse ja ajaloo alalt, samuti ka mitmesugused kirjad. Esikohal olgu siiski õpilaste arenemisastmele vastav eesti ilukirjandus. Lugemisega käskäes peab käima keeleline kui ka siluline seletus, et õpilased võiksid omandada loetu sisu parima arusaamisega.

Kirjanduse õpetus peab seisma peamiselt õpilaste sõnavara rikastamise ja praktilise keeleoskuse edendamise ning süvendamise teenistuses, mispärast tuleb kirjandust käsitleda tihedas ühenduses kõnelusega ja keeleliste vaatlustega. Kuid kirjandusel on peale teeniva osa ka omaette ülesandeid. Kirjanduse kaudu tutvustatakse õpilasi enamuse rahva eluavaldustega ja rikastatakse õpilaste vaimuvara.

Kavas märgitud kirjandustooteid loetakse klassis. Seejuures har-

jutatakse tehniliselt head lugemist. Osa kavas tähendatud näiteist võib määrata ka koduseks lugemiseks, need tuleksid aga klassis käsitleda. Klassis käsitledavat kirjanduslikku ainet täiendab õpetaja koduseks sunduslikuks lugemiseks määratud teostega, mis samuti tuleksid klassis kasutamisele.

Rahvalaulude lugemisel tutvustatagu õpilasi ka ^{tähtsamate} keeleliste iseärasustega.

Tuleb harjutada ka kodust lugemist, õhutades ja juhatahes alalisele iseseisvale lugemisele ning eestikeelse aaineraamatukogu tarvitamisele. Seepärast peavad igas keskkoolis olema vastavad eestikeelsed aaineraamatukogud. Kodust lugemist peab õpetaja kontrollima. Juba esimesest klassist alates tuleb harjutada õpilasi sõnastiku käsitlemisega, nii et õpilane oleks keskklassides selles juba kogenud. Õpilasel ja ka koolil peab olema klassis tarvitamiseks küllaldane arv vastavaid sõnastikke.

Riigikeele õppimise elustamiseks luuletuste õppimisel ka lauldagu ühiselt klassis teatavaid luuletusi, milleks pakub võimalusi luuletuste valimik õppekavas, mispuhul riigikeele õpetaja vajaduse korral kasutagu võimaluse piires lauluõpetaja kaasaabi.

V klassis antakse lühike ülevaade eesti kirjandusest, misjuures ei tule koormata õpilasi üleliigsete kuivade ajalooliste ja biograafiliste andmetega, vaid tuleb tutvustada neid eesti kirjanduse omapärasustega, arenemiskäiguga ja paremate teostega, ühtlasi ka nende mõistmiseks vajaliste kultuurilooliste ja biograafiliste andmetega. Ei tule pikemalt peatuda varasema (sentimentalismi, romantismi ja järelromantismi) kirjanduse ajaloo juures, mille käsitlel tuleb lähtuda kultuurilooliselt seisukohalt. Peatähelepanu pühendatakse eesti rahvalaule omapärasustele ja uuemale ilukirjandusele. V klassis tutvustatagu õpilasi ka eesti ajakirjandusega.

K e e l e õ p e t u s e eesmärgiks on arendada õpilast eesti keele kohaselt mõtlema. Keeleõpetuse lähemaks ülesandeks on kergendada õpilastele eesti keele omapärasuste tundmaõppimist, süstematiseerida keelelisi tähelepanekuid, anda juhiseid sõnavara kasutamiseks ja arendada keeletunnet.

Nii ei evi keeleõpetus eesti keele õpetamisel iseseisvat ülesan-

net, vaid ta on kõneluste, lektüüri ja kirjandite teeniv osa. Kuigi keeleõpetuslikel reeglitel on suur tähtsus, ei ole niivõrd tähtis nende omandamine ja mäletamine, kuivõrd keeleliste nähtuste vaatlemine, nende mõistmine, tunnetamine, oskus keelelisi vorme tarvitada. Reeglid peavad esinema vaatluste saadustena. Väga tähtsad on aga keelelised eeskujud ja näited, milliste analoogiliste nähtuste põhjal õpilane võib keelelisi raskusi lahendada ja keeleoskust süvendada. Et eesti keele kohaselt mõtlemine ja keeletunne arenevad aja jooksul, siis esineb keeleõpetus kõigis klassides.

Omaette lugemisel ja kirjutamisel võib õpilasel tekkida keelelisi kahtlusi, mille selgitamiseks võib keeleõpetus oma abi pakkuda. Seepärast tuleb harjutada õpilasi orienteeruma grammatilistes tabelites ning vanemais klassis ka grammatika-käsiraamatus keeleliste kahtluste selgitamiseks. Selleks tuleb koostada vastavaid tabeleid ja iga õpilane peab evima vastava keeleõpetuse-käsiraamatu. Ka koolil olgu neid tarviline arv.

Häälikuõpetuses võetakse vaatlusele täis- ja kaashäälik, üksik- ja liithäälik, täht, sõna, silp, rõhk, häälikuvälde, astmevaheldus ja peenendus. Erilist tähelepanu tuleb pöörda häälikuvältele ja astmevaheldusele, seejuures harjutades õiget hääldamist.

Lühikese, pika ja ülipika hääliku õige hääldamise ja kirjutamise oskust taotellakse niihästi esimeses kui ka teises klassis ja süvendatakse vajaduse järgi kolmandas klassis. Ühtlasi tutvustatakse õpilasi ka silbivälte mõistega, nii et kolmandas klassis õpilased oskavad eraldada lühi-, pika- ja ülipikasilbivärtelisi sõnu.

Astmevaheldust käsitletakse vastavalt käände- ja pöördevormidele. Nii tulevad esimeses klassis vaatlusele järgmised astmevahelduslikkude sõnade tüübid: A. häälikulise ja värtelise vaheldusega: a) b - v (b - v, rb - rv, rb - lv: kaebama - kaevata; varvas - varba; kõlbama - kõlvata), g - j (lg - lj: hülgama - hüljata); b) mb - mm (hammas - hamba, õmmelma - õmmelda), ld - ll, nd - n, nd - nn, rd - r, rd - rr, ht - h (kalliskalda, kuule - kuulde, lendama - lennata, kääne - käände, võrdlema - võrrelda, pööre, pöörde) d - - (riie - riide), ht - h, kohtama - kohata, lg - l, ^{rg - r}hk - h, sk - s (salgama - salata, varas - varga, viskama - visata).

lahkama - lahata); B. välteline vaheldus: k - g, p - b, t - d (künk -
künka, saabas - saapa, vaade - vaate, lõikama - lõigata, vaatama -
vaadata), kk - k, pp - p, tt - t (ike - ikke, hüpe - hüppe, mõte -
mõtte, saabas - saapa, lükkama - lükata, hüppama - hüpata, ruttama -
tata) ja ortograafias mitteilmnev välteline vaheldus (taevas - taeva,
keelama - keelata). Vastavalt käände- ja pöördevormidele tulevad tei-
ses klassis käsitlusele järgmised astmevahelduslikkude sõnade tüübid:
A. määlikuline vaheldusega: a) b - v (b - v, lb - lv, rb - rv; leiba -
leiva, halba - halva, kurba - kurva), d - j (koda - koja, sadama -
sajab), g - j (lg - lj, rg - rj: selga - selja, pärga - pärja), d -
jne. ja i - e jne. (rida - rea, siduma - seon, tuba - toa, kaduma -
kaob, süsi - söe, küdema - köeb, kuube - kuue, pood - poe), ld - ll
ld - l, nd - nn, nd - n, rd - rr, rd - r, ht - h (silda - silla,
keeldu - keelu, kandma - kannan, suunda - suuna, korda - korra, keer-
du - keeru, mahtuma - mahub), g - -, lg - l, rg - r, hk - h, sk - s
(lugema - loen, jalga - jala, orgu - oru, nahka - naha uskuma - usun);
B. välteline vaheldusega: k - g jne. (seepi - seebi, suikuma - suigun,
latv - ladva, palka - palga, kinkima - kingin, b) kk - k jne. (kapp -
kapi, küttima - kütin) ja ortograafias mitteilmnev välteline vaheldus:
(siil - siili, linn - linna, nöeluma - nöelun). Kolmandas klassis va-
deldakse täiendavalt s-i kadu (käsi - käe, viis - viie, vars - varre)
ja tehakse astmevahelduse ülevaatlik kokkuvõte.

Harjutatakse ka eesti keeles esinevate võõrsõnade kirjutamist,
kusjuures tuleb nõuda, nagu võõrkeelsete nimede kirjutamiselgi, õigete
tähtede (š, z, ž) tarvitamist.

Vormiõpetuses kodunetakse käänd- (nimi-, omadus-, ase- ja
arvsõna), pöörd- ja abisõnadega (määr-, kaas-, side- ja hüüdsõna),
käänamisega, võrdlemisega ja pööramisega. Seejuures tuleb rõhku panna
mitte ainult muutevormide moodustamisele, vaid samuti ka nende tegeli-
kule tarvitamisele. Nii käänamisel kui ka pööramisel tuleb alata ker-
gemast - astmevahelduseta sõnadest. Asesõnade puhul peetagu silmas ka
"mina" ja "ma", "meie" ja "me", "oma" ja "enese" õiget tarvitamist.

Käände- ja pöördevorme vaadeldakse vajaduse järgi lugemisel ja
kirjutamisel. Seejuures erilisele ning kavakindlale vaatlusele võetak-

se igas klassis (I - IV) teatavad tüübid õpetaja äranägemise järgi (näiteks I klassis: katus, hobune, joonistus, inimene, raamat, pilet, siipelgas, pime, habe, kolmas, hammas, tütar, võti; elama, kõnelema, vihkama, õmblema; II klassis : ma, krae, isa, sõbratar, nimi, meri, pere, piiga, vagu, jalg; kirjutama, lugema, sihtima, tegema, uskuma; III klassis: sõber, padi, maastik, käsi, uus, kaas, vars; kiitma, andma, laulma, näima, käima, saama; IV klassis: eiline, teine, kauplus, juus, teos, aus, kindel, pale, armas; töötama, tulema, imetlema, imetlema), milliste vormide moodustamist ja tarvitamist lauseis harjutatakse vastavalt keelelistel harjutustel, kõnelustel ja kirjandite kirjutamisel. Keeletunde arendamise ning keeleoskuse süvendamise huvides tuleb selliseid harjutusi korraldada järjekindlasti ja võimalikult rohkesti. Seejuures astmevahelduslike sõnade puhul peetakse silmas ka astmevahelduslike nähtusi, samuti õiget hääldamist ning õigekirja. IV klassis koostatakse tüüpsõnad käänd- ja pöördkondadeks.

Kuigi õpilased algkoolis on tutvunud käänetega, tuleks siiski nende, eriti nimetava, omastava ja osastava, õigele tarvitamisele pühendada vääriline tähelepanu. Seejuures tutvutakse ühtlasi I klassis täis- ja osaalusega, eriti aga täis- ja osasihitise, II klassis täis- ja osaöeldistäitega, mispuhul ei tule õpilastelt nõuda teoreetilisi teadmisi, vaid mainitud käänete ning lauseliikmete tarvitamise oskust.

III klassis tutvutakse täiendiga (mitme sõna kooskäänamisel), määrusega (näit. määr sõnade puhul) ja üttega, kuna süstemaatiline lauseõpetus ja kirjavahemärkide - õpetus kuulub IV klassi. Lauseõpetuses tulevad vaatlusele lauseliikmed ning nende esinemine lauses ja laused, kusjuures erilist rõhku pannakse sellele, milles riigikeel erineb emakeelest, nagu täis- ja osaalus, täis- ja osasihitis, täis- ja osaöeldistäide, pöörd sõna ja tema laiendi seos, sõnade järjekord lauses ja kirjavahemärgid. Erinevusnähtuste vaatlemiseks on kasulikud jõukohased tõlked. Riigi- ja emakeele vormide võrdlemiseks ja riigikeele mõistmise kõvendamiseks tõlgitakse riigikeelest emakeelde ja emakeelest riigikeelde. Viimasel juhul tuleb õpetajal endal vajalikud laused riigikeelest enne tõlkida emakeelde ja alles sellised prepareeritud laused lasta õpilasil tõlkida tagasi riigikeelde. Kirjavahemärke pannakse tähe-

le ka eelmistes klassides, kuid siin (IV klassis) on nad nagu tulipunktis.

Võrdlemisega tegeldakse kõnelustel, lugemisel ja kirjutamisel vajaduse järgi juba I ja II klassis, III klassis aga käsitletakse võrdlemist eriliselt ning kavakindlalt.

III klassis õpitakse tarvitama abisõnu nii kõnes kui ka kirjas. Seepärast ei tule leppida ainult teoreetiliste teadmistega, vaid tuleb vaadelda neid, kindlustada nende tarvitamist kõnelustel, lugemisel ja niihästi kirjalikkudel kui ka suulistel harjutustel.

Liitsõnade vaatlemisel tuleb silmas pidada ka nende käänamist. Sel puhul pannakse eriti rõhku sõnade kokkukirjutamisele. Tuletusõpetus peab rikastama õpilaste sõnavara. Tuletusliiteid õppides tuleb vähehaaval tähelepanu pühendada nende tähenduslikule küljele kui ka käänamisele, pööramisele ja tuletiste tarvitamisele lauseis.

Keeleõpetus olgu kõigis klassides ka õigekirjutusõpetuse teemad. Tuleb tutvustada õpilasi "Väikese õigekeelsus-sõnaraamatu" tarvitamisega ja nõuda selle omandamist. Koolil olgu neid tarviline arv üldiseks tarvitamiseks.

Keeleõpetuse süstemaatilise kokkuvõtte puhul V klassis süvendatakse ja kindlustatakse keeleoskust, pühendades erilist tähelepanu sõnadele, milles õpilased ei tunne end kodus olevat.

Õigekirja peetakse silmas kogu kooliaja kestel.

Kirjalikkude tööde ülesanne on arendada ja süvendada keeleoskust kirjas, seega on need keeleõpetamise üldeesmärgi teenistuses, kaasa aidates üldisele keele omandamisele. Ei tohi lasta kirjutada teksti, mis on õpilasele arusaamatu ega kutsu neis esile elamusi. Vigade vältimiseks tuleb aine kirjalikuks tööks võimalikult enne õpetust valmistada ja läbi töötada, ka vanemais klassides. Kirjutamiseks võib kasutada loetut. Kuid juba I klassist alates tuleb algus panna kirjutamistele, mis peamiselt ongi kirjalikkude tööde sihiks ja milleks kujuneb kõnelustel läbitöötatud mõtteavalduste kirjapanek kollektiivsel viisil kui ka üksi. Ka vanemais klassides tuleb lasta kirjutada ainult seda, mida õpilane suuliselt suudab korrektselt väljendada. Viimases klassis tuleb võimaluste piires harjutada tegeliku tähtsusega kirjade avaldamist.

dused, palvekirjad, kuulutused, posti- ja telegraafi avaldused) kirjutamist. Harjutatakse ka küsimuste koostamist ja neile vastamist, kirjutatakse etteütlusi ja muid keelelisi harjutusi. Kirjatööde puhul tuleb peamist rõhku panna keeleoskuse omandamisele kirjas, mitte aga õpilaste edasijõudmise kontrollile, milleks tuleb korraldada tarviduse korral sellekohaseid eritöid.

Iga õpetaja peab meeles pidama, et igat liiki kirjatööl on oma ülesanne ning otstarve ja et harjutusel on seda kindlam mõju, mida seadumini teda tehakse. Mõne üksiku tööga ei jõuta eesmärgile. Peaarõhku tuleb panna klassitöödele, kuid nandega käsikäes käivad kodutööd. Kodutööde andmisel tuleb aine valikul arvestada kõrvalise abi võimalust.

Õpilase käekiri peab olema selge ning kergesti loetav, töö välselt korralik. Ei tule lubada lohakust ka tähtede kujus, nagu n või u (randa - rauda), ö või õ (töid - töid), ii või ü (tiiki - tüki) vahetust, i punkti puudumist, õ, ä, ö, ü asemel o, a, u kirjutamist. Üldse peab õpetaja õpilaste kirjatöödelt nõuda tehnilist, ortograafilist, vormilist, stiililist ja sisulist korrektsust.

Silmas pidades eesmärki võimaldada muukeelsete keskkoolide lõpetajaile õppimist Eesti vastavais kutsekoolides, tuleb hoolitseda tiheda kontakti eest eesti keele ja teiste õppeainete vahel: eesti keele õpetamisel kasut^{ta} õpilase emakeelt keelevormide võrdlemisel, sõnavara rikastamisel ja mõistete selgitamisel, teisi aineid kõneluste ja kirjandite teemana; teised ained, eriti kodanikuteadus, Eesti ajalugu, maateadus ja laulmine, kasut^{ta} eesti keelt eesti luuletuste laulmisel, algallikate lugemisel ja tarviliste andmete ammutamiseks kirjalikkude tööde jaoks.

M A T E M A A T I K A.

=====

(20 tundi nädalas).

1. E e s m ä r k.

Matemaatika õpetamise eesmärgiks on:

1. arvutamiseks vajalikkude kindlate teadmiste, oskuste ja vilumuste saamine;
2. tähtsamate geomeetriliste kujundite ja nende põhiomaduste tundmine;
3. loogilise mõtlemise ja mõtete väljendamise oskus;
4. omandatud teadmiste rakendamise oskus.

2. Ü l e s a n d e d . j a k a v a d .

I k l a s s (4 tundi).

a) Ü l e s a n d e d .

Matemaatika õpetamise ülesandeks on:

1. täis- ja murdarvudega arvutamise oskuse arendamine;
2. arvutamisoskuse rakendamine tegeliku elu ülesannete lahendamiseks;
3. tutvumine nurga, kaare ja pindala mõõtmisega;
4. tutvumine lihtsamate tasapinnaliste ja ruumiliste kujunditega.

b) K a v a .

A r i t m e e t i k a .

1. Täisarvude ja kümnendmurdu liitmine, lahutamine, korrutamine ja jagamine. Arvutamise lihtsustamisvõtteid, eriti peastarvutamiseks. Arvude ümmardamine veaga alla $1/2$, $10/2$, $100/2$, $1000/2$ jne. ja alla $0,1/2$, $0,01/2$, $0,001/2$ jne.
2. Nurkade liigitelu ja mõõtmine. Ringjoon ja kaar; kaare mõõtmine kaarekraadides ja pikkusühikuis. Kera; suurringjoon ja väikeringjoon kerapinnal.
3. Harilikud murrud: murru suuruse muutumine lugeja ja nimetaja muutumisel ja murru põhiomadus. Murru taandamine ja arvude jagavuse tunnused 2, 5, 3 ja 9-ga. Murdu suuruste võrdlemine ja samanimelisteks teisendamine. Murdu liitmine, lahutamine, korrutamine ja jagamine. Ülesannete lahendamine ühiku kaudu.

4. Ruudu, ristküliku, kolmnurga, rööpküliku ja trapetsi kirjeldamine, tükeldamine ja pindala arvutamine. Täht arvu tähisena pindala valemis. Ringjoone pikkuse ja ringi pindala arvutamine.

5. Hariliku murru väljendamine kümnendmurrus ühe, kahe ja kolme kohaga koma järel.

6. Protsentide arvutamise põhiülesanded; kahe arvu jagatise ^{protsentides;} väljendamine; protsentide leidmine antud arvust; arvu leidmine antud protsentide järgi.

7. Kuubi, risttahuka, püstprisma, püramiidi, silindri ja koonuse kirjeldamine ja joonestamine.

II k l a s s (4 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Matemaatika õpetamise ülesandeks on:

1. tutvumine algebra algetega järk-järgulise üleminekuga aritmeetikast algebrasse;

2. võrdeliselt ja pöördvõrdeliselt olenevate suuruste uurimine tegeliku elu tarvete ulatuses;

3. arvuvalla laiendamine negatiivsete arvudega;

4. igasuguste arvudega arvutamise oskuse kindlustamine.

b) K a v a.

A r i t m e e t i k a (I poolaastal 4 tundi nädalas).

1. Kuubi, risttahuka ja püstprisma ruumala. Keha kaalu ja erikaalu arvutamine.

2. Ühtlane liikumine: tee pikkus, liikumise kestvus, kiirus. Ajaühikud ja ajavahemikkude arvutamine.

3. Hoiusumma ja intress ühenduses vastavate ülesannetega. Valuuta arvutused.

4. Võrdeline ja pöördvõrdeline olenevus ühenduses eespool nimetatud küsimustega.

A l g e b r a (II poolaastal 4 tundi nädalas).

1. Täht arvu tähisena. Ülesannete lahendamine üldkujul. Algebraalne avaldis ja valem. Kordaja, murd, aste. Tehete järjekord ja sulud. Algebraalse avaldise numbriline väärtus.

2. Üksliige ja hulkliige. Sarnased liikmed ja avaldise koondamine.

3. Liitmise, lahutamise, korrutamise ja jagamise põhiomadused.
(Kommutatiivsus, assotsiatiivsus ja distributiivsus).

4. Arvuvalla laiendamine negatiivsete arvudega. Liitmine, lahutamine, korrutamine, jagamine ja astendamine laiendatud arvuvallas.

5. Võrdus, samasus, võrrand, võrratus. Võrduse põhiomadused. Lihtsamate esimese astme võrrandite lahendamine ja koostamine.

III k l a s s (4 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Matemaatika õpetamise ülesandeks on:

1. algebraliste täis- ja murdavaldiste teisendamise selgitamine ja harjutamine;
2. ülesannete lahendamise harjutamine esimese astme võrrandi abil;
3. tasapinnaliste kujundite põhiomaduste uurimine ühenduses sümmeetria, kongruentsuse ja paralleelsuse mõistetega.

b) K a v a.

A l g e b r a (2 tundi nädalas).

1. Üksliikmete korrutamine, jagamine ja astendamine. Kaksliikmete korrutamine. Arvutamise abivalemid $(a+b) \cdot (a-b)$, $(a+b)^2$ ja $(a-b)^2$ jaoks.
2. Hulkliikmete liitmine ja lahutamine. Hulkliikmete korrutamine ja jagamine üksliikmega. Hulkliikmete korrutamine. Arvutamise abivalemid $(a+b)^3$ ja $(a-b)^3$ jaoks.
3. Arvude ja üksliikmete lahutamine tegureiks. Algarvu mõiste. Suurim ühistegur ja vähim ühiskordne.
4. Algebraalne murd üksliikmelise nimetajaga. Murdude võrdlemine, taandamine, liitmine, lahutamine, korrutamine ja jagamine.
5. Esimese astme võrrandite lahendamine ja koostamine (ka tähelest kordajatega).

G e o m e e t r i a (2 tundi nädalas).

1. Sissejuhatus. Geomeetrilisi kujundaid: punkt, sirglõik, kiir, sirge; nurk; ringjoon, raadius, kaar; kolmnurk. Definitsioon. Kujundite omadusi: sirge läbi kahe punkti, sirglõikude kongruentsus, kahe punkti vaheline kaugus, sirglõikude summa ja vahe; nurkade kongruentsus, summa ja vahe; täispööre, täisnurk, teravnurk, nürinurk, nurgakraad; nurga-

mõõtmise riistu. Aksiom ja teoreem; tõestus ja selle vajadus. Kõrv-
nurgad ja tippnurgad.

2. Teljeline sümmeetria tasapinnal. Sümmeetria mõiste. Sümmeetria-
liste punktide sirglõikude ja kolmnurkade ehitamine. Sümmeetriliste
punktide asetus telje suhtes. Teoreem sirge ristsirgest. Kahe punkti
sümmeetriatelje ehitamine, lõigu poolitamine; kolmnurga tippude süm-
meetriateljed ja ümberjoonestatud ringjoon. Romb, tema nurkade ja dia-
naalide omadused. Nurga poolitamine. Nurgapoolitaja punkti kaugus haar-
radest. Kolmnurga sissejoonestatud ringjoon. Võrdhaarse ja võrdkülgse
kolmnurga omadused.

3. Kolmnurgad ja nende kongruentsus. Kolmnurga elemendid. Kolmnur-
kade liigitelu nurkade ja külgede järgi. Kahe külje summa ja vahe. Suu-
rem nurk ja tema vastaskülg. Kolmnurga ehitamine andmeil: nkn , knk , knk ,
 KkN , kKn ja vastavad kongruentsuslaused. Kauguste ja kõrguste kaudne
mõõtmine kongruentsete kolmnurkade abil. Kolmnurga kõrguste, küljepooli-
tajate ja nende lõikepunktide ehitamine.

4. Paralleelsed sirged ja parallelogrammid. Paralleelide aksiom.
Kahe sirge lõikumisel kolmanda sirgega tekkivad nurgad. Vastastikku
paralleelsete haaradega ja ristiseisvate haaradega teravnurgad. Paral-
leelide ehitamine. Kolmnurga, nelinurga ja hulknurga sise- ja välisnur-
kade summa. Rööpkülik, selle omadused ja erikujud: ristkülik, romb, ruut.
Nende kujundite ehitamine. Trapets ja selle omadused.

5. Ringjoon. Ringjoone sümmeetria; diameeter; kaar, kõõl, kesknurk.
Piirdenurgad. Ringjoone lõikaja ja puutuja. Ringjoon ja korrapärane hulknurk.

IV k l a s s (4 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Matemaatika õpetamise ülesandeks on:

1. arvuvalla laiendamine ruutirratsionaalsete arvudega;
2. ülesannete lahendamise harjutamine, ruutvõrrandi ja võrrandsüsteemi abil;
3. algebraliste avaldiste teisendamise oskuse süvendamine ja laiendamine;
4. tasapinnaliste kujundite meetriliste omaduste uurimine ühenduse

sarnasuse mõistega;

5. trigonomeetrilise arvutamise harjutamine.

b) K a v a.

A l g e b r a (2 tundi nädalas).

1. Ruutjuure mõiste ja ruutjuure leidmine arvust logaritmi, tabeli ja funktsiooni $y = x^{\frac{1}{2}}$ graafiku abil. Ruutirratsionaalarvu mõiste. Ruutjuur korrutisest ja jagatisest.

2. Ruutvõrrandi lahendamisevõtteid ja lahendamisevalemid. Ruutvõrrandi lahendite omadused. Ülesannete lahendamine ruutvõrrandi abil.

3. Hulkliikmete tegureiks lahutamine, nende suurim ühistegur ja vähim ühiskordne.

4. Algebraalne murd hulkliikmelise nimetajaga. Murdude võrdlemine, taandamine, liitmine, lahutamine, korrutamine ja jagamine. Võrdne mõiste ja omadused.

5. Kahe tundmatuga esimese astme võrrandsüsteemi koostamine ja lahendamisevõtteid.

6. Tehted astmete ja juurtega. Astmeid ja juuri sisaldavate avaldiste teisendusi. Astmed negatiivsete ja murruliste astendajatega.

G e o m e e t r i a (2 tundi nädalas).

1. Hulknurga pindala. Pindalade võrdlemine. Hulknurga teisendamine pindvõrdseks ruuduks. Ruudu, ristküliku, rõõpküliku, kolmnurga, trapetsi ja korrapärase hulknurga pindalade mõõtavad. Pythagorase lause ja teised meetrilised sidemed täisnurkses kolmnurgas. Tegelikud pindala-mõõtmised väljas.

2. Hulknurkade sarnasus. Nurga haarade lõikamine kahe sirgega. Sarnased kujundid. Kolmnurkade sarnasuslaused. Sarnaste hulknurkade pindalade side. Maa-alade plaanistamine ja plaanistamistööd väljas. Teravnurga siinus, koosinus, tangens ja kootangens. Nende funktsioonide väärtustabelid. Täisnurkse ja võrdhaarase kolmnurga ning korrapärase hulknurga elementide arvutamine. Nurgafunktsioonide kasutamine kauguste ja kõrguste mõõtmisel väljas.

3. Ringi pindala ja ringjoone pikkus. Ringi pindala ligikaudseid arvutamiseviise. Piiri mõiste ühenduses ringiga. Arv π . Ringi pindala, ringjoone pikkuse, sektori pindala ja kaare pikkuse arvutamine.

V k l a s s (4 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Matemaatika õpetamise ülesandeks on:

1. logaritmilise arvutamise harjutamine;
2. tutvumine eksponentsiaalselt muutuvate suurustega;
3. ruumiliste kujundite põhiomaduste ja mõõtmisküsimuste uurimine.

b) K a v a.

A l g e b r a (2 tundi nädalas).

1. Logaritmi mõiste ja omadused. Logaritmide kasutamine arvutusvahendina. Logaritmide tabelid. Nurgafunktsioonide logaritmide tabelid.
2. Airtmeetiline ja geomeetriline rida: üldliikme ja summa valemid.
3. Hoiusumma, intress, laen, veksell ja diskonto. Liht- ja liitprotsendid. Tähtajalised maksud.

G e o m e e t r i a (2 tundi nädalas).

1. Punktid, sirged ja tasapinnad ruumi elementidena. Nende vastastikune asetumine, lõikamine ja vastastikune määramine.
2. Geomeetriliste kehade liigitelu ja kirjeldamine; risttahuka, prisma, püramiidi, silindri ja koonuse kujutamine kaldprojektsioonis.
3. Püstprisma, püramiidi, silindri ja koonuse pindala ja ruumala arvutamine.
4. Kera ja kerapind; kera lõiked: suurring ja väikering; kera pindala ja ruumala arvutamine.

3. S e l l e t u s k i r i.

Üldosa.

1. Ühiselt teiste keskkooli ainetega seab matemaatika õpetamine endale ülesandeks harida õpilase vaimseid jõude ning võimeid ja varustada teda teadmiste ja oskustega määral, mis võimaldaks temale orienteerumise teda ümbritsevas elus.

Oma osa sellest ülesandest teostab matemaatika õpetamine sellega, et ta

a) õpetab tegelikult elus tarvilikku arvutamise oskust ja selleks vajalikke teadmisi;

b) tutvustab tähtsamate geomeetriliste kujundite ja nende põhiom

dustega, kasvatades sellega ruumilise mõtlemise ja kujutlemise võimeid.

c) varustab oskusega rakendada omandatud teadmisi kvantitatiivsete probleemide uurimisel;

d) arendab loogilise mõtlemise ja mõtete väljendamise oskust.

2. Matemaatika õpetamisel arendatagu esijoonel matemaatilist mõtlemist ja mõtete korralikku väljendamist, pühendades erilist tähelepanu matemaatika meetodi selgitamisele. Rõõbiti sellega käigu arvutus- ja kujutustehniliste oskuste omandamine.

3. Harjutusmaterjal oskusliku külje treeneerimiseks olgu võimalikult lihtne ja loomulik. Iga arvutamissaadust ja konstruktsioonitulemust kontrolligu eeskätt õpilane ise kohaste võtete abil. Sobival kohal arendatagu numbriliste võtete kõrval ka graafilisi.

4. Et kindlustada õpilaste huvi uute mõttekäikude vastu, selleks võetagu lähtekohaks konkreetset, sisukad küsimusseaded. Tähtsamaid tüüpilisi mõttekäike arendatagu korduvalt ab ovo, järjest uut materjali kasutades. Uute meetodite põhjalikuma omandamise otstarbel võimaldatagu õpilastele meetodite korduvat rakendamist reaalse sisuga probleemidele. Matemaatika õppeviis olgu rajatud tööprintsipile.

5. Algkoolis tarvitatud matemaatika katseline käsitlus jätkugu täiel määral ka keskkooli I klassis. Üleminek loogilis-deduktiivsele käsitlusele toimugu ettevaatlikult, järk-järgult ja jõudku lõpule keskkooli viimastes klassides. Kuid ka neis ei tohi lasta kõduneda intuitsioonil, millele tuleb õppetöös kindlustada tema tähtsuse vääriline koht.

6. Matemaatika rakendusvõimalustele praktilise elu küsimuste lahendamisel ja loodusnähtuste tundmaõppimisel pöördagu erilist tähelepanu, selgitades nende küsimuste käsitlusel suuruste olenevust. Funktsionaalsuse käsitlus keskkoolis kursuse eripeatükkidena ei ole soovitatav.

7. Oskussõnade tarvitamisel käidagu võimalikult "Matemaatika sõnastiku ja selle täienduste (MÕK'i Toimetised nr.4) järgi, välja arvatud need erinevused, mis käesolevas kavas on tarvitusele võetud.

Sümboolite tarvitamisel võetagu juhtnööriks "Matemaatika sümbolika" (MÕK'i Toimetised nr.2).

8. Oma töökava koostamisel jääb õpetajal vabadus muuta kavas esitatud palade järjekorda klassi kursuse piirides.

Eriosa.

E e l m ä r k m e d:

1. Seletuskirja eriosas on algebralised töed antud sümbolites ja geomeetrilised lausetes; töö juures klassis tuleb mõlemat liiki tödesid väljendada võimalikult mõlemal kujul.
2. Algebralisi tödesid tuleb osata kasutada ka vastupidises suunas nimestikus antud redaktsioonile.
3. Lausete nimestikus pole aset leidnud definitsioonid. Ka pole laused liigitatud aksioomideks ja teoreemideks.
4. Lausete redaktsioonilist kuju ei tule pidada sunduslikuks.

I k l a s s.

1. Kindla ja teadliku arvutamisoskuse omandamine täis- ja mürdarvudega seiski I klassi tööeesmärkides esikohal; selle saavutamiseks tarvitagu kindlaid arvutamis- ja kirjutamisviise ja memoreeritagu tähtsamad juhtlaused.
2. Ülesannete sisu valitagu võimalikult elulähedane, praktiline ja õpilaste huvikohane.
3. Geomeetria õpetamise eesmärk olgu peamiselt teeniv ja geomeetriliste küsimuste läbitöötamine toimugu võimalikult ühenduses aritmeetikaga; maateaduse õpetamise huvides õpetatagu nurga ja kaare mõõtmist õppeaasta algul; pindala mõõtmise küsimusi kasutatagu eeltööks järgneva klassi algebra kursusele.
4. Nii geomeetriliste kui ka aritmeetiliste tõeade avastamine (tuletamine) peab toimuma täiel määral katselisel teel.
5. Matemaatilistest tõeade on tarvilised järgmised:

Murru suurus ei muutu tema lugeja ja nimetaja korrutamisel või jagamisel ühe ja sama arvuga.

Arv on jaguv 2-ga, kui ta lõpeb 0, 2, 4, 6 või 8-ga.

Arv on jaguv 5-ga, kui ta lõpeb 0 või 5-ga.

Arv on jaguv 3 või 9-ga, kui ta ristsumma on jaguv 3 või 9-ga.

Murdude liitmiseks teisendatakse murrud samanimelisteks ja liidetakse siis nende lugejad, jättes nimetajaks ühise nimetaja.

Murru lahutamiseks murrust teisendatakse murrud samanimelisteks ja lahutatakse vähendatava lugejast lahutatava lugeja, jättes nimeta-

jaks ühine nimetaja.

Murru korrutamiseks täisarvuga korrutatakse murru lugeja selle täisarvuga ja jagatakse saadus nimetajaga.

Segaarvu korrutamiseks täisarvuga korrutatakse segaarvu täisosaks kui ka murdosaks täisarvuga ja saadud korrutised liidetakse.

Murru korrutis murruga on murd, mille lugejaks on lugejate korrutis ja nimetajaks nimetajate korrutis.

Segaarvude korrutamisel teisendatakse nad liigmurduks.

Murru jagamiseks täisarvuga jagatakse murru lugeja selle täisarvuga ja nimetaja korrutisega.

Segaarvu jagamisel täisarvuga arvutatakse segaarvu täisosa jagamise teel jagatise täisosa ja jäägi jagamise teel jagatise murdosaks.

Arvu jagamiseks murruga korrutatakse see arv jagaja pöördväärtusega.

Segaarvude jagamisel teisendatakse nad liigmurduks.

Ristküliku pindala võrdub kahe lähiskülje pikkuste korrutisega.

Kolmnurga pindala võrdub aluse ja kõrguse pikkuste poole korrutisega.

Rööpküliku pindala võrdub aluse ja kõrguse pikkuste korrutisega.

Trapetsi pindala võrdub aluste poolsumma ja kõrguse pikkuste korrutisega.

Ringjoon on oma läbimõõdust ligikaudu 3,14 korda pikem.

Ringi pindala on raadiusele ehitatud ruudu pindalast ligikaudu 3,14 korda suurem.

Hariliku murru väljendamiseks kümnendmurrus jagatakse murru lugeja nimetajaga.

Osa leidmiseks tervikust korrutatakse osa näitav murd selle tervikarvuga.

Terviku leidmiseks osa järgi jagatakse osaarv osa näitava murruga.

Et leida, missugune osa on üks arv teisest, jagatakse esimene arv teisega.

II k l a s s.

1. Üleminek aritmeetikast algebrasse toimugu järk-järgult, vaatamata sellele, et kavas on õppematerjal jaotatud aritmeetikaks ja al-

gebraks. Kava aritmeetika osas näidatud teemade käsitlel hoolitseta mitte ainult seal esinevate mõistete kujundamise eest, vaid harjutata tähe tarvitamist arvu tähisena, avaldise koostamist, selle numbrilise väärtuse arvutamist ja sobival juhusel avaldise muutumise graafilist kujutamist.

2. Uue õppematerjali omandamise kõrval pühendatagu erilist tähelepanu numbrilise arvutamise oskuse säilitamisele ja järjekindlale arendamisele, eriti harilikkude murdude alal. Ka peastarvutamist harjutatagu järjekindlalt.

3. Arvuvalla laiendamisel negatiivsete arvudega ärgu loodagu õpilastes väärkujutlusi, nagu oleks positiivne arv midagi uut ja tundmatut võrreldes varem tuntud arvudega. Sellepärast on mõttetu eriliselt põhjendada hakata, et $(+a) \cdot (+b) = a \cdot b$ või $a - (+b) = a - b$ jne.

4. Matemaatilistest tõdedest on tarvilised järgmised:

$$a + b = b + a$$

$$a + (b+c) = (a+b) + c = a + b + c$$

$$a + (b-c) = (a+b) - c = a + b - c$$

$$a - (b+c) = (a-b) - c = a - b - c$$

$$a - (b-c) = (a-b) + c = a - b + c$$

$$a \cdot b = b \cdot a$$

$$a \cdot (b \cdot c) = (a \cdot b) \cdot c = a \cdot b \cdot c$$

$$(b \cdot c) : a = \frac{b}{a} \cdot c = b \cdot \frac{c}{a}$$

$$a \cdot (b+c) = a \cdot b + a \cdot c$$

$$(b+c) : a = \frac{b}{a} + \frac{c}{a}$$

$$a \cdot (b-c) = a \cdot b - a \cdot c$$

$$(b-c) : a = \frac{b}{a} - \frac{c}{a}$$

$$a + (-b) = a - b$$

$$a - (-b) = a + b$$

$$a \cdot (-b) = (-a) \cdot b = -ab$$

$$(-a) \cdot (-b) = ab$$

$$a : (-b) = (-a) : b = -\frac{a}{b}$$

$$(-a) : (-b) = \frac{a}{b}$$

$$(-a)^2 = a^2$$

$$(-a)^3 = -a^3$$

Kui $a = b$ ja $c = d$, siis on $a + c = b + d$,

$$a - c = b - d,$$

$$a : c = b : d,$$

$$\frac{a}{c} = \frac{b}{d}$$

III k l a s s.

1. Algebra kursuse põhjanevama osana esineb III klassi kavas esime kontsenter teadmisi algebraliste teisenduste vallast, mille haripunktiks on ühe tundmatuga esimese astme võrrandi lahendamine. Nende küsimuste käsitlel peetagu silmas harjutusmaterjali lihtsuse nõuet, eriti tehete juures murdudega. Viimaste käsitlel korratagu vajaduse korral tehteid aritmeetiliste murdudega.

2. Algebra õpetamise tähtsaimaks eesmärgiks olgu tekstülesannete lahendamine võrrandi abil ja vastavalt sellele antagu ühe tundmatuga esimese astme võrrandile III klassi töökavas aukoht.

3. Geomeetria käsitlel nõutagu loogilis-deduktiivset tõestust vaid valitud lausete juures, milledest sobivamad on nimestikus märgitud. Korraliku konstruktsiooni valmistamine oma suure õpetava ja kasvatava väärtuse tõttu toimugu võimalikult sagedasti, eriti õppeaasta esimesel poolel.

4. Algebras on tarvilised järgmised tõed:

$$a^m \cdot a^n = a^{m+n} \quad (m \text{ ja } n \text{ on pos. täisarvud})$$

$$a^m : a^n = a^{m-n} \quad (m > n)$$

$$(a \cdot b)^m = a^m \cdot b^m$$

$$(a^m)^n = a^{m \cdot n}$$

$$(a+b) \cdot (c+d) = ac+bc+ad+bd$$

$$(a+b) \cdot (a-b) = a^2 - b^2$$

$$(a+b)^2 = a^2 + 2ab + b^2$$

$$(a-b)^2 = a^2 - 2ab + b^2$$

$$(a+b)^3 = a^3 + 3a^2b + 3ab^2 + b^3$$

$$(a-b)^3 = a^3 - 3a^2b + 3ab^2 - b^3$$

$$\frac{a}{m} = \frac{ka}{km}$$

$$\text{Kui } \frac{a}{m} = \frac{b}{n}, \text{ siis } a \cdot n = b \cdot m$$

$$\frac{a}{m} + \frac{b}{n} = \frac{an+bm}{m \cdot n}$$

$$\frac{a}{m} - \frac{b}{n} = \frac{an-bm}{m \cdot n}$$

$$\frac{a}{m} \cdot \frac{b}{n} = \frac{a \cdot b}{m \cdot n}$$

$$\frac{a}{b} : \frac{b}{n} = \frac{a \cdot n}{b \cdot b}$$

$$\left(\frac{a}{m}\right)^k = \frac{a^k}{m^k}$$

5. Geomeetrias on tarvilised järgmised tõesed:

Kahte punkti läbib üksainus sirge.

Kaks sirget võivad lõikuda ainult ühes punktis.

Kõrvnurkade summa on kaks täisnurka.

✓ Kongruentsetel nurkadel on kongruentsed kõrvunurgad.

✓ Tippnurgad on kongruentsed.

Sümmeetriatelg poolitab sümmeetriliste punktide ühenduslõigu ja on viimasega risti.

✓ Tasapinn l on igal sirgel olemas üksainus ristsirge, mis läbib antud punkti.

Kolmnurga tippude sümmeetriateljed lõikuvad ühes punktis, mis on kolmnurga ümberjoonestatud ringjoone keskpunkt.

✓ Rombi diagonaal poolitab rombi nurga.

Rombi diagonaalid on risti ja poolitavad teineteist.

Nurgapoolitaja iga punkt asetseb nurga haaradest ühekaugusel.

Kolmnurga nurgapoolitajad lõikuvad ühes punktis, mis on kolmnurga sissejoonestatud ringjoone keskpunkt.

✓ Võrdhaarse kolmnurga tipunurga poolitaja on selle kolmnurga sümmeetriatelg, mille tõttu ta poolitab aluse ja on sellega risti.

Võrdhaarse kolmnurga alusnurgad on kongruentsed.

Kahe kongruentse nurgaga kolmnurk on võrdhaarne.

Võrdkülgsel kolmnurgal on olemas keskpunkt.

Kolmnurga kahe külje summa on suurem ja nende vahe väiksem kui kolmas külge.

Kolmnurga suurem nurk asetseb suurema külje vastas ja ümberpöörduvad

✓ Kaks kolmnurka on kongruentsed:

1. kui ühe kolmnurga külge ja selle lähisnurgad on kongruentsed teise kolmnurga vastavate elementidega;

2. kui ühe kolmnurga kaks külge ja nende vahel olev nurk on kongruentsed teise kolmnurga vastavate elementidega;

3. kui ühe kolmnurga küljed on kongruentsed teise kolmnurga külgedega;

4. kui ühe kolmnurga kaks külge ja vastasnurk suuremal neist on kongruentsed teise kolmnurga vastavate elementidega.

Igal sirgel on olemas üksainus rööpsirge, mis läbib antud punkti.

✓ Rööpsirgete lõikamisel sirgega tekivad kongruentsed vastavad nurgad, kongruentsed põiknurgad ja niisugused lähisnurgad, millede summa on 180° .

Kaks sirget on rööbikud, kui nende lõikamisel kolmandaga tekivad kongruentsed vastavad nurgad või kongruentsed põiknurgad, või niisugused lähisnurgad, millede summa on 180° .

Kaks sirget on isekeskis rööbikud, kui kumbki neist on kolmandaga rööbik.

✓ Kolmnurga kahe sisenurga summa võrdub kolmanda (sisenurga) välisnurgaga.

✓ Kolmnurga sisenurkade summa võrdub kahe täisnurgaga.

✓ Tasase, lihtsa, kumera n - nurga sisenurkade summa võrdub $180^\circ(n-2)$.

Sama hulknurga välisnurkade summa võrdub 360° .

Vastavalt rööbikute või vastavalt risti seisvate haaradega teravnurgad on kongruentsed.

✓ Rööpkülikul on kongruentsed vastasnurgad ja kongruentsed vastasküljed.

✓ Tasane lihtne nelinurk kongruentsete vastaskülgedega on rööpkülik.

✓ Lihtne nelinurk, mil kaks kongruentset ja rööbikut külge, on rööpkülik.

✓ Rööpküliku diagonaalid poolitavad teineteist.

✓ Ristküliku diagonaalid on kongruentsed.

Ruudul on olemas neli sümmetria telge ja keskpunkt.

Trapetsi kesklõik on alustega rööbiti ja tema pikkus on aluste pikkuste aritmeetiline keskmine.

Ringjoone sümmetriateljeks on tema diameeter.

✓ Kõõluga ristiseisev diameeter poolitab kõõlu, sellele vastava nurga ja kaare.

✓ Samas ringis kongruentsetele kõõludele vastavad kongruentsed kesk-
nurgad ja ümberpöörduvad.

✓ Ringi piirdenurk võrdub samale kaarele toetuva kesknurga poolega.

Diameetrile toetuv piirdenurk on täisnurk.

Ringi puutuja on risti puutepunktist lähtuva diameetriga.

✓ Diameetri otspunktis temaga ristiseisev sirge on ringi puutuja.

✓ Punktist ringile joonestatud puutelõigud on võrdsed.

Korrapärase hulknurga nurgapoolitajad lõikuvad kõik ühes punktis, mis on selle hulknurga keskpunkt.

IV k l a s s.

1. Klassi algebra kava tähtsamate küsimustena tuleb näha tekstülesannete lahendamist ruutvõrrandi ja võrrandsüsteemi abil.

2. Ruutvõrrandite lahendamisel harjutatagu ebatäielikke ruutvõrrandeid $ax^2+c=0$ ja $ax^2+bx=0$ lahendama ilma valemita.

3. Juuravaldiste käsitleluse peetagu eriti silmas harjutusmaterjali lihtsuse nõuet.

4. Geomeetria kava kahe esimese punkti läbitöötamisel leidku küllaldast tähelepanu vastavad rekandusalad tegelikust elust.

5. Algebras on tarvilised järgmised tõesed:

$$\sqrt{ab} = \sqrt{a} \cdot \sqrt{b}$$

$$\sqrt{\frac{a}{b}} = \frac{\sqrt{a}}{\sqrt{b}}$$

$$\text{Võrrandi } x^2 + px + q = 0 \text{ lahend } x = -\frac{p}{2} + \sqrt{\left(\frac{p}{2}\right)^2 - q}$$

$$\text{" } ax^2+bx+c=0 \quad \text{" } x = \frac{-b \pm \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a}$$

$$\text{" } ax^2+2kx+c=0 \quad \text{" } x = \frac{-k \pm \sqrt{k^2 - ac}}{a}$$

$$\text{" } x^2+px+q=0 \text{ lahendite } x_1 \text{ ja } x_2 \text{ omadused:}$$

$$x_1 + x_2 = -p$$

$$x_1 \cdot x_2 = q$$

Trinoom $x^2 + px + q = (x - x_1) \cdot (x - x_2)$, kus x_1 ja x_2 on vastava ruutvõrrandi lahendid.

Kui $\frac{a}{b} = \frac{c}{d}$, siis $ad = bc$, $\frac{a}{c} = \frac{b}{d}$, $\frac{d}{b} = \frac{c}{a}$, $\frac{b}{a} = \frac{d}{c}$.

$$\sqrt[n]{a} = a^{\frac{1}{n}}$$

$$\sqrt[n]{a} \cdot \sqrt[n]{b} = \sqrt[n]{ab}$$

$$\sqrt[n]{a} : \sqrt[n]{b} = \sqrt[n]{\frac{a}{b}}$$

$$(\sqrt[n]{a})^m = \sqrt[n]{a^m}$$

$$\sqrt[n]{a^m} = a \sqrt[n]{a^{m-n}} \quad (m > n)$$

$$\sqrt[nk]{a^k} = \sqrt[n]{a}$$

$$\frac{m}{\sqrt{a}} = \frac{m \cdot \sqrt{a}}{a}$$

$$\sqrt[m]{\sqrt[n]{a}} = \sqrt[mn]{a}$$

$$\frac{m}{\sqrt{a} + \sqrt{b}} = \frac{m (\sqrt{a} - \sqrt{b})}{a - b}$$

6. Geomeetrias on tarvilised järgmised tõesed:

Kongruentsete alustega ja kongruentsete kõrgustega rööpkülikute pindalad on võrdsed. Samadel tingimustel on võrdsed ka kolmnurkade pindalad.

Hulknurga ruutimine on teostatav sirgli ja joonlaua abil.

Ruudu pindala võrdub tema külje pikkuse teise astmega.

Ristküliku pindala võrdub tema kahe lähiskülje pikkuste korrutisega.

Rööpküliku pindala võrdub aluse ja kõrguse pikkuste korrutisega.

Kolmnurga pindala võrdub aluse ja kõrguse pikkuste poole korrutisega.

Trapetsi pindala võrdub kesklõigu ja kõrguse pikkuste korrutisega.

Korrapärase hulknurga pindala võrdub ümbermõõdu ja apteemi pikkuste poole korrutisega.

Täisnurkse kolmnurga hüpotenuusile ehitatud ruudu pindala võrdub kaatetitele ehitatud ruutude pindalade summaga (Pythagoras).

Kaatet on oma projektsiooni ja hüpotenuusi keskmine võrdeline.

Hüpotenuusile tõmmatud kõrgus on kaatetite projektsioonide keskmine võrdeline.

Nurga haarade lõikamisel rööpsirgetega tekivad võrdeliste külgedega kolmnurgad.

Kui nurga haarade lõikamisel sirgetega haaradel tekivad võrdelised lõigud, siis on lõikajad rööbikud.

Kaks kolmnurka on sarnased:

1. kui kaks nurka ühes kolmnurgas on vastavalt kongruentsed kahe nurgaga teises kolmnurgas;
2. kui üks nurk ühes kolmnurgas on kongruentne nurgaga teises kolmnurgas ja nende nurkade lähisküljed on võrdelised;
3. kui kolmnurkade küljed on võrdelised;
4. kui ühe kolmnurga kaks külge on võrdelised teise kolmnurga kahe küljega ja ühe kolmnurga (nimetatud küljepaari) suurema külje vastasnurk on kongruentne teise kolmnurga vastava nurgaga.

Sarnaste hulknurkade pindalade jagatis võrdub nende vastavate külgede jagatise ruuduga.

Ringi pindala võrdub π ja raadiuse ruudu korrutisega.

Ringjoone pikkus võrdub π ja läbimõõdu pikkuse korrutisega.

Sektori pindala võrdub kaare ja raadiuse pikkuste poole korrutisega.

V k l a s s .

1. Klassi töökava tähtsamaks eesmärgiks olgu logaritmilise arvutamise oskuse omandamine. Seda oskust kasutatagu aritmeetiliste, planeet-riliste kui ka stereomeetriliste küsimuste lahendamisel. Logaritmade ta-

belite kõrval on soovitatav ka lükati tarvitamine. Neljakohalised tabelid on küllaldased.

2. Geomeetria kava esimese osa käsitlemise peaesmärgiks olgu ruumilise asendi selge mõiste kujundamine. Asendilauseste tuletamisel käidagu peamiselt intuiitiivset teed.

3. Klassi töökava koostamisel jäetagu võimalikult palju aega kodumiseks ja nähtagu ette, milliseid küsimusi endiste aastate kavast soovitakse korrata.

4. Algebras on tarvilised järgmised tõesed:

$$\log (a \cdot b) = \log a + \log b$$

$$\log \frac{a}{b} = \log a - \log b$$

$$\log \frac{a^n}{x} = n \cdot \log a$$

$$\log \sqrt[n]{a} = \frac{1}{n} \cdot \log a$$

Aritmeetilise rea üldliige $a_k = a_m + (k - m) \cdot d$

" " n liikme summa $s_n = 1/2 (a_1 + a_n) \cdot n$

Geomeetrilise rea üldliige $a_k = a_m \cdot q^{k-m}$

" " n liikme summa $s_n = \frac{a_n q - a_1}{q - 1} = a_1 \frac{q^n - 1}{q - 1}$

Lihtprotsentidel kasvab suurus k t aasta vältel p aastaprotsendiga suuruseni $K_t = k (1 + \frac{pt}{100})$.

Liitprotsentidel on samadel tingimustel $K_t = k (1 + \frac{p}{100})^t$.

Kui koguda kapitali t aastat, makstes iga aasta algul k kr., siis on t aasta lõpuks p liitprotsendiga kogutud kr.

$$K_t = kq \frac{q^t - 1}{q - 1}, \text{ kus } q = 1 + \frac{pt}{100}$$

5. Geomeetrias on tarvilised järgmised tõesed:

Tasapinna määravad kolm mitte ühel sirgel asetsevat punkti, või kaks lõikuvat sirget, või kaks rööpsirget.

Sirge asub tasapinnal, kui neil on kaks ühist punkti.

Kaks tasapinda lõikuvad sirges joones, või nad on rööbikud.

Rööptasapindade lõikamisel tasapinnaga tekivad rööbikud lõikesirged.

Tasapinnaga on rööbiti üksainus tasapind, mil asetseb antud punkt.

Kolme tasapinna lõikumisel tekkinud sirged on kas isekeskis

rööbiti või lõikuvad ühises punktis.

Sirge, mis on risti kahe lõikuva sirgega, on risti ka viimaste sirgete (poolt määratud) tasapinnaga.

Sirge paralleelprojektsioon tasapinnale on sirge.

Rööplõikude paralleelprojektsioonid on rööbikud.

Rööplõigud on võrdelised oma paralleelprojektsioonidega.

Kaks keha on ruumvõrdsed, kui nende põhjade pindalad on võrdsed, kõrgused on võrdsed ja samal kõrgusel tehtud põhjaga paralleelsete lõigete pindalad on võrdsed (Cavalieri põhilause).

Püstprisma külgpindala võrdub põhja übermöödu ja külgserva pikkuse korrutisega.

Püstprisma ruumala võrdub põhja pindala ja kõrguse pikkuse korrutisega.

Püramiidi ruumala võrdub põhja pindala ja kõrguse pikkuse kolmandiku korrutisega.

Korrapärase püramiidi külgpindala võrdub põhja übermöödu ja apoteemi pikkuste poole korrutisega.

Silindri ruumala võrdub põhja pindala ja kõrguse pikkuse korrutisega.

Silindri külgpindala võrdub põhja übermöödu ja moodustaja pikkuste korrutisega.

Koonuse ruumala võrdub põhja pindala ja kõrguse pikkuse kolmandiku korrutisega.

Koonuse külgpindala võrdub põhja übermöödu ja moodustaja pikkuste poole korrutisega.

Kera lõikamisel tasapinnaga tekib ring; viimase raadius on kõige suurem, kui lõiketasapind läbib kera keskpunkti.

Kera ruumala võrdub ta pindala ja raadiuse pikkuse kolmandiku korrutisega.

Kera pindala võrdub neljakordse suurringi pindalaga.

L O O D U S T E A D U S .

(11 tundi nädalas).

1. E e s m ä r k .

Loodusteaduse õpetamise eesmärgiks on:

1. arendada õpilastes vaatlusvõimet, luua selgeid kujutlusi ja kasvatada loodusearmastust;
2. anda õpilastele küllaldasi teadmisi looduse mõistmiseks ja praktiliseks kasutamiseks;
3. anda tervikuline ülevaade kodumaa täimeriigi tähtsamast esindajaist; eriti juhtida tähelepanu praktiliselt kasutatavatele taimedele ja nende eest hoolitsemisele kui ka kahjulikele taimedele ja nende vastu võitlemisele;
4. anda ülevaade kodumaa loomariigi esindajaist, nende kehaehitusest ja eluviisist; eriti peatuda loomadel, kellel on inimese suhtes praktiline tähtsus;
5. süvendada looduskaitse mõistmist niihästi taimede kui loomade riigis; juhtida tähelepanu kaitset väärivatele taimedele ja loomadele ning peatuda looduskaitseala mõiste ja looduskaitset riivavate seaduste tähtsuse selgitamisel.

2. Ü l e s a n d e d j a k a v a d .

I k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d .

1. Botaanika õpetamise ülesandeks on tutvustada õpilasi lihtsamate õistaimedega ümbritsevaid taimeühinguist; arendada õpilastes võimet taimede eraldamiseks süstemaatilisteks ühikuteks.

2. Zooloogia õpetamise ülesandeks on tutvustada selgrooliste loomade kehaehitusega, eluviisidega ja süstemaatikaga.

b) K a v a .

B o t a a n i k a .

Taime peaosas: juur, vars ja lehed. Õieehitus ja õisikud. Tolmlemine. Viljad. Seemnete levimine. Sugukonna ja perekonna mõiste, liik. Bioloogiline käsitus, niipalju kui see on võimalik läbivõetud aine kohaselt. Looduskaitse põhimõtteid. Taimede kuivatamisest ja toimekogude korraldamisest.

Nende küsimuste läbitöötamiseks valida esindajaid lihtsamatest õistaimedest, mida võib korraldada süstemaatilises järjestus^{es}/või ühiskonna alusel (näit. rist- ja nelkõielised, - põld- ja aedumbrohud; tulik- ja liblikõielised - niit; roosõielised, kanarbikulised ja esikulmets; kurerehalised ja naistepunalised - kõnnustud, s.o. põllupoenrad, teeääred jne.). Korrata eelmisel aastal algkoolis läbivõetud taimi samadest sugukondadest.

S u v e t ö ö n a: Koguda ja korraldada taimekoguks kuni 25 õistaime, peamiselt kursuse kestel läbivõetud taimedest.

Z o o l o o g i a.

Esindajaid imetajate, lindude, roomajate, kahepaiksete ja kalade klassist. Loomade süstemaatika põhimõisteid. Loomadekaitse. Tähtsamaid korraldusi kalapüügi- ja jahiseadusest.

I I k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

1. Botaanika õpetamise ülesandeks on ümbritsevas taimkattos vaatlusvõime süvendamine; bioloogiliste ja ökoloogiliste põhimõistete omandamine ja neist olenevate nähtuste selgitamine üksikute esindajate abil; keerulisema õieehitusega taimede tundmaõppimine.

2. Zooloogia õpetamise ülesandeks on tutvustada lühijalgsete loomadega, eriti mitmesuguste kasulikkude ja kahjulikkude putukate eluviisi ja tõrjevahenditega.

b) K a v a.

B o t a a n i k a.

Esindajaid huulõielistest, putkelistest, korvõielistest, liialistest, võhumõõgalistest, käpalistest, kõrrelistest, lõikheinalistest jne. Kodumaa tähtsamaid lehtpuid ja -põõsaid. Parasiit- ja poolparasiittaimi. Väentaime. Kuivikutaimi (kserofüüte) ja veetaime (hüdrofüüte). Taimi eriliste toitumis- ja bioloogiliste kaitsevahenditoga.

S u v e t ö ö n a: koguda ja korraldada taimekoguks kuni 50 õistaime, peamiselt kursuse kestel läbivõetud taimedest ja ümbritsevast taimkattest.

S u v e t ö ö n a: Koguda ja korraldada koguks kuni 10 liblikat ja 10 muud putukat, peamiselt kursuses läbivõetud loomadest.

S u v e t ö ö n a: Koguda ja korraldada koguks kuni 10 liblikat ja

10 muud putukat, peamiselt kursuses läbivõetud loomadest.

III k l a s s (2 tunde).

a) U l e s a n d e d.

1. Botaanika õpetamise ülesandeks on okaspuude ja eostaimede tundmaõppimine; ülevaate andmine taimede süstemaatikast ja taimeühiskondadest.

2. Zooloogia õpetamise ülesandeks on tutvustada tähtsamate esin-
tega alamate loomade, eriti parasiitide hulgast; anda ülevaade loomade
organitest; tutvustada loomade süstemaatikaga.

b) K a v a.

B o t a n i k a.

Esindajaid okaspuudest, sõnajalalistest, osjadest, koldadest, sammaldest, samblikutest, seentest ja vetikaist. Soostumise protsess. Turba ja kivisöö tekkinine. Mõni taimeühiskond lähemast ümbrusest. Määratamisharjutusi. Kokkuvõte ja ülevaade taimede süstemaatikast.

S u v e t ö ö n a: Täiendada taimekogu kuni 100 eriliigini;
nende hulgas koguda ka eostaimi.

Z o o l o o g i a.

Esindajaid limuste, lame-, ümmar- ja rõngasside, ainöössete ja algloomade hõimkondadest. Määramisharjutusi. Organid, nende liigitus ja arenemine. Kokkuvõte ja ülevaade loomade süstemaatikast.

S u v e t ö ö n a: Koguda 10 uut putukat ja 5 - 10 t^ugkoda ja
-karpi.

IV k l a s s (3 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

1. Keemia õpetamise ülesandeks on rajada arusaamine tähtsamatest keemilistest protsessidest, millega igapäevases elus sagedamini kokku puutumist; tutvustada tähtsamate ainete keemilise koosseisuga, nende omadustega ja tarvitamisega.

2. Taime anatoomia ja füsioloogia õpetamise ülesandeks on tutvustada taime sisemise ehituse, elutegevuse ja tähtsamate taimerilgiste saadavate orgaaniliste ainete.

b) K a v a.

K e e m i a.

Aine ja aine olekud. Keemilised reaktsioonid. Segu ja ühend. Liht- ja liitained. Molekul ja aatom. Keemia sümbolika. Hapnik. Hapendamine. Hapend, hape ja alus. Vesinik. Vesi. Lämmastik. Süsinik. Väävel. Votvor, Kloor. Broom. Jood. Ränik. Aine jäävuse ja koosseisu püsivuse seadused. Aatomkaal. Valentsus. Soolad. Naatrium. Kaalium. Kaltsium. Magneesium. Alumiinium. Tsink. Inglise. Seetina. Vask. Raud. Elavhõbe. Hõbe. Kuld. Plaatina.

S u v e t ö ö n a: Koguda kuni 10 mineraali ja kivimite.

Taime anatoomia ja füsioloogia (1 tund).

Taimerakk ja koed. Seeme. Idanemine; kasvamine. Taime keemiline koosseis. Toitumine ja väetamisküsimus. Vesikultuurid. Juure ja lehe ehitus. Hingamine. Käärimine. Alkohol. Aldehüüdid ja ketoonid. Orgaanilised happed ja estrid. Assimilatsioon. Süsivesikud. Valgud. Õlid, rasvad, seep. Tüve ehitus. Riided, paber, kütteained. Vaik. Parke-, värv- ja maitseained. Tropismid. Paljunemine ja selle viisid.

V k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Inimese anatoomia ja füsioloogia õpetamise ülesandeks ühes tervishoiuga on anda ülevaade inimese kehaehitusest ja elutegevusest ning tutvustada isikliku ja ühiskondliku tervishoiuga.

b) K a v a.

Rakk. Koed. Orgaansüsteemid. Toes (tugikude): ehitus, tekkimine, koosseis. Luude sidumine. Keha proportsioonid. Puuduliku arengu põhjused. Liigse vigastused ja luumurded. Lihaskude: ehitus ja tegevus. Töötoime. Harjutus ja sport. Väsimus ja selle põhjused. Töövõime. Seedesüsteemid: Ehitus ja tegevus. Toitumine ja selle tervishoid. Toitained, vesi, maitseained. Narkootilised ained. Vereringe: süda, sooned, lümf. Vere osa ainevahetuses. Immunitet. Esimene abi õnnetusjuhtudel: suure vere sulgemine, minestus. Hingamisorganid: nina, kõri, hingetoru.

kopsud - ehitus ja tegevus. Esimene abi uppumise ja gaasimürgituse puhul. Õhupuhastus. Elamu. Eritusorganid: neerud, põis, kusejuha - ehitus ja tegevus. Nahk kui eritus- ja meeleorgan. Soojuse ja valguse toime. Sisesekretsioon. Närvkond: pea-, selja-, pindmine- ja sümpaatiline närvikava. Koostöö nende vahel. Ajutöö tervishoid. Meeleorganid: nägemine, kuulmine, haistmine, maitsmine, nahatunne, lihas- ja liikutegevus mismeel. Suguorganid: ehitus ja . Sigimine ja surm. Loode arendamine. Pärivus. Suguhaigused. Tõutervishoid: sündimus, suremus, abiellamine, rahva kvaliteet ja tulevik. Abinõud tõu halvenemise vastu. Ühiskondlik ja kutseala tervishoid: Võitlus nakkushaiguste vastu. Toitainete tervishoidlik järelevalve. Abinõud tervisriikete ja õnnetuste eest hoidmiseks. Töö- ja terviskaitse seadused.

3. S e l e t u s k i r i.

Üldiseid juhtmõtteid:

a) Õpetuslikud. B o t a a n i k a ja z o o l o o g i a õpetamine toimugu kõige kolme õppeaasta kestel süstemaatiliselt, kuid see ei tohi muutuda süstemaatika õppimiseks. Jäägu maksma nõue - lihtsamalt keerulisemale. Eriti tuleb rõhku panna suviste tööde korralikule täitmisele, kuna see süvendab talvist tööd.

Kõigi õppeainete juures tuleb taotella võimalikult näitlikku õppeviisi, kasutades selleks võimalikult käsiteldavaid objekte, kaarte, pilte jne.

Aine valikul tuleb panna rõhku sellele, et käsiteldav aine omaks eeskätt praktilise väärtuse, aitaks mõista igapäevases elus esinevaid nähteid või omaks suure kasvatusliku väärtuse loogilise mõtlemise, isetegevuse jne. arendamise näol. Aine valikul peetakse võimalikult silmas kooli lähemat ümbrust ja õpilaste sotsiaalset kuuluvust. Seepärast puudub õppekavas ka kindel loetelu läbivõetavatest objektidest.

b) Kasvatuslikud. Loodusteaduste peamisteks ülesanneteks jäägu vaatlusvõime, loogilise mõtlemise, põhjuslikkude sidemete leidmise, isetegevuse ja loodusearmastuse arendamine. Selle saavutamiseks pole oluline läbivõetud aine hulk, vaid aine põhjalik läbitöötamine.

Kava sisustus.

I k l a s s.

B o t a a n i k a õpetamisel olgu aluseks morfoloogiliste mõistete omandamine, aga mitte iseseisva päätükina, vaid käsitletava taime juures. Omandatud mõisteid hiljem käsitleda teistes variantides ka teiste ~~ka~~ mitteolevate taimede juures (eriti ekskursioonidel). Kui morfoloogiliste mõistete omandamine on aluseks kogu kursusele, tuleb iga objekti juures käsitleda ka tema bioloogilisi nähteid ja eluavaldusi, s.o. käsitleda vaadeldavat objekti tervikuna ja vastava ühikonna liikmena. Kultuurtaimede juures tuleb eriti rõhutada nende kasvutingimusi ja nende eest hoolitsemist.

Sugukonna, perekonna ja liigi mõistete selgitamiseks tuleb valida võimalikult ühtlaste tunnustega sugukonnad resp. perekonnad või liigid. Kõlvulised selleks on liilialised, amarüllilised, roosõielised, sarikõielised j.t. Hoiduda tuleb ebaühtlastest sugukondadest nagu tulikõielised.

Z o o l o o g i a s tuleb arvestada õpilaste algkoolis omandatud teadmisi ja need liita ühtlaseks tervikuks läbivõetava ainega.

II k l a s s.

B o t a a n i k a s pearõhk langeb bioloogiliste ja ökoloogiliste põhimõistete selgitamisele. Käsikäes omandatagu ka uusi morfoloogilisi mõisteid ja süvendatagu vanu. Mõistete omandamine sündigu samuti kui I klassis, läbivõetavate esindajate juures.

Z o o l o o g i a s tuleb rõhutada eriti neid objekte, mil on praktiline tähtsus kahjureina või kasulike putukaina. Ühtlasi selgitada tõrjevahendite mõju ja nende tarvitamist, süvenduseks kollektsioonid, eriti kahjurite hulgast.

III k l a s s.

B o t a a n i k a s juhtida tähelepanu alamatele taimedele ja nende tähtsusele ja anda õpilastele taimede määramise oskus. On omandatud määramise oskus, pole raske õpilasi tutvustada taimede süstemaatikaga ja arenemisõpetusega. Soovitav on juhtida õpilaste tähelepanu ka mõnede taimühiskonnale ja seal toimuvale nähtustele (võitlus valguse, toidu jne. eest).

Z o o l o o g i a s vaja rõhutada eriti loomade organite vastavust ülesandele. Organite tundmaõppimisel on tarvilik lahata tähtsmaid esindajaid. Alamate loomade juures tuleb rõhutada eriti parasiitide ja biploogiliselt tähtsate objektide eluviisi. Zooloogia kursus III kl. olgu ühtlasi kordamis- ja süstematiseerimiskursuseks kogu zooloogiale.

IV k l a s s .

K e e m i a kursuses puudub mineraalõogia ja kristallograafia iseseisvana. Neid tuleb käsitleda keemiaga käsikäes läbivõetava ainega. Piirdueda ainult tähtsamate mineraalide omaduste ja kristalliseerumise vormide tutvustamisega.

O r g a a n i l i s e s t k e e m i a s t käsitledagu peamiselt taimeriigist saadavaid aineid. Tähtsamate ainete (näit. suhkrud, alkoholi jne.) käsitlemisel on soovitatav tutvustada õpilasi ka nende tehnoloogiaga.

T a i m e a n a t o o m i a ja f ü s i o l o o g i a peab olema ühtlasi ettevalmistavaks kursuseks inimeseanatoomiale ja füsioloogiale. Sellepärast tuleb siin rõhutada eriti neid peatükke, mida hiljem inimeseanatoomia ja -füsioloogia juures võimalik kasutada näiteina (näit. rakkude jagunemine, osmoos, hingamine, paljunemine j.t.).

V k l a s s .

T e r v i s h o i u s tuleb pearõhku panna füsioloogilisele osale ja tervishoiule. Meeleorganite (silm, kõrv) ja osalt ka lihaste töö käsitlemine peaks toimuma pärast seda, kui õpilased füüsikas juba on tutvunud töö mõiste, läätsede omaduste ja heli iseloomuga. Kui need osad füüsikas peaksid puuduma, tuleb õpetajal lihtsamate katsete abil õpilasi tutvustada vastavate osadega, sest muidu jääks näiteks prillide kasutamine j.t. arusaamatuks. - Eriti tuleks rõhutada ka vahet täiskasvanu ja kasvava inimese anatoomia ja füsioloogia vahel, sest see aitab õpilastel aru saada neile keelatud toiminguid (näit. suitsetamine, alkoholi tarvitamine, suguelu).

Metoodilisi märkusi.

B o t a a n i k a . Pole tähtis pidada kinni nn. loomulikust süsteemist, vaid tuleb lähtuda põhimõttest: lihtsamalt keerulisemale. Se-

da tuleb pidada silmas ka siis, kui õpetaja lähtub taimühiskondade põlv-
mõttest. Sel juhtumil võetagu ühiskonnast ainult üksikud esindajad, mis
nõudeile vastaksid.- Aine läbitöötamine sündigu klassis võimalikult elu-
va materjali varal. Taime olenevuse mõistmiseks asukohast (ümbritsevaiste
tingimustest) on soovitatav teha lihtsamaid kaarte ja tutvuda ekskursioo-
del taime kasvutingimustega ja esinemisega looduses. Et õpilased õpiks-
üksikasjalisemalt vaatlama ja neile paremini meelde jääksid läbivõetud
morfoloogilised mõisted, tuleb nõuda vaadeldud objekti joonistamist. Li-
gi, perekonna ja sugukonna mõistete selgitamiseks tehtagu võrdlustabel
läbivõetud taimede morfoloogilistest tunnustest, sest see viib õpilase
ise erinevuse äratundmisele. Taimede süstemaatika põhimõtete käsitlemine
võiks aset leida alles pääle määramisoskuse omandamist. Kogu kursuse ul-
tuses tuleb juhtida tähelepanu taimede kohanemisele ja taime organite
vastavusele asukoha välistingimustele.

Z o o l o o g i a. Loomade lahkamisest I ja II klassides võiks
loobuda, kuigi see on soovitatav ka neis klassides. Lahkamisel on tarvis
pidada äärmist puhtust ja täpsust, et mitte riivata ilutunnet ega teha
lahkamist õpilastele vastikuks. Lahkamine on aga hädavajalik III klassis
organite ehituse tutvustamisel. Kui I ja II kl. pole lahkamisi toimetat-
tud, siis tuleks III klassis lahata kõiki tähtsamaid esindajaid, mis
oleks koguni soovitatav, sest seejuures saaks õpilane kujutelma süstemaat-
tiliselt tähtsamate vormide kehaehituse iseärasustest, Z o o l o o -
g i a s tuleb aine käsitus rajada alanevale süsteemile, sest kõrge-
maist loomadest on õpilastel enam kogemusi ja teadmisi. Kordamisel võib
tarvitada ka tõusvat ainejärjestust. Ka loomade juures juhitagu tähele-
panu iga organi vastavusele tema ülesandele.

K e e m i a. Kogu töö keemias põhjenegu võimalikult katsetel. Soov-
vitav on lähtuda aineist, mis õpilastele on tuntud. Kus võimalik, tuleb
keemilisi nähtusi siduda ka tehnoloogiaga. Pole tähtis keemiliste valem-
ite päheõppimine, vaid neist arusaamine. Kus võimalik, korraldatagu
praktilisi töid.

O r g a a n i l i s e k e e m i a. Käsitlemine toimugu koos tai-
mefüsioloogiaga. Orgaanilise keemia käsitusel tuleb tarvitada struk-
tuurvalemeid, kuna need on ülevaatlikumad. Teistes osades peetagu silmas

seda, mis keemia kohta tähendatud.

Taimeanatomias ja -füsioloogias tuleks ühtlasi selgitada mikroskoobi käitlemist. Taime organitega tutvumisel tuleb ühtlasi selgitada ka nende füsioloogilisi ülesandeid. Füsioloogiliste küsimuste käsitlemisel tuleb võimalikult korraldada katseid nende selgitamiseks. Soovitav on taimefüsioloogilised erinähtused, mis pole seoses keemiaga (tropismid, paljunemine, pärivus), paljutada kava lõppu.

Inimese anatoomia ja füsioloogia käsitlemisel tuleb aine võimalikult, eriti neis osades, kus pole võimalik teha katseid, siduda taime anatoomia ja füsioloogiaga ja loomade anatoomiaga. Erilist ettevaatlikkust ja takti nõuab õpetajalt seksuaalküsimuste käsitlemine. Soovitav on viia aine laiemale bioloogilisele alusele ja tuua näiteid eriti alamate loomade ja taime hulgast. Rinnalaste tervishoid leiab põhjalikumalt käsitlemist tütarlaste koolides, aga ka poeglaste koolides leidku see käsitlemist, kuigi vähem ulatuses.

Lektüüri kasutamine on vajalik iga aine juures, kuna see õpetab õpilasi kasutama kirjandust kriitiliselt. Botaanikas ja zooloogias on lektüüriks soovitavad lookesed taime ja loomade elust, keemias - ajaloolisi päätükke ühe või teise aine avastusest ja tehnoloogilisi kirjeldusi ainetest saamisest. Taimeanatomias ja -füsioloogias on soovitatav kasutada õpilaste poolt koostatud kirjandeid nende poolt tähelepanud nähtuste üle. Inimese anatoomias ja füsioloogias võiks lektüürina kõne alla tulla mõned populaarteaduslikud brošüürid nakkushaiguste kohta.

F Ü Ü S I K A.
=====

(3 tundi nädalas).

1. E e s m ä r k.

Füüsika õpetamise eesmärgiks keskkoolis on:

1. tutvustada õpilasi ümbritseva looduse jõududega, tehnika leiutistega ja energiaallikate rakendustega, millele toetub nüüdisaegse inimkonna kultuur ja mida inimene on õppinud kasutama elu paremale järjele tõstmiseks ja osanud võita oma teenistusse;

2. õpetada neid järjekindlaile ja tähelepanelikele vaatlusile ja õigete ning ettevaatlikult väljendatud järelduste tegemisele;

3. avardada õpilase silmaringi, aidata kaasa tema vaimsele arenemisele.

2. Ü l e s a n d e d j a k a v a d.

V k l a s s (3 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Füüsika õpetamise ülesandeks on:

1. tutvustada õpilasi vedelikkude ja gaaside tähtsamate omadustega;

2. kirjeldada ja seletada igapäevases elus ja tööstustehnikas esinevaid ja kasutatavaid tähtsamaid nähtusi ja avastusi soojuse-, akustika-, optika-, magnetismi- ja elektriõpetuse alalt;

3. anda algmõisted mehaanikast; tutvustada mehaanika tähtsamate põhilausestega ja energiaseadustega ning tegelikus elus sagedamini kasutatavate mehaanikanähtusterakendustega.

b) K a v a:

1. Sissejuhatus: füüsika aine, mõõtmine ja mehaanika algmõisteid.

2. Tähtsamad mõisted, nähtused ja nende seletused: a) vedelikkude ja gaaside mehaanikast, b) soojuseõpetusest, d) akustikast, e) optikast, f) magnetismist, g) elektriõpetusest, h) mehaanikast.

3. S e l e t u s k i r i.

Üldisi juhtmõtteid.

a) Füüsikaliste nähtuste uurimine sündigu võimalikult lihtsate abinõudega, korraldatud katsetega ja katseis nimetatavate esemete ja aine-

te näitamiseks. Võimaluse piiirides tuleb kasutada ka neid katseid, mis on seotud nähtuse rakendamisega. Katsele lisaks antagu seletus joonise abil, mis olgu lihtne, selge, skemaatiline

b) Läbivõetud osa selgitada mitmesuguste küsimuste ja ülesannete lahendamiseks, tarvitades võrdlemisi lihtsaid, aga elule vastavaid andmeid ja lihtsais kombinatsioonides, kusjuures harjutatakse tarvitama vastavate tabelite andmeid. Lahendamisel juhtida tähelepanu võimalike erinevustele ja nende põhjusile. Samaks otstarbeks ja aine kordamise kontrollimiseks tuleb kasutada ka vastavaid kirjatöid või teste.

d) Füüsikaliste nähtuste ja nende rakendusvõimaluste elustamiseks tuleks kasutada võimalikult palju vastavaid diapositiive, külastada vabrikuid, tööstusi või laboratooriume ning õhutada õpilasi vastava populaarteadusliku kirjanduse lugemisele.

e) Ühikuile põhinähtusile, seadusile ja lauseile tuleb anda kindlakujuline sõnaline avaldus, mille teadmist ja väljendamisoskust tuleb õpilaselt ka kindlasti nõuda. Ajaloolisi andmeid kasutatagu ainult tähtsamate avastuste kohta, et õpilasel oleks aimu nende kohast üldises kultuuriloos.

K a v a s i s u s t u s .

Füüsika aine. Mõõtmine ja mõõtmise ühikud. Erikaal.

Rõhumine vedelikes ja gaasides (Pascal'i seadus). Rõhumine nõu põhjale ja külgedele. Archimedese seadus. Kehade ujumine. Areomeeter. Ühendatud anumad. Õhu rõhumine. Baromeeter. Manomeeter.

Temperatuuri mõõtmine. Paisumine. Vee erinevus. Soojuse hulga mõõtmine. Erisoojus. Aine oleku muutused (sulamine, kõvastumine, auramine, keemine, vedeldumine). Niiskus. Hügromeeter. Soojuse allikad (sünteetiline kütteväärtused). Soojuse levimine. Aurumasin. Plahvatusmootor. Alg-
mõisteid lainetamisest. Heli tekkimine, allikad ja levimine. Heli kiirus, tugevus ja kõrgus. Resonants. Valguse levimine. Pinna valgustuse tugevuse mõõtmine. Peegeldumine. Murdumine. Läätsed. Luup. Projektioonlatern. Fotoaparaat. Mikroskoop. Pikksilm. Spekter. Magnetismi põhiomadusi. Molekulaar-magnetismi hüpotees. Mõju magnetism. Magnetväljad, Maakera magnetism. Deklinatsioon. Kompass.

Hõõrumiselekteri põhiomadusi. Elektroskoop. Mõjuelekter.

Pingevahe; volt. Kondensaator.

Elektrivool. Galvani elemente. Elektrolüüs ja selle kasutamine. Voolu tugevus; amper. Akumulaator, Voolu magnetiline väli. Galvanomeeter. Elektromagnet. Elektrikell. Morse telegraaf. Elektrimootor. Takistus. Eritakistus. Oom. Reostaat. Ohmi seadus. Amper- ja voltmeeter. Voolu soojuslik mõju ja selle kasutamine valgustuses ja majapidamises. Induktsiooniline vool. Dünamo. Vahelduvvool. Transformaator. Telefon. Mikrofon. Algmõisteid elektrilainetest ja raadiost.

Ühtlane liikumine. Kiirus. Ühtlaselt kiirenev liikumine. Kiirendus. Vaba langemine. Inerts. Tung ja selle mõõtmine. ^{Düün.} Parallelogrammi lause. Kaldpind. Töö ja selle mõõtmine; erg, kilogramm-meeter, Joule, kilovatt-tund. Võimsus; hobujõud ja vatt. Energia ja selle liigitamine. Energia jäävus (soojuse mehaaniline ekvivalent). Energia-allikad. Kang; kangiseadus. Tasakaal. Raskuspunkt. Hõõrumine.

Üksikasjalisi märkusi.

1. Sissejuhatuses tuleb õpilasi tutvustada füüsika ainekukuga, füüsikaliste suurustega, ainete omadustega, mõõtmise ühikutega ja lihtsamate mõõtmiseriistadega, silmas pidades asjaolu, et õpilastel nimetatud aine tuleb käsitlemisele esmakordselt.

2. Vedelikkude ja gaaside õpetuses juhitage tähelepanu sellele, et neil on palju ühiseid omadusi ja seetõttu samaseid nähtusi. Katsete korraldamiseks tuleb õpilasi varakult tutvustada manomeetriga. Lihtsama õhuhõrenduspumba põhimõtet tuleb selgitada, ja rida katseid sellega näidaku vähemalt õhu paisumist ja rõhumist. Atmosfääri kui õhurõhu ühikut tuleb selgitada.

3. Kui õpilaste areng lubab, tutvustada neid lühidalt temperatuur^ti abs. nulliga ja abs. temperatuuri mõistega. Paisumise nähtuse seletamisel võib piirduda lihtsamate katsetega ja paisumiskoeffitsiendi mõiste määramisega. Erilist tähelepanu tuleb juhtida aine olekute muutmiseks vajalise soojuse hulga ja erisoojuse mõistele ning vee (jää) suhtes vastavad arvulised suurused memoreerida. Soojuse hulga arvutamiseks teha rida ülesandeid, mille lahendamisel kasutada aksioomina: "kui palju üks keha soojust kaotab, niisama palju saab teine keha soojust juurde". Aurumasina ja plahvatusmootori seletusel tarvitada lihtsat ske-

maatilist joonist või mudelit.

4. Lainetamise nähtuste selgitamisel kasutada mõisteid vee lainetamisest ja lainete levimisest veepinnal. Siinjuures nimetada ka soojust, valguse ja elektrienergia edasikandumist lainetamise teel. Heli allikaist rõhutada peamiselt keelte ja õhusamba võnkumisi. Resonantsi tuleb rõhutada kui üldise tähtsusega nähtust lainetavas liikumises (ka elektrilises liikumises).

5. Peegeldumise ja murdumise nähtusi tuleb selgitada ka geomeetriliste konstruktsioonide abil. Läätsede omadusi ja kujutuste saamisi ning liike tuleb selgitada peamiselt katseliselt, kusjuures lähtekohaks olgu nende rakendamise võimalused optiliste riistade juures. Optiliste riistade tutvustamisel võib piirduda nende kirjeldamise ja selgitamisega, rakendusega ning tähtsusega tegelikus elus. Spektri selgitamisel tuleb lisada ka vihjeid nähtamatute kiirte kohta.

6. Lihtsate katsete abil võetagu läbi elektrostatika ja põhinähtused, kasutades võimaluse korral ka elektrimasinat. Elektrivoolu tutvustamisel tuleb alata selle mõju näitamisega magnetnõelasse ja seletusega selle nähtuse kasutamisest voolu olemasolu ja omaduste näitamiseks.

Galvani elementide käsitlemisele järgnegu elektrolüüsi käsitlemine. Siin tuleb piirduda ainult ühe soolalahuse ja vee lahutamisega, rakendades neid omadusi ja nähtusi elektrolüüsi tehnilisele kasutamisele ja akumulaatori ehituse põhimõttele.

Ohmi seadust voolu tugevuse kohta tutvustatagu katsetega ilma teoreetiliste põhjendusteta kui olulisema seadusega elektrodünaamikast ja elektrotehnikast. Amper- ja voltmeetri kohta tuleb peamiselt selgitada nende asetamist voolu ahelikku. Voolu magnetvälju tuleks käsitleda ainult selles ulatuses, kui võrd see on vajalik elektromagneti, elektrimootori ja raadiolainete käsitlemisel. Induktsioonvoolu käsitlemisel peetagu silmas ainult selle rakendamise võimalusi telefoni, dünamo ja transformaatori juures. Elektromootori ja dünamo käsitlemisel tuleb piirduda ainult nende töötamise põhimõtete tutvustamisega. Tehniliselt täiendatud masinate demonstreerimiseks kasutatagu diapositiive ja ekskursioone vabrikuisse.

Vahelduvvool leidku käsitlemist ainult neis piirides, mis vaja

teada sellest tegelikus elus ja transformatori selet. Elektri-
lainete tekitamist, levimist ja omadusi tuleb puudutada kaunis pealis-
kaudselt, et oleks võimalik anda seletust sädetelegraafist ja raadiost.

7. Klassikursuse lõpul on vajalik anda õpilasele mõnesuguseid
rõhjendusi mehaanika mõistele, nagu tung, töö, võimsus ja energia, mis
näitaksid seda suurt sidet, mis on elemas looduse nähtuste tehnika ja
teooria vahel. Lähtuda tuleb inertsist (I Newtoni) seadusest, mida de-
monstreeritagu rikkalikult katsetega ja näidetega igapäevasest elust.

Kaldpinda ja kangi tuleb seletada kui kõige algelisemaid
lihtmasinaid ja nende kasulikkust tungi suuruse vähendamiseks näidata-
gu katseliselt. Hõõrumise nähtust, selle kasutamist ja vähendamist tu-
lob selgitada nii kõvade kehade kui ka vedelikkude ja õhu suhtes.

MAATEADUS.

(8 tundi nädalas).

1. E e s m ä r k.

Maateaduse õpetamise kasvatuslikuks eesmärgiks on:

1.) arendada õpilaste vaatlus- ja kujutlusvõimet, ilutunnet ning loogilist mõtlemist;

2. äratada huvi oma kodumaa ja vööрмаade vastu;

3. kasvatada sügavat rahvustunnet ja isamaa armastust kodu- ja vööрмаade olude võrdluse alusel.

Maateaduse^d õpetamise praktiliseks eesmärgiks on:

1. kodumaa looduslike, rahvastikuliste, kultuuriliste ja majanduslike olude põhjalikum tundmaõppimine ning aluse rajamine meie igapäevastest elunähtustest arusaamiseks;

2. teiste, eriti naabermaade looduslike, rahvastikuliste, kultuuriliste ja majanduslike olude tundmine, kusjuures esikohale käsitlemise ulatuse ja sügavuse suhtes asetatakse need maad, milledega meil on lähemad sidemed kas hõimluse, naabruse, kultuuri või majanduse suhtes;

3. geograafilise kaardi lugemise, analüüsimise ja kasutamise oskus;

4. tutvumine kosmograafiliste algmõistetega, päikesesüsteemiga ja maakeraga kui maailmaruumi kehaga.

2. Ü l e s a n d e d j a k a v a d.

I k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Maateaduse õpetamise ülesandeks on:

1. tutvumine tarvilikkude üldmaateaduslike mõistetega;

2. kaardilugemise oskuse süvendamine;

3. tutvumine Vahemeremaadega ja Nigriitsiaga.

b) K a v a.

Üldpilt Maast.

Orienteerumine Maa pinnal Päikese, Põhjanaela ja kompassi abil.

Kompass ja selle tarvitamine maal ning merel. Pea- ja vaheilmakaarte ramine kompassi abil.

Vaatepiir. Vaateväli. Selle kuju. Maapinna kumerus. Maa kergus. Tõendusid Maa kuju selgituseks. Reisid ümber maailma ja nende tähtsus.

Gloobus Maa mudelina. Gloobuse telg, nabad, poolitaja. Rööbikud ja meridiaanid. Koha määramine gloobusel. Maa pöörlemine. Öö ja päev. Maa tiirlemine. Aastaajad. Kliimavöötmad. Polaar- ja pöörjooned.

Vee ja maismaa jaotus maapinnal. Ookeanid ja mered. Maakitsused. Vahemad väinad ja kanalid (kaardi järgi).

Mandrid ja maailmajaod. Nende asend ja suhteline suurus. Jutustusi maailmajagude avastamisest. Polaarmaad (Arktis ja Antarktis), jutustusi nende avastamisretkedest. Maismaa pinnaehitus. Tutvumine oma ümbruse pinnamoega. Pinnareljeefi väliskuju: tasandik, lauskmaa, kõrgustik, orustik. Üksikvormid: kõrgendik, org, lohk jne. Absoluutsed kõrgused: alanik, madalmik, keskmik, kõrgmik.

Kaart, selle lugemine ja kasutamine.

Plaanistamine õues ja väljal. Plaani ja kaardi orienteerimine kompassi ja kohal leiduvate esemete järgi. Kaardimõõt. Pikkuste arvutamine kaardimõõdu abil. Plaani ja kaardi kasutamise oskus.

Tutvumine pinnareljeefi kujutamisega kaardil värvi ja varjustuse abil. Kaardi tingvärvid maapinna kõrguse ja meresügavuste kujutamisel. Muud kaardi tingimärgid. Kaardivõrk. Koha pikkuse ja laiuse määramine kaardi järgi.

Vahemeremaad ja Nigriitsia.

Lõuna-Euroopa. Itaalia. Üldjooni Apenniini poolsaarest ja Vahemere saartest. Kirjeldusi rahva elust ja olust. Pürenee poolsaar (samuti). Balkani poolsaar (samuti). Kreekamaa - sillana Aasia ja Euroopa vahel.

Lääne-Aasia. Araabia. Mesopotaamia. Süüria. Palestiina. Väike-Aasia. Iraani kiltmaa. Üldjooni ja kirjeldusi loodusest, rahva elust ja kommetest.

Põhja-Aafrika. Maastiku- ja rahva eluolulilte Atlasemailt, Saharast ja Egiptusest (oaas).

Kokkuvõtte Vahemeremaist.

Nigriitsia ("must manner"). Jutustusi Sise-Aafrika avastamisest. Loodusepilte Sudaani rohtlaist, Guinea rannikult, Kongo ürgmetsadest ja Ida-Aafrika kiltmaalt. Lõuna-Aafrika looduse, rahvastiku ja tulunduse kirjeldusi.

dus. Aafrika saared.

II k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Maateaduse õpetamise ülesandeks on:

1. tutvustada Aasiaga, Ameerikaga ja Austraaliaga;
2. täiendada teadmisi üldmaateadusest;
3. süvendada kaardilugemise oskust; tutvustada mitmesuguste orientatsioonikaartidega ja tähtsamate arvjooniste tüüpidega.

b) K a v a.

A a s i a.

Lääne-Aasia kordamine.

Lõuna-Aasia. India: Himaalaja (kurdmäestikud), Hindustan (uhtmaad), Bengaalia, Dekhan. Monsoonkliima. India taimkate ja loomastik. Rahvuslik (brahma usund). India majanduslikud olud. Indohiina (mangroovsad). Malaisaarestik (vulkaanid).

Ida-Aasia. Hiina (löss: mongolid). Hiina kultuurilised (usund) ja majanduslikud olud. Jaapan (maaväringud, merehoovused, Jaapan kultuuririigina); Korea; Mandžuuria.

Kesk-Aasia. Mongoolia ja Tiibet (budda usund; tuule tegevus korraldus).

A m e e r i k a j a A u s t r a a l i a.

Põhja-Ameerika. Ameerika arktiline saarestik. Kanada. Ühendriigid (looduslikud olud; kanjoonid, geiserid; majanduslikud olud; liiklemine rahvuslik koosseis; New-York-maailmalinn). Mehhiko.

Põhja-Ameerika kokkuvõte.

Kesk-Ameerika. Mannerosa, Panama kanal, Lääne-India saarestik.

Lõuna-Ameerika. Guajaana mägismaa (ljaanod). Brasiilia (selvada), Argentiina (La Plata lausmaa). Andide mägismaa, Tšiili, Peruu.

A u s t r a a l i a (manner). Austraalia saared (Melaneesia, Uus-Meremaa, Mikroneesia, Polüneesia).

Lõuna-Ameerika kokkuvõte.

Üldmaateaduslikkude mõistete ja teadmiste kokkuvõtteid.

III k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Maateaduse õpetamise ülesandeks on:

1. tutvustada Suur-Siberi ja Euroopa maadega;
2. täiendada üldmaateaduslikke mõisteid ja teadmisi käsiteldavates maades esinevate nähtuste alusel.

b) K a v a.

S u u r - S i b e r.

Euroopa-Venemaa (tundrate, okasmetsade, segametsade ja rohtlat alad). Siber. Turaan. Sotsialistlik Nõukogude Vabariikide Liit (rahvastikuline koostis ja majandus).

E u r o o p a.

Ülevaade kaardi järgi (asend, mered Euroopa rannikul, pinnaehitus, siseveed, kliima, taimkate ja loomastik).

Põhja-Euroopa. Soome (hõimumaa), Rootsi, Norra, Taani, Island, Läti (naabermaa) - looduslikud olud, rahvastik ja majanduslikud olud

Kesk-Euroopa. Leedu ja Poola, (Balti riigid) Saksamaa (lõukad) töus ja mõõn). Alpimaad (jääliustikud, mägituuled). Šveits ja Austria, Doonaumaad: Ungari (hõimumaa); Tšehhoslovakkia ja Rumeenia.

Lääne-Euroopa. Belgia, Holland (positiivne ja negatiivne randjoonne nihkumine). Prantsusmaa, Briti saarestik (Inglismaa - meririik, Inglismaa asumaade ja dominiioonide ülevaade).

Euroopa kokkuvõte (rahvastik, Euroopa rahvused, inimrassid Euroopas ja teistes maailmajagudes).

IV k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Maateaduse õpetamise ülesandeks on:
anda

1. ülevaade kodumaast;
2. teha kokkuvõtteid üldmaateaduslikest inimgeograafilisist ja kosmograafilisist küsimusist.

b) K a v a.

E e s t i.

Asend, piirid ja suurus. Läänemeri üldiselt ja eriti Eesti rannikul. Pinnaehitus. Kliima (madal- ja kõrgrõhulade liikumine ning nen-

dega kaasaskäiv ilmastik). Siseveed (üldisi mõisteid jõgedest ja järvedest). Mullastik (maapind), taime- ja loomastik.

Rahvastik (arv, tihedus, koosseis linna- ja maaelanike, rahvuse ja usu järgi); haridus. Asulastik (aime tehis-ainesest ja selle liigitusest).

Majanduslikud olud: põllumajandus (põllundus ja karjandus); maa-reform ja selle tulemused; muud majapidamisalad (metsandus, kalandus, aiandus, mesindus).

Kodumaised toorained taime- ja loomariigist. Põllumajandussaaduste ümbertöötamine. Maapõuevarad ja jõuallikad (põlevkivi, paas, kivi, fosvofiit, savi, turvas, veejõud). Vabrikutööstus ja tähtsamad vabrikud. Kodune käsitöö.

Kaubandus (sise-, välis- ja transiitkaubandus), ühistegevus. Liiklemisteed, liiklemis- ja sidevahendid. Sadamad.

Administratiivne jaotus. Linnad, alevid ja tähtsamad alevikud. Kihelkonnad.

Eesti ülevaade maastikulise liigestuse järgi.

Kosmograafilisi küsimusi.

Taevavõlv ja taevakehad. Taevavõlvi ööpäevane pöörlemine. Ühtlusaeg. Päikese aastane näiv liikumine. Aastaajad. Ajaarvamine. Päike (suurus ja ehitus). Kuu (liikumine, ehitus ja faasid). Kuu ja Päikese varjutused. Planeedid (päikese süsteem), komeedid, lendtähed ja kinnistähed).

3. S e l e t u s k i r i.

Maateaduse õpetuse eesmärgiks keskkoolis on kodumaa ja välismaade tundmaõppimine, et mõista nende majanduslike, poliitiliste ja kultuuriliste olukordade sidemeid ning olenevust looduslikust ümbrusest. Eeskätt on vajalik tunda oma kodumaad kui ala, milles juurdume kogu oma eluga. Aga ka välismaade tundmise tähtsus on suur. Omariikluse säilitamise tõttu võtame osa maailma majandusest ja poliitikast. Seepärast peab meil olema selge ülevaade neist maist ja rahvaist, kellega meil tegemist; seks õpime tundma nende põllunduslikke ja tööstuslikke olusid, et õigesti hinnata nende ettevõtlikkust ja võimeid.

Tähtis on maksma panna maateaduse kasvatav ja hariv mõju: selgitava, põhjussidemeid otsiva õppeainena arendab ta vaatlusvõimet, tähelepanelikkust, loogilist mõtlemist ja järjekindlust järelduste tegemiseks. Ta arendab ruumitundmist, harjutab majanduslikku mõtlemist ja pakub palju ainet õpilase fantaasiale ja ilutundele, riigutab kodumaa ülesehitamise loovat tahet. Maateadusel on ka kitsalt praktiline väärtus põllumehes, tööstuŕi, riigimehes ja paljudes teistes elukutsetes: iga majanduslik või riiklik ettevõtte nõuab teadmisi - pinna, kliima, veestiku, asulastiku, taimkatte ja loomastiku kohta.

Õpilane peab maateaduse tundidel omandama hulga teadmisi, kõigepealt topograafilisi, ning arendama võimeid vaadelda looduses, lugeda kaarti, tungida piltide ja kirjelduste najal maastiku iseloomusse, mõista nähtuste sügavat sisemist põhjuslikku olenevust. Siis ta oskab ka pärastises elus igas ümbruses orienteeruda ning korraldada oma elu ja tegevust otstarbekalt ja oludekohaselt.

Keskkooli I ja II klassi õpilased on sellises eas, kus nad veel ei suuda ühendada nähtusi põhjuslikes suhteis, kuid on siiski võimelised vastu võtma rohkeid üksikasju. Algkooli IV klassis omandasid õpilased lühikese ülevaate kodumaast ja naabermaadest ning tutvunesid seejuures ka vajalike üldmaateaduslike algmõistetega. Kodumaalt valgub nüüd õpilaste loomulik huvi laia maailma. Välismaailmajaod oma mitmekesise looduse ja rahvastikuga pakuvad keskkooli I ja II klassile rohket ainet, eriti just üldmaateaduslike mõistete omandamiseks konkreetsete nähtuste ja piltide alusel. Et vältida ainese liigset kuhjumist ja sellega kaasaskäivat pinnapealsust, tuleb keskkoolis välismaailmajagude ja neis esinevate üldmaateaduslike nähtuste käsitlemist ning kaardilugemise oskuse arendamist laiendada kahele esimesele keskkooli klassile.

Õpilaste noorust arvestades tuleb maateaduslikku materjali, eriti just I ja II klassis, esitada piltlikult, näit. valitud maa-aladena (maastikkudena), kus inimene ise liigub ja tegutseb vastavas miljööis. Väga sobiv on siin ka anda ülevaade mõnedest maa-aladest ja geograafilistest nähtustest mitmesuguste avastamisreiside kaudu, nagu näiteks Amundseni, Peary, Nansen'i, Scott'i j.t. retked Arktisesse ja Antarkti-

sesse, Becker'i, Stanley ja Livingstone'i reisirid Sise-Aafrika jõgedel mööda, Sven Hedin'i reisirid Kesk-Aasiasse, Kolumbuse ja Humboldti reisirid Ameerikasse jne.

Üldmaateadusele pole keskkoolis aja ja ruumi puudusel võimalik olnud anda erilist iseseisvat kursust. Seepärast tuleb üks osa üldisist mõistest anda I klassis kursuse alguses kaardilugemise arendamisega käsikäes, teine osa üldmaateaduslikest mõistest ja nähtustest aga selgitada konkreetsete nähtete alusel käsikäes maadeteaduse kursusega. Siin tuleks üldmaateaduslikke nähtusi ja mõisteid käsitleda just nende maade puhul, kus asjaomane nähtus esineb kõige tüübilisemalt, näit. maavüringud Jaapani, tulemäed Malai saarestiku puhul jne. või jälle vanemais klassides lühikeste kokkuvõtetenä. Kavas on ka vastavate maade või ainese osade järgi klambriks seda märgitud. Muidugi mõista ei tohi sellised märkused olla siduvad õpetajale, kes mõnel mõjuval põhjusel korraldavad kursused teisiti. Tuleb hoiduda, et üldmaateaduslike mõistete ja nähtuste selgitamisel ei mindaks liigseisse üksikajusse, vaid neid selgitatagu ainult seevõrra, kuivõrra nad on ise loomulikud teatavaile aladele ja kuivõrra nad vajalikud on igapäevases elus arusaamiseks üldisest geograafilistest nähtustest.

I klassis tuleb kaks esimest osa, s.o. "Üldpilt Maast" ja "Kaarditeema lugemine ja kasutamine" siduda käsitlemisel ühiseks tervikuks, olgugi et need kavas on märgitud üksteisele järgnevaks. On selge, et pildi andmine näit. mandreist ja maailmajagudest või ka jutustused maade avastamisretkedest jääksid ilma vastava kaardita rippuma õhku.

Tutvumine ümbruse pinnamoega tuleb rajada vastavalt õppekäikudel ammutatud konkreetsete muljete ja andmete alusele ning siduda plaanistamisega ja kodumaa kaardiga. Selleks otstarbeks tuleb korraldada erilisi õppekäike kooli lähemasse või kaugemasse ümbrusse.

Välismaailmajagudest sobivaimaks I klassile on Aafrika, mis oma laialistel maa-aladel pakub lihtsaid looduse ja rahvaelu pilte. Ajalooga j.t. õppeainetega kontakti loomiseks on vajalik I klassis käsitleda esijoones Vahemerenaide. Ka need maad on oma majanduselu lihtsuse poolest I klassile jõukohased.

II klassis tuleb käsitlemisele Aasia, Ameerika, Austraalia ja Okeaanid.

nia. Aasia kokkuvõtte puhul tuleb kaardi järgi lühidalt puudutada Põhja-Aasiat. Kuid selle detailsem käsitus (2 - 3 tundi) tuleb jätta III klassi jaoks. Siin Suur-Siberi nime all käsitletakse Euroopa-Venemaal ühiselt Siberi ja Turaaniga kui ühtlast majanduslikku ja riiklikku tervikut. Põhja-Ameerika Ühendriikide ja Jaapani puhul tuleb esirinda tõsta majanduslikke olusid ja majanduslikku tegevust, muidugi sellisel määral, kui see II klassi õpilasile on jõukohane.

Et keskkooli vanemaid klasse mitte liiga koormata materjaliga, tuleb juba II klassis teha üldmaateaduslike teadmiste kokkuvõtteid vee ja tuule geoloogilisest tegevusest, merehoovustest, kliimatüüpidest, kliimavöötmetest, taimkattevöötmetest ja loomastikust. Sobiv on teha neid kokkuvõtteid aasta lõpul kursuse kordamise puhul 10 - 12 tunni vältel.

III klassis tuleb kava järgi käsitlusele Suur-Siber ja Euroopa. Suur-Siberi puhul tuleb muu seas esile tõsta soome sugu rahvaid ja eriti seal elavaid eestlasi. Euroopa maade käsitusel tuleb pikemalt peatuda meie lähemal naabreil (Rootsi, Läti, Leedu, Poola) ja hõimurahvadel (Soome, Ungari). Teistest Euroopa maadest tuleb esile tõsta neid riike, milledega meil on tihedam kaubanduslik ja majanduslik läbikäimine (Inglismaa). Kursuse lõpul tuleb teha lühike kokkuvõte (4-6 tundi) rahvustest ning inimtõugudest Euroopas. See kokkuvõte tuleb siduda eelmistes klassides tundmaõpitud inimtõugudega ühiseks pildiks inimrassidest ja nende levimisest üldse.

Kodumaa üksikasjalisem käsitus IV klassis peab andma ülevaate Eestist kui ühtlas-ilmelisest looduslikust ja rahvuslikust tervikust. Eriti aga tuleb alla kriipsutada, et mitte ainult IV, vaid kõigis keskkooli klassides võrdluste, suhete ja sidemete puhul teiste maadega peavad olema lähtekohaks ja mõõdupuuk ikka kodumaised nähtused ja olud. Seejuures tuleb tõsta esirinda Eesti oma riiklus ja rahvuslik terviklus. Seepärast tuleb anda esmalt kodumaast kui tervikust üldine ülevaade ja alles selle lõppu paigutada kordamise näol regionaalne ülevaade.

Üldmaateaduslikest küsimusist tuleb kodumaa puhul puudutada muu seas geoloogilisi, meteoroloogilisi ja tehisainese küsimusi, aga ikka

ainult sel määral, kui palju seda on vaja kodumaiste nähtuste mõistmiseks. Lähtekohaks olgu siin ikka õpilasile tuttavad olevikunähtused. Näit. kodumaa "jääaja" moodustiste selgitamisel tuleks lähtuda vastavate piltide alusel polaarmaade mannerjääst ja jääliustikest.

Kodumaa regionaalses ülevaates tuleks liita maakondlik ja maastikuline ülevaade ühiseks ülevaateks suuremate loomulike ühikute järgi. Selliseiks ühikuiks võiksid olla näit. Põhja-Eesti rannik, Lääne maa, Lääne saarestik, Kesk-Eesti tasandikkude maa (Pandiveremaa, Kõrvemaa, Hagerimaa), Kesk- ja Lõuna-Eesti Voortemaa, Alutaguse, Kagu-Eesti kuplistik jne.

Maateaduse kursuse lõppu on paigutatud mõnetunniline elementaarne kosmograafiakursus. See kursus peab kujunema lühikeseks kokkuvõtteks, mis sisaldab teadmisi kosmograafilisist mõttestest ja algteadmistest, mis õpilased on omandanud otsesest vaatlusest ja tähelepanekuist aastate vältel, samuti ka teiste õppeainete puhul alates juba koduloo tundidega algkooli nooremais klassides. Maateaduse õpetajail keskkoolis tuleb ühes matemaatika ja füüsika õpetajaiga ühel või teisel puhul ka keskkooli nooremais klassides puudutada kosmograafilisi küsimusi. On vajalik, et õpetajad teeksid seda teadlikult ja kindla kava järgi ning virgutaksid õpilasi tegema vaatlusi ja tähelepanekuid küsimuste alal, mis õppekavas on märgitud.

Metoodilisi märkusi. Kaardi lugemisele ja tundmisele tuleb pöörata suurimat tähelepanu. Kaart on maateaduse tähtsaim ja tarvilisim õppevahend. Iseäranis väärtuslik on füüsiline kaart, mis rajab aluse geograafiliste teadmiste omandamisele.

Pärast algkoolis omandatud kaardilugemise algeid (plaan, vähendatud mõõt, mõõtkava, samuti jõgede, järvede ja muude kaardil olevate objektide näitamine) nõuab kaardilugemise oskus keskkoolis kavakindlat tööd. Siin tuleb anda märkidele rohkem sisu, et saavutada õige kujutelm tõelisusest.

Pärast kaardimärkide ja kaardivõrgu tundmaõppimist tutvustatakse õpilasi ka lihtsamate kaardiprojektsioonidega.

Tähtis on maastikuliste vormide jälgimine kaardil (eriti kõrgussuhted). Siin õpitakse tundma üksikute geograafiliste objektide vastastikuseid vahemaid ja olenevusi, olgugi et neid ei ole kujutatud kaardil.

dil.

Kasulikuks võtteks kaardilugemise kindlustamiseks on reisirid kaardid.

dil.

Peale füüsilise kaardi on suur tähtsus mitmesugustel erilistel kaartidel: geoloogilisel, isothermide, isobaaride, tuulte, sademete, taimkatte, loomastiku, majandusliku elu, rahvaste, usundite, maaväringute kaartidel.

Väga kasulik keskkoolile on alalised linoleum-kontuurkaardid (kodumaa, maailmajaod). Õpilastel olgu enamvähem ühesugused kaardistikud, mis oma joonestusviisidelt ei erineks seinakaartidest.

Igale geograafilisele üksikule tuleb lähendada üldvaatega kaardi järgi, uurides asendit, suurust, piire, liigestust, pinnaehitust ja jaotust suuremaiks looduslikeks aladeks. Üksikriikide puhul tuleb tutvuda nende looduslike oludega, rahvastikuga, majandusega, riikliku korraga ja tähtsusega rahvaste peres.

Geograafia õppimist elustab ja tema produktiivsust tõstab esijoonel hea kaartide valik, siis pildid, ruumilised esemed, joonised, diagrammid, kaartvisandid.

Pilt on selgitavaks abinõuks kaardi kõrval. Pildid olgu loomutruud, tüübilised ja kunstinõudele vastavad. Tõelisust väljendavad loodusest eriti päeva-stereoskooppildid ja vaatekaardid, mis kujutavad tüübilisi nähtusi ja asju füüsilisest või kultuurilisest maateadusest. Piltide kasutamisel hädatarviliseks vahendiks maateaduse õpetamisel on mitmesugused projektsiooniaparaadid piltide (postkaartide) näitamiseks. Niisama kasulik on koolis kinoaparaat, mis lubab loodusnähtusi vaadelda mitte ainult ühes staatilises momendis, vaid ka liikumises.

Loomutruu pildi pinnavormidest - mägedest, orgudest, veelahkmetest, vulkaanidest jne. - annab reljeef, kui ta vertikaalne mõõt pole liiga suurendatud. Liivalaud, papp, savi, plastiliin võimaldavad õpilastele kui ka õpetajale kujundada pinnavorme ja mitmesuguseid mudeleid. Mudeleid tuleb tarvitada peamiselt kosmiliste nähtuste (päikese näiv liikumistee), samuti ka tektooniliste ja geoloogiliste olukordade selgitamiseks (maakoore sisseehitus). Gloobus, maakera õige kujutisena ei tohi puududa üheski koolis.

Tarviline vahend maateaduse õpetamisel on joonistamine. Maateaduslikud joonised on kolmesugused: joonised looduse järgi, diagrammid ja kaartvisandid.

Joonised loodusest võivad olla füüsilisest või poliitilisest maateadusest (kujutised maastikest, rahvaste elust).

Tähtsad on profiilid, mille abil kujutatakse mägede, kõrgustikkude ja orgude ehitust, nende kuju ja vahekordi. Kausaalprofiilid selgitavad põhjussidemeid geograafiliste nähtuste vahel.

Diagrammide abil taotellakse selget pilti võrdlemiseks antud arvustikulisest materjalist.

Plokkdiagrammid pakuvad kujuka pildi maapinna ehitusest.

Kliimaliste, majanduslike ja muude nähtuste levimist kujutatakse kartogrammidel.

Kaartvisandid, kui nad vastavad tõelisusele, sisaldavad harilikult olulise, mida just tahetakse kaardil näha.

Maateaduse õpetamisel ei tule nõuda jooniseid mitte ainult õpilastelt, vaid ka õpetajal olgu tahvlijoonised selgitavaks abinõuks.

Õpilaste tööd joonistamises, modelleerimises ja kollektsioneerimises geograafia õppimisel tuleb kõigiti kasutada, hoolitsedes seejuures asja selle eest, et need tööd vastaksid õpilaste arenemisastmele ja huvidel. Hukkamõistetav on kaartide ja diagrammide paljas kopeerimine.

Tähelepanndava koha omandavad maateaduse õpetamisel õppekäigud, mis õpilastel võimaldavad süvendada oma teoreetiliselt omandatud teadmisi. Eriti nende abil õpilased harjuvad looduses vaatlema.

Õppekäikudel kaasatoodud materjal annab klassis töötamiseks ainet virgutades õpilasi kujutlema pilti vaadeldud maa-alast seal olevate geograafiliste esemetega.

A J A L U G U J A K O D A N I K U Õ P E T U S .

(10 tundi nädalas).

1. E e s m ä r k .

Ajaloo õpetamise eesmärgiks on:

1. viia õpilasi mineviku tundmaõppimise kaudu oleviku mõistmisel;
2. äratada huvi nii oma kui ka teiste rahvaste ajaloolise mineviku vastu ja tahet osavõtuks oma aja ülesehitavast tööst;
3. istutada õpilastesse isamaa-armastust ja kasvatada neist teadlikke kodanikke.

2. Ü l e s a n d e d j a k a v a d .

I k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d .

Ajaloo õpetamise ülesandeks on:

1. selgitada inimkonna kultuuri algeid;
2. tutvustada õpilasi Vana-Idamaa, Kreeka ja Rooma ajalooga.

b) K a v a .

V a n a a e g .

Ajaloo mõiste ja allikad. Esiajaloolise aja - kivi, pronksi ja raua-aja - ainelise ja vaimse kultuuri iseloomulisemaid jooni. Ajaloolised rahvad. Pilte Vana-Idamaa rahvaste elust, eriti kultuurajaloost.

Kreekamaa. Rahvastik ja ta geograafilised elutingimused. Usund. Muinasjutud ja lugulaulud. Sparta riiklik kord. Sotsiaalsed suhted. Kasvatus. Ateena riigikorra ja sotsiaalmajanduslike suhete peajooni. Solon, Peisistratos, Kleistenes. Kreeklaste kolooniaid. Kreeka-Pärsia sõjad. Perikles ja tema aeg Ateenas. Pilte Ateena poliitilisest, majanduslikust ja vaimsest elust. Peanähtusi Peloponnesose sõjast ja Kreekamaa langus. Aleksander Suur, ta vallutused ja riik. Hellenism.

Rooma riik. Itaalia rahvastik ja ta geograafilised elutingimused. Roomariigi tekkimine. Usund. Vabariik ja selle korraldus. Patriitside ja plebeide võitlus. Roomlaste vallutused. Peamomente Puunia sõdadest. Sõdade poliitilised ja kultuurilised tagajärjed. Rooma-maailmariik. Gracchuste reformikatsed. Jooni kodusõdade ajastust. Cajus Julius Caesar. Rooma keiserrüik. Augustus ja tema tähtsamad järglased I ja II sajandil. Pilte Rooma elustikust ja vaimsest elust. Diocletianus ja

Constantinus Suur. Ristiusk ja selle võidukäik. Rooma riigi jagunemine
Lääne-Rooma riigi langemine. Kreeka-Rooma kultuuri tähtsus.

II k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Ajaloo õpetamise ülesandeks on:

1. tutvustada õpilasi tähtsamate rahvaste poliitilise ja kultuur-
ajaloo peamomentidega keskajal, rõhutades feodaalolusid, majanduselu
ja keskaja vaimset kultuuri;

2. tutvustada kodumaa esiajaloolise kui ka ajaloolise ajaga kuni
XVI s. alguni, peatudes peamiselt iseseisvuse aja kultuuri peanähtus-
tel, eestlaste vabadusvõitlusel ja rahva orjastamisprotsessil.

b) K a v a.

K e s k a e g.

Üldajalugu.

Germaanlased ja nende elu-olu peanähteid. Lääne-Rooma riigi lan-
mine ja uute riikide tekkimine. Frangiriik. Karl Suur, riigikorraldus
ja haridusolud. Frangi riigi jagunemine. Bütsantsi riik. Justinianus
Suur. Muhamedi usk. Araablaste vallutused ja nende kultuur.

Lääninduse arenemine. Rüütliseisus. Palupojad. Vaimulikud. Saksa
Rahvuse Püha. Rooma riik ja paavstlus. Otto I; Gregorius VII ja Hein-
rich IV. Jooni Hohenstaufenite ajast. Innocentius III. Ristisõjad ja
nende tagajärjed. Linnade tõus. Linnade omavalitsus ja majanduselu.
Keskaja linnade omapära. Linnade tähtsus.

Rahvusriikide tekkimine. Kuningavõimu tõus ja seisusliku riigi jagu-
junemine Prantsusmaal. Sajaaastase sõja peamomente. Jeanne d'Arc.

Louis XI. Inglise riigi tekkimine. William I. Magna Charta. Parlamen-
di arenemine. Inglismaa majanduslik tõus. Talupoegade olukord. Wat
Tylori mäss. Keisrivõimu langemine ja vürstide mõju kasvamine Saksa-
maal. Hansa liit. Kaubandus keskaja teisel poolel. Jooni põhjamaade
arenemisest. Vene riigi tekkimine. Kiievi riik. Tatarlased. Moskva riik.
gi tõus. Ivan III. Poola ja ^{Ungarlased} Leedu Bütsantsi langemine.

Keskaja vaimse elu peanähtusi. Mungaordud, asketism, inkvisitsioon.
Koolid ja ülikoolid. Näitekunst. Kirjandus. Ehituskunst.

Eesti ajalugu.

Soome-Ugri rahvad. Nende algkodu ja siirdumine nüüdseisse elukohadesse. Tähtsamad andmed kodumaa muinasaja kohta. Eestlaste materiaalne ja vaimne kultuur ning ühiskondlik kord muistse iseseisvuse aja lõpul ta iseloomulikuma is joonis. Suhted naaberrahvastega. Peamomendid eestlaste vabadusvõitlusest, lääninduse kujunemisest ja talupoegade olukorrast kuni 1343. Eestlaste suur vabadusvõitlus ja selle tagajärjed. Eestlaste pärisorjastumise kujunemine XIV ja XV s. Elu linnades. Uued võimud ja nende vahekorrad. Wolter von Plettenberg. Jooni vaimsest elust.

III k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Ajaloo õpetamise ~~ü~~lesanded on:

1. tutvustada õpilasi üldjoontes Euroopa vaimse, poliitilise ning sotsiaalmajandusliku eluga keskaja lõpul ja XVI ja XVII sajandil;
2. tutvustada kodumaa ajaloo XVI ja XVII sajandil.

b) K a v a.

U u s a e g.

Üldajalugu.

Itaalia tähtsamad linnriigid; nende poliitilisest^{ja} majanduslikust elust. Itaalia humanism ja selle tähtsaimad esindajad. Suured avastused ja leiutised; nende tähtsus. Kiriku rikkumus ja rahulolematuse katoliku kirikuga. Saksa humanism usureformi ettevalmistajana. Martin Luter ja reformatsiooni algus. Karl V. Vormsi riigipäev. Sotsiaalsed rahutused. Usureformi mõjulepääs Saksamaal. J. Calvin. Usureformi levimisest teistes maades.

Katoliiklik vastureformatsioon. Inkvisitsioon. Jesuiitide ordu. Trento kirikukogu. Philipp II. Madalmaade vabadusvõitlus, nende iseseisvumine ja majanduslik tõus. Hispaania langus. Usureformist Inglismaal. Elisabeth. Anglikaani kirik. Tõus vaimses ja majanduslikus elus. Võitlus Hispaaniaga. Prantsuse usundisõdade peamomente. Henri IV. Nantes'i edikt. Peamomente 30-aastasest sõjast. Westfali rahu. Vaimsest elust XVI ja XVII sajandil.

Absolutism ja selle mõjulepääs Prantsusmaal. Richelieu. Louis XIV ja tema valitsemisüsteem. Merkantilism ja Colbert'i majanduspolii-

tika. Louis XIV sõda ja nende tagajärgi. Kuningavõimu ja parlamendi vahelise võitluse peajooni Inglismaal. Vabariik ja Cromwell'i protektoraat. Restauratsioon ja 1688. a. revolutsioon. Absolutism Venemaal. Ivan IV. Esimesed Romanovid. Peeter Suur, tema vallutused ja sisereformid.

Eesti ajalugu.

Usureform linnades ja maal. Seisuste elu-olust Vana-Liivimaal ning Vene-Liivi sõda ja selle tagajärjed. Poliitilise killustumuse aeg. Poola aeg Lõuna-Eestis. Gustav Adolf ja tema reformid. Aadlivõimu kasvamine. Talupoegade kohustused. Karl XI ja mõisate tagastamine. Haridusolud Rootsi ajal. Rahvakool. B.G. Forselius. Kirjanduse algmed. Jooni rahvuskultuurist - ehted, riietus, elamud. Suur Põhjasõda, selle üldine käik ja tagajärjed.

IV k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e a a n d e d.

Ajaloo õpetamise ülesandeks on:

1. tutvustada õpilasi poliitilise ja kultuurelu nähtustega valgustusaajastul ja XIX s. I poolel;
2. tutvumine kodumaa ajaloo vastava ajastu peanähtustega kuni Ärkamisajani.

b) K a v a.

Usureform linnades ja maal. Uus ja uusim aeg. Vana-Liivimaal ning Vene-Liivi sõda ja selle tagajärjed. Üldajalugu. Üldkillustumuse aeg. Poola aeg Vana kord. Valgustusaajastu ja selle tähtsamaid esindajaid - Voltaire Montesquieu, Rousseau. Valgustatud absolutismi põhijooned. Friedrich II. Josef II. Katarina II. Inglismaa riiklik kord ja majanduselu XVIII s. Tööstuslik revolutsioon. Põhja-Ameerika vabasussõda. Suur Prantsuse revolutsioon. Louis XVI ja Turgot reformid. Generaalstaatide kokkukutsumine. Rahvaliidumisi linnas ja maal. Asutava koogu reformid. Legislatiiv. Monarhia kokkuvarisemine. Rahvuskonvent ja jakobiinide võimulolek. Konvendiaegseid reforme. Direktooriumi aja peajooni. Revolutsiooni sõjad. Napoleoni tõus. Prantsuse siseolust ja välispoliitikast. Napoleoni ajal. Napoleon I majanduspoliitika ja kontinentaalblokaad. Sõjakäik Venemaale. Napoleoni langemine. Viini kongress. Reaktsioon kultuurelus ja poliitikas. Püha liit.

Liberalism. Revolutsioonilised liikumised Lõuna-Euroopas. Rahvuslikud liikumised. Jooni reaktsioonist Saksa-, Prantsuse ja Venemaal. Juuli revolutsioon ja selle mõju Euroopas. Inglismaa olustikust XIX s. alul. I parlamendi reform Inglismaal. Töökaitse seadused. Siirdumine vabakaubandusele. Tšartism. 1848. a. liikumised Euroopas; nende tagajärjed.

Eesti ajalugu.

Aadlivõimu tõus. Pärisorjus. Haridus-, kooli- ja kirikuolud XVIII s. Talurahva seisundi parandamiskatsed Katariina II ajal. Valgustusajastu esindajad Liivimaal. 1802. ja 1804. a. talurahva seadused. Talurahva vabastamine a. 1816 ja 1819 ning selle põhjused. Jooni teoorjuse ajast. Talurahva rahutused ja nende põhjusi. 1849., 56. ja 60. a. talurahva seadused.

V k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Ajaloo õpetamise ülesandeks on:

1. tutvustada XIX s. teise poole ja XX s. poliitilise ja sotsiaal-majandusliku arenguga ja suurriikide imperialistliku poliitikaga;

2. tutvustada eestlaste rahvuskultuurilise, poliitilise ja ühiskondliku arenemisega alates ärkamisajaga.

b) K a v a.

U u s i m a e g.
Üldajalugu.

Rahvusriikide tekkimine. Napoleon III. Itaalia ühendamine. Saksa-maa ühinemine. Bismarck. Põhja-Saksa liit. Preisi-Prantsuse sõda.

Rahvusvahelised suhted peale Preisi-Prantsuse sõda. Berliini kongress. Kolmikliit. Vene-Prantsuse liit. Saksamaa Bismarcki ajal. Kultuurvõitlus ja Bismarcki võitlus sotsiaaldemokraatidega. Saksa asumaad. Wilhelm II. Saksamaa majanduslik tõus. Saksa imperialism ja asumaad. Prantsusmaa III vabariigi ajal. 1875 a. põhiseadus. Demokraatlikud reformid. Prantsuse asumaad. Inglismaal XIX s. II poolel. Gladstone. Valimisreformid. Iiri küsimus. Disraeli ja Chamberlaini imperialistlik poliitika. Demokraatlikud reformid. Inglise asumaad. Venemaa XIX s. teisel poolel. Aleksander II suurte reformide aeg sel-

le iseloomulikuma is joonis. Aleksander III valitsemissüsteemi ja venestamispoliitika peajooni. Nikolai II. Witte. Vene-Jaapani sõda. 1905.a. revolutsioon; revolutsioonile järgneva aja peanähtusi. Põhja-Ameerika Ühendriikide tõus. Kodusõda. Majanduselu areng. Panamerikanism.

Rahvusvahelised suhted XX s. alul. Entente'i kujunemine. Maailmasõda, selle üldine käik. Versailles'i rahu. Rahvasteliit. Rahvusvahelised suhted ja sisepoliitilise elu peanähtusi Euroopa riikides pärast maailmasõda.

Eesti ajalugu.

Eesti rahvusliku ärkamise eeltingimusi. Ärkamisaeg ja selle tähtsamad esindajad. Üldrahvuslikud üritused. Venestamise poliitika ja selle avaldused. Eesti rahvuspoliitiline tõus XX s. alul. J. Tõnisson ja K. Päts. 1905.a. revolutsioon. Tähtsamad üritusi ja saavutusi majandus- ja kultuurelul. 1917. a. revolutsioon Venemaal. Eesti riikliku iseseisvuse kujunemine. 24. veebr. 1918.a. Okupatsiooni aeg. Eesti vabadussõda, selle peamomente. Tartu rahu. Eesti Asutav Kogu ja selle reformid. Peamomente naaberriikide (Soome, Läti, Leedu ja Poola) kujunemisest. Eesti rahvuspoliitilise ja sotsiaalmajandusliku elu peanähtusi iseseisvuse ajal.

K o d a n i k u õ p e t u s .

a) Ü l e s a n d e d .

Kodanikuõpetuse ülesandeks on tutvumine riigivormidega ja Eesti Vabariigi struktuuriga põhiseaduse alusel, tema seaduseandluse ja tähtsamate valitsemisaladega ning kohtuga.

b) K a v a .

Ühiskond ja ühinemise vajadus. Riik. Tähtsamad nüüdisaja riigivorme. Kodaniku põhiõigused. Riigikogu valimised ja ülesanded. Seaduseandlus. Rahvahääletus ja algatusõigus. Valitsemine ja valitsus. Riigivanem, tema õigused ja ülesanded. Omavalitsuse korraldus. Rahvaharidus. Politsei ja riigikaitse. Riigieelarve. Kohus ja selle korraldus. Rahvusvaheline suhtlemine. Rahvasteliit.

3. S e l e t u s k i r i .

Ü l d p ö h i m ö t t e i d . Jõudnud 5. õppeaasta easse, on õpilane võrreldes eelmise õppeaastaga teinud edusamme oma vaimses arene-

mises. 5. õppeaasta eas tunneb ta huvi kõige selle vastu, mis suur ja kangelaslik. Seepärast tuleb selles eas tarvilisel määral tähelepanu juhtida ajaloolisile isikuile ja värvirikkaile elupiltidele, mis kutsuvad õpilastes esile elamusi. Teiselt poolt suudab õpilane juba fakte siduda ja sündmuste põhjusi ning tagajärgi mõista. 6. õppeaasta eas võib õpilaste võimeis märgata ka abstraktset mõtlemist ja püüdu üldistusteks. Seepärast tuleb siin kursusso kuuluvat materjali käsitleda juba ajaloolise arenemise seisukohalt. 7. ja 8. õppeaastal, eriti aga 9. õppeaastal, on õpilase vaimsed võimed niivõrd tugevnenud, et abstraktsete mõttekäikude arendamine ja ajaloo geneetiline käsitlemine on siin loomulik ja otstarbekohane. Seesugune süvendatud käsitlemine peab toetuma siiski konkreetsele materjalile. Neile psühholoogilistele alustele vastavalt tulebki ajalugu keskkoolis käsitleda.

M e t o o d i l l i s i p ö h i n ö u d e i d. Noorte kasvata-
mises iseseisvaiks loovaiks inimesiks etendab tähtsat osa isetegevuse põhiprintsiipide rakendamine. Ajaloo õpetamise väljapaistvamaid vahendeid on õpetaja ettekanne ehk jutustus, mis peab olema selge, ladus ja täpne. Kui materjali valik on hästi tehtud ja pakutav aine esitatud õpilaste arenguastmele vastavalt, kuulavad õpilased huviga õpetaja ettekannet, elavad kaasa ja esitavad omalt poolt küsimusi.

Õppetegevuse elustamises ja isetegevuse printsiipide rakendamise huves tulevad arvesse ajaloo kirjalikud allikad, ajaloolised romaanid ja niihästi populaarteaduslik kui ka teataval määral teaduslik ajalookirjandus. Esimeste kasutamine on keskkoolis mõeldav illustreerivalt, vanemais klassides ka heuristlikult mõne eriküsimuse puhul, eriti ühenduses kodumaa ajaloo käsitlemisega. Teadusliku ja populaarteadusliku kirjanduse lugemine sünnib ühenduses õpetaja ettekandega (illustreerivalt), koduse lektüürina ja ühenduses suuliste või kirjalike referaatide koostamisega. Viimaseks kasutatagu ka allikmaterjali. Ajalooallikate ja populaarteadusliku kirjanduse ning ajalooliste romaanide kasutamise esimeseks eeltingimuseks on, et kooli raamatukogus ja õpilastel oleks tarvilik arv vastavaid väljaandeid nii eriteoste kui ka lugemikkude kujul.

Õpilaste isetegevust tuleb õhutada ka ühenduses ajaloopiltide ja -kaartide ning valguspiltide ja diafilmide tarvitamisega. Viimane annab

soovitavaid tagajärgi ainult tingimusel, kui koolil on neist kasutada tarvilikud komplektid ja kui neid kasutatakse süstemaatiliselt. Ühtlasi on vajalik, et igal õpilasel (või vähemalt kahe õpilase kohta) oleks ajalooatlas, mille kavakindlale kasutamisele on meil seni vähe tähelepanu pühendatud. Möödapääsematuks osutuvad õpilaste isetegevuse ja ajalooõpetuse vaatlükustamise seisukohalt õppekäigud ja ekskursioonid, mida tuleb korraldada kindla kava järele.

Eriti suure kaaluga esineb ajalooõpetuses õpilaste teadmiste kontrollimine. Siin tuleb lähtuda põhimõttest, et kontrollimine on õpetamine, teadmiste süvendamine ja kindlustamine. Ekslik oleks piirduda küsimuste sarjas ainult puhtmälulise materjaliga, sest see ei nõua õpilasilt iseseisvat vaimset tööd. Tuleb kasutada teadmiste kontrollimise viisi, mis õpilasilt nõuab iseseisvat mõtlemist ja otsustamist (põhjused, tagajärjed, võrdlused, iseloomustused jne.), eriti vanemais klassides. Seejuures lastagu õpilastel jõukohaselt teha ka ajaloo käigust piki- ja põiki-läbilõikeid. Teadmiste kontrollimine sünnib nii suuliselt kui ka kirjalikult, kusjuures kontrolltööks antud teemad ja küsimuste seeriad peavad oma ulatuselt olema õpilastele jõukohased (st. ületatavad). Õpilaste teadmiste edendamise kontrollimise tähtsaimaks eelduseks on põhinõue, et kontrollimiskava oleks mitmekesine ja süstemaatiline, mis viib nii õpilasi kui õpetajaid endid tehtud töö ja selle tulemuste objektiivsele hindamisele. Ajaloo õpetamise tulemustega võib olla rahul, kui kordamisel iga õppekava lause kutsub õpilasis esile selged ajas ja ruumis õieti lokaliseeritud kujutelmad.

Väljapaistvat osa ainevaatlükustamise ja õpilaste isetegevuse huves, eriti nooremais klassides, etendab manuaalne tegevus, sest kuuldu ja loetu ununeb rutem kui joonistatu. Seejuures esineb vahendina klassitahvel, millele kirjutatakse mitte ainult nimed, aastaarvud jne. vaid joonistatakse ka sõdade käsitlemise korral vastavate maade kontuurid, kui koolil pole linoleumist kontuurkaarti, ja märgitakse sellele õpetaja poolt sõjaretkede suunad, lahingute kohad, sõjavägede asukohad, tarvitades seejuures tingimata värvilist kriiti. Sama teed käib õpetaja käsitles kultuurajalugu (esiajaloo-

lisi esemeid, maalinnu, losse ja nende plaane, relvi, ehitusstiile, taneleid, diagramme jne.). Õpetaja poolt tahvlile joonistatu joonistatakse õpilase poolt vastavasse vihikusse ja kontuurkaartidele, milledest aja jooksul õpilasele kujuneb ta enda valmistatud ajaloo-atlas. Õpilaste tööjõu^{du} tuleb rakendada ka mudelite ja teiste õppovahendite valmistamisele.

Põhinõudeid ajaloo kursuse sisustiku suhtes. Ajaloo kursuse sisustiku koostamisel etendab väljapaistvat osa materjali valik.

I klassi ajalookursus algab esiajaloolise ajaga. Selles osas selgitatakse, lähtudes algkooli IV klassis omandatud teadmistest, õpilastele inimkonna kultuuri algete tekkimist ja arenemist ning ajaloo allikate, rahvatõugude ja ajalooliste rahvaste mõisteid. Pearaskus kultuurajaloole langeb ka vana Idamaa ajaloo käsitletus, kus poliitilisel ajalool tuleb ainult nii palju peatuda, kui see üksikute rahvaste ajaloo mõistmiseks tingimata tarvilik. Kaugelt rohkem tähelepanu poliitilisele ajaloole juhutagu Kreeka ja Rooma ajaloo puhul. Siin tuleb peatuda Kreeka riikide, Sparta ja Ateena, ja Rooma riiklikul korral ning selle arenemise peamomentidel ühelt poolt, teiselt poolt ka sõdadelt, mis kaaluvad osa on etendanud kõne all olevate rahvaste ajaloos (näit. Kreeka-Pärsia sõjad, Peloponnesose sõda, Puunia sõjad). Seejuures tuleb õpilasi tutvustada sõdade põhjuste ja tagajärgedega.

Väljapaistva kaaluga tuleb võtta antiikaja rahvaste kultuurelu. Siin peatutagu mitte ainult usundil, kasvatusel, ehituskunstil, teadusel ja kirjandusel nende peanähetel kujul, vaid ka sotsiaal-majanduslikul elul ja materiaalse kultuuri nähetel (näit. riietus, toitmine, teed, relvastus). Seejuures aga ei saa piirduda ainult kultuurajalooga, sest peamiselt kultuurajaloole pole võimalik ehitada teist ajaloo kontsentrit gümnaasiumis.

II klassi kursuses osutuvad tähtsaimaks probleemiks Lääne-Euroopa lääniolud, mille olulisemaist joonist õpilased peavad saama selge kujutelma. Sõdu, mille poolest keskaeg rikas, tuleb käsitleda tagasihoidlikult, peatudes neist ainult iseloomulikumail keskaja poliitilise killustumuse ja mõjurikkamail ajaloolise arenemise seisukohalt (näit. ristisõjad, 100-a . sõda). Teiseks tähtsaks probleemiks on riigi ja kinn-

ku vahekord, mille käsitlel piirdutagu peamiselt iseloomulisemate momentide selgitamisega. Hiliskeskaja käsitles rõhutatagu linnade tõusu ja selle tähtsust peamiselt kultuurelus ning antagu ülevaade rahvusriikide kujunemisest, esile tõstes momendid, mis niihästi käsitletava kui ka järgneva ajastu seisukohalt on olulised. Lähema vaatluse alla võetagu ka keskaja vaimne elu, pakkudes õpilasile ajastu mõistmiseks tarvilisel määral konkreetset materjali.

Rööbiti üldajalooga käsitletugu kodumaa esiajaloolist ja ajaloolist aega kuni XV sajandi lõpuni. Esiajaloolise aja puhul lähtutagu eelmises klassis omandatud teadmistest ja tutvustatagu õpilasi peamiselt selle aja omapäraga. Seejuures valgustatagu lähemalt eestlaste kultuuri ja selle täusu nooremal rauaajal (800 - 1200) ning nende osa teiste Läänemere rahvaste peres. Ajaloolise aja käsitles tuleb peatuda eestlaste vabadusvõitluse eellood, vabadusvõitluse peamomentidel ja eestlaste vabadusvõitlusel 1343. a., rõhutades eestlaste visadust ja energiat. Selge kujutelma peavad õpilased saama ka eestlaste pärisorjastumise kujunemisest. II klassi kursuses tuleb eestlaste ajalugu tõsta esikohale ja ajastu mõistmiseks tarvilisel määral peatuda ka võimude vahekorral ning maa valitsemise süsteemil.

III k l a s s i kursuse tähtsamaid küsimusi on humanism, usureform, katoliiklik vastureformatsioon ja absolutism. Neist küsimustest peavad õpilased saama selge kujutelma, mis toetub konkreetsele materjalile. Seejuures ei tohi unustada, et mainitud probleeme selgitatakse ajaloolisel taustal, arvestades õpilaste abstraktsioonivõimeid. Ühes humanismiga peatutakse leiutistel ja avastustel, hinnates neid uue aja olemuse mõistmise seisukohalt. Samalt seisukohalt valgustatagu ka XVI ja XVII sajandi kultuurelu (näit. ebausk, astroloogia, teadus). Käsitelles absolutismi juhitakse õpilaste tähelepanu peamiselt Prantsusmaale, kus absolutism omandas täieliku kuju, siis Inglismaale, kus võrsusid konstitutsioonilised asutused, ja Venemaale, luues pinda Peeter Suure aja käsitleluga kodumaa ajaloo mõistmiseks.

Kodumaa ajaloo tuumikuks kolmanda klassi kursuses on usureform. Vana-Liivimaa riikkondlik kokkuvarisemine ja Rootsi aja reformid. Usureformi käsitlel juhitagu õpilaste tähelepanu seisuste suhtumisele re-

formatsioonisse ja antagu üldpilt reformatsiooni käigust, valgustades eestlaste suhtumist uuesse liikumisse. Seejärel antagu üldpilt seisustst elu-olust, valgustatagu Walter von Plettenbergi tegevust ja antagu Vene-Liivi sõja käsitlesele selle väljapaistvaimate momentide rõhutamise kaudu. Ühtlasi selgitatagu ka Vana-Liivi konföderatsiooni kokkuvarisemise põhjusi. Kodumaa poliitilise killustumuse ajastust vaadeldagu peamiselt Poola aega Liivimaal selle iseloomulikuma isoo^{tes}. Lähema käsitlese alla võetagu Rootsi aeg, valgustades eestlaste seisundit, haridus- ja kooliolusid, teostatud reforme ja viimaste tegelikku väärtust. Põhjasõja käsitlese antagu sõjakäigust üldine pilt ja valgustatagu sõja põhjusi ja tagajärgi.

IV k l a s s i kursuses tutvustatakse õpilasi eeskätt vana korraga selle põhijoontes ja valgustussajandi ideedega, nende tähtsaimate esindajate kaudu. Edasi selgitatagu valgustatud absolutismi ja selle tüübilisimate esindajate tähtsamaid reforme. Inglismaa ajaloo puhul antagu üldpilt inglise riiklikust korrast, majanduselust, tööstuslikust revolutsioonist ja selle tähtsusest ning Inglise Põhja-Ameerika koloniate iseseisvumisest. Prantsuse revolutsiooni ja Napoleoni aegu käsitledes tuleb silmas pidada, et õpilased saaksid selge kujutelmavalutsioonist ja Napoleoni poliitika suunast, sest mõlemad on paratavalt^{ta} tarvilikud XIX sajandi ajaloo mõistmiseks.

Napoleoni kukutamise ja vallandunud reaktsiooni Euroopas tuleb võtta ta tüübilisima avaldusis ühenduses liberalismi ja reaktsiooni vahelise võitlusega, milles juhitakse tarvilisel määral tähelepanu juulirevolutsiooni tähtsusele Euroopas. Inglise ajaloo käsitleuses tuleb anda ülevaatlik pilt Inglismaal toimunud reformest ühenduses majanduspoliitika muutumisega. 1848.a. liikumisi käsitledes tuleb hoiduda üksikasjadest, aga rõhutada selle liikumise põhjusi ja tagajärgi.

Kodumaa ajaloo tuleb rõhutada ühenduses põllumajanduslike olude selgitamisega pärisorjuse lõpliku^k väljakujunemist XVIII sajandil aadli õiguste kasvamisest. Edasi tutvustatakse õpilasi haridus-, kooli- ja ka kirikuludega XVIII sajandil. Talurahva olukorra parandamise püüded ja talurahva seadused (1802, 1804, 1816 ja 1819) viiakse ühendusvalgustussajandi ideedega. Teoorjuse aega käsitledes juhitakse õpilasi

tähelepanu selle aja iseloomulikumaile avaldusile, millest selguksid 40. aastate rahutuste põhjused ja 1849., 1856., ja 1860. aastate talurahva seaduste vajadus ning kehtimapanek.

V k l a s s i kursuse tuuma moodustavad rahvusriikide kujunemine, imperialismi ajastu ühes Maailmasõjaga selle väljapaistvamais avaldusis ja Euroopa riigid pärast maailmasõda. Mainitud küsimuste puhul pole tarvet tungida üksikasjusse, sest olulisemate momentide rõhutamisest jätkub üldise kujutelmale loomiseks õpilastele. Seejuures peatutagu mitte ainult poliitilisel, vaid ka teistel ajaloo protsessi eriharudel - sotsiaalmajanduslikul ja vaimsel elul. Ülalmainitud ajaloolise arenemise eriharusid püütagu käsitleda vastastikuse mõjutuse seisukohalt, sest ainult sel teel suudetakse õpilased viia ajaloolise mineviku ja ka oleviku mõistmisele.

Kodumaa ajaloo suhtes peatutagu sotsiaal-majanduslikel oludel (maa, linn) XIX sajandi viimseil aastakümneil ja XX s. alul, rõhutades talude päriseks-ostmise tähtsust. Haridusolude arengu vaatlemise järele asutakse Eesti rahvusliku ärkamisaja selgitamisele selle väljapaistvamate esindajate kaudu. Venestamisajal peatudes käsitletakse mitte ainult üksikuid venestamisreforme, vaid märgitakse ära ka tolle ajast eesti ajakirjanduse suhtumine venestamispüüetesse. Selle järele peatutakse järgneval rahvuslikul tõusengul ja 1905. a. revolutsioonil, millele järgneb Eesti rahva majandus- ja kultuurelu käsitlemine kuni maailmasõjani. Lähemalt vaadeldakse Eesti iseseisvuse mõtte kujunemist, vabadussõda ja Asutava Kogu reforme. Seejuures juhitagu õpilaste tähelepanu ka naaberriikide (Soome, Läti, Leedu ja Poola) iseseisvumisele selle tähtsamate momentide kaudu. Lõpuks antagu ülevaade rahva poliitilisest ja kultuurelu arengust peale Eesti riikliku iseseisvuse tunnustamist.

K o d a n i k u õ p e t u s e kavast märgitud ainetikku käsitletut teldagu kindlas seoses Eesti Vabariigi põhiseadusega. Kõigist põhiõigustest (näit. riigivormid, kodaniku põhiõigused, täidesaatva ja seadusandliku võimu tegelus, rahvaharidus) peavad õpilased saama selge kujutelmale juba ajaloo tundidel. Kodanikuõpetuse tundidel viimistellakse omandatud teadmisi, täiendatakse, kus vaja, ja antakse neile lõplik

kuju, püüdes mõjutada õpilaste tahet loovaks tööks Eesti poliitilise
ja rahvuskultuurilise elu seisukohalt.

U S U Õ P E T U S .

=====

(10 tundi nädalas).

A. L u t e r i u s u l i s t e l e .

1. E e s m ä r k .

Usuõpetuse õpetamise eesmärgiks on:

1. anda tarvilikke teadmisi ristiusu põhitõdedest, õndsusloo sündmustest, ristikoguduse tekkimisest ning kodumaa kirikuloost;

2. mõjustada õpilaste usulis-kõlbelise mõtte- ja eluviisi kujunemist, süvendades nende tundeelu ristiusu mõttes ning kasvatades neis tahet teostada ristiusu põhimõtteid ja nõudeid, seega valmistades neid ette ausaiks ja teovõimelisiks kodanikeks oma kodule, kodumaale ja kogudusele.

2. Ü l e s a n d e d j a k a v a d .

I k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d .

Usuõpetuse õpetamise ülesandeks on tutvustamine Piibliga ja selle saamislooga ning Vana Testamendi suurkujudega, samuti katekismuse ja vaimulikkude lauludega.

b) K a v a .

Lühike sissejuhatus Piiblis. Õpilastekohased seletused Piibli lühikese usuõpetuse allika saamisest ja olemusest. Vana Testamendi raamatud ja piiblilugu. Alglood, patriarhid, Mooses, Joosua, kohtumõistjad, Saamuel, Saul, Taavet, Saalomon, riigilahutamine.

Katekismus: I õpetus - loomisloo juures. 10 käsku ühenduses Moosesse lugudega.

Vaimulikke laule ühenduses käsitletud ainega.

II k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d .

Usuõpetuse õpetamise ülesandeks on tutvustamine prohvetitega ja õpetusraamatutega, Jeesuse eluga üldjoontes, samuti katekismuse ja usuilise luulega.

b) K a v a .

Vana Testamendi prohvatite elu ja tegevus: Elias, Aamos, Jesaja, Jeremia, Hesekiel, Taaniel j.t. Paaberli vangipõlv. Valitud kohad Vana

Testamendi luulest ja õpetusraamatuid.

Jeesuse lapsepõlve lood; tema noorusaeg; ristija Johannes; Jeesuse avaliku tegevuse algus. Jürgid, esimesed imeteod.

Katekismus: II õpetus.

Usulise sisuga laule.

III k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Usuõpetuse õpetamise ülesandeks on tutvumine Jeesuse õpetuse ja elutööga, samuti katekismuse ja usulise luulega.

b) K a v a.

Jeesuse õpetus ja töö. Mäejuttus, tähendamissõnad, imeteod. Jeesuse suhtumine inimestesse. Jeesuse järelkäimisest. Jeesuse kannatamine, surm ^{nüüd} ülestõusmine, ilmumine jüngreile, taevaminek.

Katekismus: III peatüki seletus ühenduses Meie Isa palvega. II õpetuse seletus ühenduses lunastustööga.

Usulise sisuga laule. Jumalateenistuse kord.

IV k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Usuõpetuse õpetamise ülesandeks on tutvumine ristiusu sünni ja levimisega, samuti katekismuse, usulise luule ja kirikuaastaga.

b) K a v a.

Ristikoguduse algus. Jüngrite tegevus pärast Nelipühi sündmust. Pauluse elu ja tegevus ristiusu levitamisel Ap. tegude raamatu järgi. Üksikute kohtade lugemine Pauluse ja teiste apostlite kirjadest. Lühike ülevaade Piibli raamatuid. Kaanon.

Katekismus: III õpetuse seletus.

Usulise sisuga laule. Kirikuaasta ja pühad.

V k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Usuõpetuse õpetamise ülesandeks on tutvumine kodumaa kirikuga ja kirikulooga, samuti katekismusega ja usulise luulega.

b) K a v a.

Tähtsamad sündmused kodumaa kirikuloost: ristiusu tulek, katoliiku kiriku tegevus ja mõju; reformatsioon; Rootsi aeg; vennaste kogu-

duse tegevus; usulisi liikumisi 19. sajandil (ap.-õigeusu tulek; lank-usud). Tähtsamaid eesti usu- ja kirikuelu esindajaid. Eesti kiriku sa-mislugu ja praegune korraldus. Tegelik tutvumine kirikuelu avaldustega: välismisjon, sisemisjon, noorsootöö.

Katekismus: tutvumine sakramentidega IV ja V peatüki põhjal.

Usulise sisuga laule.

B. Ap.-õigeusuliste.

1. Eesmärgid.

Usuõpetuse õpetamise eesmärgiks on:

1. anda tarvilikke teadmisi ristiusu põhitõdedest, õndsusloo sünd-mustest, ristikoguduse tekkimisest ning kodumaa kirikuloost;

2. mõjustada õpilaste usulis-kõlbelise mõtte- ja eluviisi kujun-mist, süvendades nende tundeelu ristiusu mõttes ning kasvatades neia tahet teostada ristiusu põhimõtteid ja nõudeid, seega valmistades neid ette ausaiks ja teovõimelisiks kodanikeks oma kodule, kodumaale ja kogu-dusele.

2. Ülesanded ja kavad.

I k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Usuõpetuse õpetamise ülesandeks on õpilaste tutvustamine Piibliga ja selle saamislooga ning Vana Testamendi suurkujudega, samuti katekismu-se ja vaimulikkude lauludega.

b) K a v a.

Lühike sissejuhatus Piiblis. Vastavad seletused Piibli kui usu-allika saamisest ja tema koosseisust. Vana Testamendi piiblilugu. Piibli alglood, esivanemad, Mooses, Joosua, kohtumõistjad - Saamuel ja teised; kuningad Saul, Taavet, Saalomon, riigi lahutamine.

Tähtsamad palved ja 10 käsku ühes seletustega. Vaimulikke laule ühenduses käsitletud ainega.

II k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Usuõpetuse õpetamise ülesandeks on tutvustamine prohvetitega ja õpetusraamatutega, Jeesuse eluga üldjoontes, samuti katekismuse ja usu-lise luulega.

b) K a v a.

Vana Testamendi prohvetid; nende elu ja tegevus: Elias, Aamos, Je-
saja, Jeremia, Hesekiel, Taaniel j.t. Paabeli vangipõlv, Valitud kohad
V.T. luulest ja õpetusraamatuid.

Uus Testament. Neli evangelisti. Jeesuse sünd, lapsepõlv ja noorus-
aeg. Prohvet Ristija Johannes; Jeesuse avaliku tegevuse algus. Jüngrid;
esimesed imeteod.

Katekismusest: Issanda palve; palve viisid ja selle kombed. Tempel-
kirik. Kirikuteenistused, nende aeg ja pühad päevad; kirikuteenistuste
kombed ja nende tähtsus. Usulise sisuga laule.

III k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Usuõpetuse õpetamise ülesandeks on tutvumine Jeesuse õpetuse ja
elutööga, samuti katekismuse ja usulise luulega.

b) K a v a.

Jeesuse õpetus ja töö. Mäejutlus ja õndsuse käsud seletustega,
tähenamisesõnad ja imeteod. Jeesuse suhtumine inimestesse, Jeesuse pi-
dulik minek Jeruusalemma, pühaõhtusöömaaaja sakramendi alustamine ja sel-
lele järgnev kannatamine ja surm; ülestõusmine, ilmumine jüngritele ja
taevaminek.

Katekismusest: 7 sakramenti ja nende seletused. Laule.

IV k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Usuõpetuse õpetamise ülesandeks on tutvumine ristiusu sünni ja le-
vimisega, samuti katekismuse, usulise luule ja kirikuaastaga.

b) K a v a.

Ristikoguduse algus. Jüngrite tegevus pärast Pühavaimu ilmumist
ristikoguduse rajamisel. Ap. Pauluse elu ja tegevus ristiusu levitamisel.
Ap. tegude, Pauluse ja teiste Apostlite kirjadest valitud kohtade luge-
mine. Kiriku isad: Origenes, Athanasius, Damaskinus, Krüsostomus, Bassius
ja teised. Munklusest ja selle tekkimisest Hommikumaal ja Lääne-Euroopas.
Lühike ülevaade Piibli raamatuid. Kaanon ja selle jaotus. Suusõna õpe-
tus ja selle tähtsus usu alusel.

Katekismusest: usutunnistus, selle koostamine, seletused.

Usulise sisuga laule.

V k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Usuõpetuse õpetamise ülesandeks on tutvumine kodumaa kirikuga ja kirikulooga, samuti katekismusega ja usulise luulega.

b) K a v a.

Tähtsamaid sündmusi uuemast kirikuloost. Rooma paavst ja tema võimu tekkimine. Lahkhelid õhtu- ja Hommikumaa kirikute vahel. Martin Luther ja tema usk. Tähtsamaid sündmusi kodumaa kirikuloost. Ristiusu tulek; katoliku kiriku tegevus ja mõju; luteri usk. Usulisi liikumisi 19. sajandil; ap.õigeusu tulek ja selle põhjused. Tähtsamaid kiriku ja usu-elu esindajaid ning usukannatajaid Eestis. Ap. õigeusu kiriku saamis-lugu ja tema praegune korraldus. Tegelik tutvumine kirikuelu avaldustega; misjon, noorsootöö; koguduse töö, koguduse liikme töö ja osa kirikuelus. Lahkusud Eestis.

Katekismusest: lühike jumalateenistuse seletus, selle korraldus ja seadeldused. Paastuajad. Tutvumine kodukiriku ja koguduse ajalooga.

Usulise sisuga laule.

3. S e l e t u s k i r i.

Õppekava teostamisel tuleb lähtuda seisukohast, et 5-aastases keskkoolis tuleb usuõpetuse tundides pakkuda õpilastele õppekava piirides tarviliselt teadmisi Vana ja Uue Testamendi, katekismuse ja kirikuloo ainete alal käsikäes õpilaste usuliste elamuste viljastamisega. Üldist kirikulugu tuleb käsitleda seoses kodumaa kirikulooga V klassis niipalju, kui see tarvilik ^{on} meie kodumaa kirikuloo paremaks mõistmiseks. Pea-rõhk langeb siin kiriku misjonitööle ja usu arengule. Need õpilased, kes ei lähe gümnaasiumi, omandaksid sel teel keskkoolis küllaldasi teadmisi ristiusus kui ka ülevaadet kodumaa kirikuloost.

Soovitav on et usuõpetuse õpetamisel astutakse tihedamasse kontakti kirikuga. Nooremal õpilasil on soovitatav osa võtta lastejumalateenistusest, kuna vanemad õpilased peaksid tutvuma kirikliku noorsootööga ja võimalust mööda sellest osa võtma. Praktilise ülesandena on õpilastel soovitatav tutvuda oma kodukiriku ja kihelkonna ajalooga.

Usuõpetuses hoitagu side laulmise, emakeele, ajaloo ja maateadusega

ja püütagu arendada kristlikku maailmavaadet.

Õpperaamatuina tuleksid tarvitusele järgmised raamatud:

1. Vana Testamendi ainete juures Piibel. Kui ei taheta Piiblit õpilastele kätte anda, siis on soovitatav tarvitada piiblilugemikku.
2. Jeesuse elu ja apostlite aja käsitlel oleks õpperaamatuks Uus Testament. Nii harjuvad õpilased iseseisvalt Piiblit kasutama.
3. Katekismus, mis sisaldab ka lühikese sissejuhatuse Piiblis, ülevaate jumalateenistuse korrast ja kirikuaastast.
4. Kodumaa kirikuloo õpperaamat.
5. Käsiraamat kirikulaulude õppimiseks.

ESIMENE VÕÕRKEEL.

=====

(22 tundi nädalas).

1. E e s m ä r k.

Esimese võõrkeele õpetamise eesmärgiks on arendada ja süvendada vastava võõrkeele oskust seevõrra, et keskkooli lõpetajad oleksid võimelised:

1. lugema sõnastiku abil kirjandust vastavas võõrkeeles;
2. aru saama võõrkeelsetest ettekannetest, mis sisult vastavad nende eale ning arengule;
3. osa võtma kõnelusest teemal igapäevasest elust;
4. kirjalikult edasi andma tuntud (õpitud, loetud) teksti lihtsas keeles ilma jämedamate grammatiliste ja ortograafiliste vigadeta.

Keskkooli lõpetaja lugemissõnavara esimeses võõrkeeles on umbes 3000 - 3500 vokaablit otstarbekas valikus.

2. Ü l e s a n d e d j a k a v a d.

I k l a s s (5 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Esimese võõrkeele õpetamise ülesandeks selles klassis on kõnelemine, lugemise ja kirjutamise algoskuse harjutamine, hoolitsedes eriti õige hääldamise eest.

b) K a v a.

Hääldamine. Harjutusi võõrkeele hääldamise omandamiseks.

Lektüür. Lugemisharjutusi kergete lugemispalade varal.

Kergete lugemispalade mõistma-õppimine.

Kõnelus. Kõneharjutusi küsimiste ja kostmistele näol kergemate piltide järel, loetu põhjal või vabas kõneluses.

Grammatika. Harilikus kõnekeeles sagedamini esinevate käände- ja pöörddevormide tegelik tarvitamine.

Kirjalikud tööd. Võõrkeele kirjutamise õppimine ärakirjutamise, kergete kirjalike grammatiliste harjutuste, prepareeritud diktaatide, loetu põhjal kirjalike vastuste kirjutamise ja kergete tagasitõlgede näol.

Sõnavara. Umbes 600 - 800-vokaablilise sõnavara omandamine.

II k l a s s (5 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Esimese võõrkeele õpetamise ülesandeks on eelmises klassis alustatud algkursuse kõvendamine ja jätkamine, hoolitsedes eriti õpilaste tegeliku keeleoskuse arendamise ja põhisõnavara suurendamise eest.

b) K a v a.

Hääldamine. Hääldamisharjutuste jätkamine.

Sõnavara. Põhisõnavara omandamise jätkamine.

Kõnelus. Kõnelemisharjutusi igapäevase (kodu- ja kooli) elu aineil ja piltide järgi. Küsimine-kostmine.

Lektüür. Kergete palade lugemine ja jutustamine küsimuste abil ja vabalt. Kergete luuletuste õppimine ning nende ilmekas ettekanne.

Grammatika. Harilikus kõnes tarvitataivate käände- ja pöördvormide tundma ja tarvitama õppimise jätkamine.

Kirjalikud tööd. Lühikeste õpitud palade ümberjutustamine kirjalikult. Etteütlused ja grammatilised harjutused läbitöötatud aine põhjal; lihtsad tagasitõlked emakeelest võõrkeelde läbivõetud grammatilise ja leksikaalse materjali ulatuses.

III k l a s s (4 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Esimese võõrkeele õpetamise ülesandeks selles klassis on tõsta õpilaste oskust keele grammatiliste vormide ja konstruktsioonide tegeliku tarvitamise alal nii kõnes kui kirjas.

b) K a v a.

Hääldamine. Hääldamise edasiharimine ja selle puuduste parandamine.

Sõnavara. Eelmises klassis omandatud elementaarse sõnavara kindlustamine ja laiendamine lektüüri ja kõneluse abil.

Kõnelus. Kõneharjutusi igapäevase (kodu- ja kooli elus) aineil ja piltide järgi kõsimiste-kostmistele kujul. Loetud palade jutustamine küsimuste abil ja vabalt.

Lektüür. Kergete proosapalade ja luuletuste lugemine ja mõistmispäheõppimine. Kergete luuletuste päheõppimine ja nende ilmekas ettekanne.

Grammatika. Käände- ja pöördvormide süstemaatilise käsitlus.

Kirjalikud tööd. Prepareeritud diktaadid; ortograafilised eriharjutused; õpitud teksti peastkirjutamine; küsimuste koostamine antud lausele; grammatilised muundusharjutused. Lihtsad tagasitõlked tähtsamate grammatiliste reeglite omandamiseks.

IV k l a s s (4 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Esimese võõrkeele õpetamise ülesandeks on peamiselt morfoloogia süstemaatilisem läbivõtmine ja suurema sõnavara omandamine rohkema lektüüri abil klassis ja kodus.

b) K a v a.

Hääldamine. Hoolikalt artikuleeritud lugemine; loomuliku lauserütmi ja sorava ettekande arendamine.

Sõnavara kindlustamine ja laiendamine nii suulistekui ka kirjalike harjutuste abil.

Kõnelus nagu III klassis, lisaks sellele loetud teksti parafraas, konversatsioon kodu- ja koolielusse puutuvail aineil. Lihtsamate palade tõlked emakeelde.

Lektüür. Pikemad jutustavat ja kirjeldavat laadi palad, nende hulgas ka sääraseid, mis juhivad võõrkeele kodumaa tundmisele; kerged lugemused.

Grammatika. Morfoloogia üksikasjalisemas käsitluses; lektüüris selgdamini korduvad süntaktilised nähtused.

Kirjalikud tööd. Peastkirjutamine. Diktaadid läbitöötatud ainetel. Lühikeste klassis loetud palade parafraas, diktaadina antud küsimuste vastamine ja küsimuste koostamine ühenduses loetavaga ja kõnelusharjutustega, loetu sisukava koostamine ja ümberjutustamine; võõrkeelsed tagasitõlked grammatiliste reeglite omandamiseks, grammatilised muundusharjutused; lühikesed kirjad.

Kodune lektüür. Kohaste sõnastikuga varustatud raamatute iseseisv lugemine.

V k l a s s (4 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Esimese võõrkeele õpetamise ülesandeks on eelmistes klassides õpitud ja omandatu kordamine ning täiendamine, eraldi õpilaste keeleoskuse

se arendamine lauseõpetusliku külje poolest, nende sõnavara suurendamine raamatulise keele paremaks mõistmiseks.

b) K a v a.

Sõnavara kindlustamine ja laiendamine; lihtsaid harjutusi sünonüümika ja sõnatuletuse alalt.

Kõnelus. Jutustused loetust ja läbielatust; kokkuvõtted, aruanded kodusest lektüürist; konversatsioon klassilektüüriga seotud teemadel silmas pidades eriti sõnavara kordamist ja kindlustamist. Konversatsioon valitud aladelt igapäevase kõnekeele harjutamiseks.

Lektüür. Õpilaste arengule vastavad kaasaegsed proosateosed, mis aitavad tutvuda selle maa looduse, rahva ja kirjandusega, kus kõneldatakse õpitavat võõrkeelt. Tumm lugemine järgneva kontrolliga; võõrkeelse klassiraamatukogu tarvitamine koduseks lugemiseks sõnastiku abil. Loetu iseseisev läbitöötamine.

Grammatika. Morfoloogia kordamine, kokkuvõtted süntaksist, tähtsamate vahemärkide tarvitamine käsikäes lektüüriga ja kirjalikkude töödega.

Kirjalikud tööd. Diktaadid, loetu ja etteloetu vaba parafras ja lühikesed resümeerivad kokkuvõtted pikemaist paladest; tõlked emakeelde prepareerimata tekstist sõnastiku abil; kirjad; leksikaalsed ja grammatilised harjutused, tõlked emakeelest võõrkeelde.

3. S e l e t u s k i r i.

Eesmärgi all ülesseatud nõuete kohaselt tuleb rõhutada kogu kursuse kestel kaht külge: ühelt poolt võõrkeele passiivset mõistmist niihästi kirjanduse lugemisel kui kõneluste ja ettekannete kuulamisel, teiselt poolt keele aktiivset oskust, mis seisab selles, et õpilane võiks ise kõnelda ja kirjutada võõrkeeles ilma jämedamate vigadeta. Esimese külje saavutamiseks vaja taotella võimalikult suurt sõnavara omandamist; pääle selle eeldab kõneldavast keelest arusaamine seda, et võõrkeele häälduslik kõla saaks õpilastele omaseks. Kirjanduse lugemiseks küllaldase sõnavara omandamine eeldab jälle küllalt rohket lugemist. Seepärast vaja hoopitseda, et õpilastel oleks loetud võimalikult rohkem võõrkeelset teksti nii klassikursuses käsitletavate lugemiste

tekstidena kui koduse lektüürina kõrgemais klassides.

Aktiivse keeleoskuse arendamiseks nii suulises kui kirjalikus väljenduses on vaja, et õpilased võimalikult rohkesti seda harjutaksid. Kuna keele õigekeelsusliku korrektsuse omandamine, eriti kirjalikus väljenduses, selles eas enam ei sünni ilma grammatika tundmiseta ja sellele kavakindlate harjutusteta, siis tuleb rõhku panna ka grammatikale, aga ainult niipalju, kuipalju see on tegeliku keeleoskuse seisukohalt vajalik. Seejuures ei ole sellest küllalt, et õpilane pähe õpib ja teab grammatika reegleid, vaid veel palju olulisem on, et ta neid oskab rakendada tegelikus keeletarvitamises, eriti kirjalikus väljenduses.

Kuna kõneldava keele korrektsus ei ole mõeldav ilma korrektse hääldamiseta, siis tuleb selle omandamisele ja viljelemisele panna alusest peale suurt rõhku.

Võõrkeele õppimine kujuneb suuresti kasvatavaks ja arendavaks teguriks, kui seda tehakse hoole ja innuga ja kui seega harjutatakse end pidevale ja korralikule tööle. Seepärast vaja õpilasile meelde sõnuda, et ainult seesuguse suhtumise ja tööga nad saavutavad teatava võime võõrkeelt mõista ning tarvitada ja et neile sellega avaneb uus mõistete ja kujutelmade maailm, mis nende vaimu rikastab ning avardab. Selt seisukohalt tuleb tähelepanu juhtida ka võõrkeelele omastele idiotismidele ja tarbe korral teha õpilasi teadlikeks mõningaist erinevustest võõrkeele ja emakeele vahel. Kõiges selles pääseb mõjule võõrkeele õpetamise kasvatuslik külg.

Üksikute klasside õppekavade puhul antagu alljärgnevad seletused.

I k l a s s.

Kuna õige hääldamise õpetamine moodustab selle klassi kursuses tähtsa osa, siis tuleb sellele panna erilist rõhku, eriti nende häälduste puhul, mis on õpilaste emakeelele võõrad. Kus see metoodiliselt etstarbekohane (nagu inglise keele õpetamisel), tuleb kasutada ka fonetilisest kirjast. Loetava hääldamiseks ei tarvitse anda kõiki reegleid ja nende erandeid süstemaatiliselt, küll aga sobib juhtida tähelepanu silmapaistvatele tüüpjuhtumitele.

Kõneluste aineks võivad peale seinapiltide olla klassis leiduvad

ja nähtavad esemed, õpilased ise ja nende tegevus klassis.

Lugemispalad peavad olema lihtsad ning kerged ja koosnema mingi kindla ainesisu ümber koondatud lauseist. Aineiks võivad olla keegi igapäevase elu nähtused ja esemed, loomad, aastaajad, väikesed kirjeldused, valmid ja lookesed.

Ka peavad lugemispalad olema nii koostatud, et nad ei sisalda rohkem uusi sõnu kui 5 - 10. Sõnad, mis selles klassis õpilastel tuleb omandada, olgu konkreetseid esemeid, meelelisi omadusi ja tegevusi tähendavad, põhiarvsõnad 1 - 100, järgarvudest 1 - 10, ja lihtsas keeles kõige sagedamini esinevad partiklid (side-, kaas- ja määr-sõnad).

Grammatikast tuleb õpetada artikkel ning selle mõiste (kui see keeles olemas) ja mitmuse moodustamine; keeltes, kus viimane on keerulisem (nagu saksa keeles), käsitledagu tegeliku esinemise puhul. Käändeid või neile vastavaid prepositsionaalseid väljendeid õpetatagu tundma alguses ainult tegelikult, lauseis; alles teisel poolaastal sobib anda mingi lihtne skeem. Verbivormidest võetagu läbi ainult kindla kõneviisi olevik, üks kõnekeeles kõige tarvitatavam minevik, käskiv kõneviis ja infinitiiv - kõik aktiivses teomoes. Mõned sagedamini esinevad ebareeglipärasused õpitagu kätte ainult nende tegeliku esinemise puhul.

Kirjalikkude tööde kohta v. "Metoodilised märkused".

II k l a s s.

Hääldamise, kõnelemise, sõnavara õppimist ja lektüüri tuleb jätkata üldiselt samade põhimõtete järgi kui eelmises klassis, ainult vastavalt kõrgemal tasemel. Mõningaid lugemistükke sobib lugeda ka kursoorselt. Sõnavara alal tuleb hakata eriliselt rõhutama vajalike partiklite, eriti sidesõnade ja prepositsioonide teadmist ning tarvitamist.

Grammatika alal tuleb juurde võtta ühe teise mineviku tarvitamine, lihttulevik, eri käändkondade ja pöördkondade tegelik vahetumine (näit. saksa keeles "starke und schwache Konjugation"); ebareeglipärase muutmisega sõnade tegelikus keeles kõige sagedamini esinevad vormid; mõned kõige olulisemad ja vajalikumad reeglid ühildu-

mise, rektsioonide ja sõnajärjestuse alalt.

Ülase tuleb sellest klassist peale hakata juba teataval määral nõudma teadlikumat suhtumist keele nähtustesse, mistõttu sobib ka lasta rohkem harjutada tagasitõlkeid emakeelest võõrkeelde.

Kirjalikkude tööde ja harjutuste tegemist tuleb jätkata sama printsiibi järele kui eelmises klassis, aga vastavalt selle klassi kursuse ulatusele, materjalile ja nõudeile.

III k l a s s.

Selles klassis tuleb rõhku panna võõrkeele õigekirjutusele. Selleks vaja läbi võtta kõige olulisemad õigekirjareeglid ning tähtsamad erandid neist ja nende rakendamiseks teha sellekohaseid eriharjutusi.

Teine tähtsam ala selles klassis on grammatika, nimelt morfoloogia, millest antagu süstemaatiline ülevaade niihästi noomeni kui verbi suhtes. Ka tuleb läbi võtta tähtsamad side- ja kaassõnad ja viimaste rektsioonid (kui keelel on käänded). Süntaksi alal jätkatagu, täiendatagu ja kõvendatagu juba esimesest klassist alates omandatud tegelikke teadmisi ning oskust.

Mis puutub kõnelusse, siis tuleb hakata rohkem rõhku panema loetud palade sisu pidevale ümberjutustusele oma sõnadega ja haarata kõnelemisaineid ka kaugemalt. Emakeele appivõtmine peab selles klassis olema märksa vähenenud.

Lektüür peab olema sisult ja stiililt tõsisem ning vähem lapsealik. Klassis tuleb lugeda ka rohkem kursoorselt, millega saavutatakse sõnade teadmise suurenemine.

Kirjandite alal peastkirjutamiste, diktaatide ja grammatiliste muundusharjutuste jne. kõrval pandagu üha suuremat rõhku tagasitõlkele emakeelest võõrkeelde.

IV k l a s s.

Hääldamise suhtes tuleb selles klassis õpilastel arendada ladusamat ettekannet, pannes seejuures niipalju kui võimalik rõhku ka võõrkeele lauserütmile ja kõnemeloodiale, harjutades seda muuseas päheõpitud luuletuste ja ka proosapalade ettekandmise varal.

Kõneluses harjutatagu üha rohkem pidevat jutustamist. Pääle lugemispaladel põhjeneva ümberjutustamise ning kõneluse korraldatagu ka

vabu kõnelusi igapäevase tegeliku elu nähtuste ja olukordade kohta (näit. reisi ja vaksalis, ostja kaupluses jne.).

Morfoloogia kordamise ja täiendamise kõrval tuleb süstemaatilisel kujul läbi võtta mõned olulisemad nähtused ja reeglid kongruentsi, rektisioonide, aegade tarvitamise ja sõnajärjestuse alalt.

Sõnavara suhtes sobib hakata suuremat rõhku panema ka abstraktsõnade omandamisele.

Kirjalike tööde ja harjutuste alal tuleb ühelt poolt rõhku panna tagasitõlkele emakeelest võõrkeelde grammatika reeglite rakendamise oskuse otstarbel ja teiselt poolt harjutada ka kirjandite koostamist väikeste vabamate ümberjutustuste, kirjelduste, iseloomustuste ja kirjade kujul.

Kuna sõnavara leksikaalsete teadmiste suurendamise ja üldse kirjalikele mõistmise omandamiseks on lektüüri määratu tähtsus, siis tuleb sellest klassist alates hakata õhutama ja nõudma ka õpilaste kodust iseseisvat lektüüri.

V k l a s s.

Kuna küllaldaste leksikaalsete teadmiste evimisest esmajoones oleneb arusaamine võõrkeelest ja ka selle aktiivse tarvitamise võime, siis vaja selles klassis sõnavara omandamisele ning laiendamisele panna erilist rõhku. Sõnavara paremaks ning süvenenud tundmiseks ja selle omandamise hõlbustamiseks tuleb õpilasi tutvustada tähtsamate tulemuslike vahendite, prefiks- ja sufiks-itega, samuti kui sõnade sünonüümiliste vahedega, eri tähenduslike varjundite ja keele tähtsamate fraseoloogiliste idiotismidega.

Kuna õpilaste sõnavaraliste teadmiste laiendamiseks lektüür on kõige tõhusam vahend, siis tuleb sellele pühendada samuti suurt tähelepanu ja seda kõigiti edendada. Tähtis on siin, et õpilastele võimaldataks raamatute saamine, mis on neile sisult huvitavad ja keelelt jõukohased. Et kodune lektüür oleks edukas, peab igal õpilasel olema oma sõnaraamat.

Ka kõnelused peavad selles klassis olema suurelt osalt sõnavara rikastamise teenistuses, seepärast tuleb kõnelustes haarata mitmekesiseid kõneaineid niihästi lektüüri puhul kui vabalt valitud teemadel.

Õpetaja seletused ja õpetaja ning õpilaste vahelised kõnelused peavad selles klassis toimuma üldiselt võõrkeeles; emakeele tarvitamisest tuleb võimalikult hoiduda.

Morfoloogia kordamisel tuleb lisada mõningaid üksikasju, peamiselt ebareeglipärasuste alal; eriti aga vaja täiendada õpilaste teadmisi ja oskust süntaksis, nimelt artikli, aegade, kõneviiside, tegumoodide ja lauselühendite tarvitamises, kongruentsis, rektsioonides ja sõnajärjese- tuses.

Kirjalikud harjutused jätkuvad klassikursuse ulatuses, kuid needki omandagu nüüd suurelt osalt kokkuvõtliku kordamise ja viimistlemise laa- di. Eriti viljeldagu iseseisvamate kirjandite kirjutamist ümberjutustuste ja ka kergete teematööde näol.

M e t o o d i l i s i j u h i s e i d.

Esimene metoodiline nõue: õpetaja korraldagu tunnid nõnda, et iga õpilane saaks võimalikult rohkesti aktiivselt osa võtta tunnist - lugeda, vastata, üles ütelda, kõnelda klassis - seega harjutada ja laste kont- rollida oma häälendamist ja kõnelemisoskust.

Niikaua kui keele grammatiline korrektsus mingis suhtes ei ole klassi õpilastel edenenud nõutava tasemeni, tuleb lasta teha vastavaid grammatilisi harjutusi nii sõnade muutmise kui tõlgede näol emakeelest võõrkeelde. Tõlke ülesanded koosnegu harjutatava keelondi jaoks eriliselt koostatud kergeist lauseist; iga harjutuslause tüüp esinegu mitmes vari- andis. Niisuguseid harjutusi antagu ka koduste kirjalike ülesannetena, mida klassis kontrollitakse ja ühiselt parandatakse.

Kõnelemisoskuse arendamise üheks tähtsaks eelduseks on see, et klassis tarvitataks võimalikult rohkesti võõrkeelt ja hoidutaks kõnelemast emakeelt. Viimast võib appi võtta ainult tõelise tarbe korral. Eriti tuleb võõrkeelt juba esimesest õppeaastast peale tarvitada alati kordu- vaks stereotüüpseis käsklustes, viisakusütlustes, küsimustes ja vastus- tes. Nendeks tarvitatavaid lauseid sobib koguni eraldi kätte õpetada, tarbe korral jätkates ja täiendades nende nimekirja.

Mõjuvaks võõrkeelega häälendamise ja ladusa ettekande harjutuseks on luu- letuste ja ka proosapalade päheõppimine ja ülesütlemine, mispärast seda- gi vahendit ärgu jäetagu kasutamata.

Sõnavara alal peab silmas pidama sõnade frekventsii printsiipi (õpilasele tarvilise sõnavara seisukohalt), seega rõhutada ning nõuda esmajoones niisuguste sõnade teadmist, mida õpilased oma klassikursuse raamides peaksid tundma ja vajaksid teada. Et lugemispalades ja tekstis esinenud sõnad ei ununeks, selleks tuleb nõuda ka vähemalt kolmes eelmises tunnis läbivõetud tekstis esinevate ja sageduse ning tarviduse seisukohalt meelespeetavate sõnade teadmist. Seda teadmist tuleb siis ka tegelikult igas tunnis kontrollida.

Leksikaalsete teadmiste ja üldse keele (passiivse) oskuse edendamiseks aitab teataval määral kaasa ka kursoorne lugemine, kus õpetaja lugemise jooksul kiiresti seletab õpilastele tundmatud sõnad ja arusaamatud kohad. Seepärast tuleb ka niisugust lugemist klassis osaliselt praktiseerida. See on eriti kohane neljandas ja viiendas klassis, kus mõned pikemad teost ei jõutaks stataarselt in extenso läbi võtta.

Kursuselektüüriks kõrgemais klassis valitagu ilukirjanduse alal niisugused teosed (novellid, romaanid), mis on stiililt ja keelelt kerged ning sisult huvitavad ja kaasakiskuvad. Viimane asjaolu on väga tähtis: lugejale huvitav sisu paneb palju kergemini meelde jääma tekstis esinevaid sõnu ja üldse paremini omaseks tegema võõrkeelt. Ka ei tohi need tekstid sisaldada palju haruldasi (vähese frekventsiga) sõnu. Viimaste rohkus on kõige omasem võõrkeelse teksti lugemist tegema tüütavaks ning igavaks. Seepärast on lektüüri valik otse otsustava tähtsusega. Loetava teose valimisel tuleks selt seisukohalt anda eesõigus pigem keelelisele ja sisulisele küljele kui kirjandusloolisele tähtsusele, kuigi ka viimast tuleb teataval määral arvestada.

Ilukirjandusliku lektüüri kõrval vaja läbi võtta ka reaalsisulisi proosapalu, et õpilased omandaksid abstraktsemale proosale omast sõnavara ja fraseoloogiat.

Mis puutub loetava teksti tõlkimisse emakeelde, siis sobib seda tarbe korral appi võtta, et täpne arusaamine tekstist oleks kindlustatud ega õpilastele jääks tumedaid kohti. Seda mööda aga kui õpilaste keeleoskus edeneb, tuleb tõlkimine jätta vähemaks. Teiselt poolt sobib mõlemas ülemas klassis aeg-ajalt lasta mõned leheküljed tõlkida esiti sõnasõnalt, siis vabamalt ja heas eesti keeles. Sellega arendatakse õpila-

sis natuke ka tõlkimiskunsti ja edendatakse neis emakeele stiilitunnet ning võõrkeele ja emakeele erinevuste tajumist.

Muide mil määral võtta emakeelt appi võõrkeelest emakeelde tõlkimise näol, ja mil määral püüda läbi saada võõrkeele enese abil (seletades tundmatuid sõnu tuntud sünonüümide või vastandmõistete või perfraaside varal), see jäägu osalt olenevaks õpetaja metoodilistest kalduvustest, sellest, kuidas keegi paremini oskab saavutada tulemusi. Kuid õpilasil peab võimalus olema teada saada sõnade täpsed tähendused kas õppe- või lugemisraamatu lõpul olevast sõnastikust või, nagu kõrgemais klassses, üldsõnaraamatust, mis neil siis igalpeaks olla.

Sisulisi kirjalikke töid (ümbertjutustuste, kirjelduste, vaatluste ja kirjade kujul) sobib harilikult anda ainult läbitöötatud aineil; õpilasile peab omane olema tarviline hulk kirjandis vajatavaid sõnu ja väljendeid. Sellega muutuvad kirjalikud tööd õpilastele jõukohasemaks. Teatavaks eelharjutuseks on otstarbekohane aeg-ajalt koostada klassis ühiselt õpetaja juhtimisel mingi tüüpkirjand (ümbertjutustus, kirjeldus, kiri jne.).

Kõige selle juures tuleb silmas pidada nende keeleõpetuse erikülgede õiget proportsiooni, nii et ükski neist ei jääks teiste ühekülgsel rõhutamise tõttu hooletusse, vaid et kõiki arendataks tarvilisel määral.

Õpilaste kodune lektüür.

Selle valikut võimaldab Haridus- ja sotsiaalministeeriumi poolt koostatud ja koolidele saadetud inglise ja saksa raamatute nimestik. Inglise kirjanduse suhtes juhitage tähelepanu Longmans, Green and Co kirjastusel (Londonis) ilmuvaile raamatute seeriaile "New Method Readers" ja "Simplified English Series".

TEINE VÕÕRKEEL.

=====

(12 tundi nädalas).

1. E e s m ä r k.

Teise võõrkeele õpetamise eesmärgiks on viia õpilased keele oskuse nii kaugemale,

1. et nad keskkooli lõpetamisel oleksid võimelised sõnaraamatu abil lugema kergemat võõrkeelset kirjandust;
2. et nad võ¹ksid jälgida kerget võõrkeelset kõnelust igapäevasel teemal;
3. et nad võiksid kirjalikult vastata läbitöötatud teksti kohta esitatud küsimustele;
4. et nad hääldamisel saavutaksid rahuldavaid tagajärgi, mis annaksid kindla aluse pärastisele iseseisvale keeleoskuse edasiarendamisele;
5. et nende lugemissõnavara teises võõrkeeles kooli lõpetamisel oleks umbes 2000 vokaablit otstarbekas valikus.

2. Ü l e s a n d e d j a k a v a d.

III k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Teise võõrkeele õpetamise ülesandeks on hääldamine, lugemise ja alateadmiste ning oskuse omandamine sõnavara, kõneluse ja grammatika alal.

b) K a v a.

H ä ä l d a m i n e. Kõrva ja kõneorganite kavakindel harjutamine võõrkeele häälikute kuulmisel ja tootmisel sõna- ja lauseses. Püsi- ja teassotsiatsioonide loomine akustilise ja optilise sõnakujutluse vahel.

S õ n a v a r a omandamine lektüüri ja kõneluse kaudu.

K õ n e l u s. Käskluste täitmine; küsimuste vastamine õpitud pala lausete kohta. Tegevusseeriad grammatiliste muundustega.

Lektüür. Õpilaste arenemisastmele vastavad lühikesed jutustavad palad ja lihtsad luuletused.

G r a m m a t i k a. Vormiõpetuse põhielemendid; tähtsamate muutevormide omandamine ja sihikindel harjutamine nende tarvitamises.

K i r j a l i k u d t ö ö d. Õpitud teksti peastkirjutamine; prepareeritud diktaadid; küsimuste vastamine ja küsimuste koostamine läbitöötatud lugemispalade kohta; grammatilised muundusharjutused. Tõlked emakeelest võõrkeelde läbitöötatud grammatilise materjalikohta.

IV k l a s s (4 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Teise võõrkeele õpetamise ülesandeks on keeleoskuse tõstmine vormiõpetuse ja suurema sõnavara mõistmise ning tarvitamise poolest.

b) K a v a.

S õ n a v a r a laiendamine ja kindlustamine nii suuliste kui ka kirjalikkude harjutuste abil.

K õ n e l u s nagu eelmises klassis ja lisaks sellele parafrasis Kerge konversatsioon koolielusse puutuvail aineil. Päheõpitud teksti retsitatsioon.

L e k t ü ü r. Pikemad jutustavat laadi palad ja kerged kirjeldused.

G r a m m a t i k a. Vormiõpetus üksikasjalisemas käsitluses ja tarvitamisemas reeglid süntaksist.

K i r j a l i k u d t õ õ d. Peastkirjutamine. Prepareeritud diktaadid. Küsimuste vastamine ühenduses loetuga ja kõnelemisharjutustega; grammatilised muundusharjutused. Tõlked võõrkeelde läbitöötatud grammatilisevmaterjali ulatuses.

V k l a s s (4 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Teise võõrkeele õpetamise ülesandeks on õpilaste keeleoskuse arendamine kergema ilukirjandusliku ja õpetliku teksti lugemiseks ning teataval määral ka suuliseks ja kirjalikuks väljendusvõimeks võõrkeeles.

b) K a v a.

S õ n a v a r a kindlustamine ja laiendamine.

K õ n e l u s. Konversatsioon - lektüüri läbitöötamiseks ja sõnavara kordamiseks.

L e k t ü ü r. Õpilaste arengule vastavad proosapalad jutustavat ja kirjeldavat laadi, eelistades neid, mis tutvustavad vastava võõr- rahva kultuuriga. Võõrkeele klassiraamatukogu tarvitamine koduseks lugemiseks.

G r a m m a t i k a. Kokkuvõtte morfoloogiast; lektüüris sagedamini korduvad süntaktilised nähtused.

V k l a s s (4 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Teise võõrkeele õpetamise ülesandeks on õpilaste keeleoskuse arendamine kergema ilukirjandusliku ja õpetliku teksti lugemiseks ning

teataval määral ka suuliseks ja kirjalikuks väljendusvõimeks võõrkeeles.

K i r j a l i k u d t ö ö d. Diktaadid, loetud palade parafrasis; prepareerimata tõlked emakeelde sõnaraamatu abil; grammatilised harjutused, sõnavaraharjutused. Tõlked võõrkeelde läbitöötatud grammatilise materjali ulatuses.

3. S e l e t u s k i r i.

Teise võõrkeele suhtes maksavad üldiselt samad põhimõtted ja meetodilised juhised ja osalt isegi üksikute klasside kohta käivad märkused, mis antakse seletuskirjas esimese võõrkeele kavale, ainult selle vahega taotluste ja tulemuste suhtes, mida paratamatult tingib teine võõrkeel kui väiksema ja lühema kursusega õppeaine. Teises võõrkeeles loomulikult ei saa taotella ega saavutada nii suuri tulemusi nii aktiivse kui passiivse oskuse poolest, järelkult ei nii üksikasjalisi grammatilisi ja leksikaalseid teadmisi ega nii suurt korrektsust keele tarvitamises. Kuid sellest ei tule järeldada, et ei tarvitsegi püüda erilise taseme poole kõigis neis suhteis. Mida teise võõrkeele alal siiski ka lühema ja väiksema kursuse jooksul saab panna omandama, on teatav põhisõnavara niihästi igapäevaseid asju, nähtusi ning tegevusi tähendavate vokaalide kui ka abstraktsemate sõnade poolest, mis ühes olulisemate grammatiliste teadmiste ja oskusega võimaldab kergemakeelse ja stiililise kirjanduse mõistma hakkamist ja selle edasiõppimise edukat jätkamist. Pealegi on hoogsamat edasijõudmist teises võõrkeeles mõned asjaolused omased edendama, kõigepealt õpilaste arenenum iga, mis tuleb kasuks eriti keeleõpetuse teoreetilise külje käsitlel, ja teiseks esimese võõrkeele puhul omandatud harjumus võõrkeeli õppida. Toetudes neile soodustavatele tingimustele võib ka teise võõrkeele alal energiliselt ja meetodiliselt hästi juhitud õpetusega saavutada üsnagi rahuldavaid tulemusi. Mis teise võõrkeele õpetust siiski kõige olulisemalt lahutab esimese omast, on see, et esimeses tuleb peamiselt taotella küllaldast passiivset oskust, kuna järeelmise suhtes on tähtis saavutada ka rahuldav aktiivne valdamine. Seega saab teises võõrkeeles leppida enamvähem rahuldava oskusega hääldamise, kõnelemise ja grammatilise korrektsuse suhtes ja peaaegu sobib panna tarvilise sõnavara omandamisele selleks, et aru saada kõneldavast ja loetavast.

Üksikud klassid.

Kuna teise võõrkeele õpetus tuleb viieaastase kursuse asemel teostada kolmeaastases, siis toob see kaasa kvalitatiivselt suurema ja mitmekesisema materjali mahutamise üksikute klasside kursusesse. Nii tuleb teise võõrkeele esimesel õppeaastal III klassi kursuses pakkuda keeleõpetuslike kategooriate alal seda, mida esimeses võõrkeeles käsitletakse esimesel ja teisel õppeaastal (I ja II klassis), kuna teise võõrkeele teise aasta kursus vastab sisult esimese võõrkeele kolmandale ja osalt ka neljandale õppeaastale (III ja IV kl.), kuna kolmandal õppeaastal mõlemate kursus oma sisulaadilt oleks enamvähem samal tasemel, kuigi kumbki eri ulatuses ja eri nõuetega. Neis vastavustes tuleb seega teise võõrkeele õpetajal disponeerida ka oma kursuse detailsem sisustus.

Lektüür.

Õpilaste iseseisvaks koduseks lektüüriks, mis teises võõrkeeles võib küsimusse tulla alles 5-ndas klassis, esitavad terve rea teoseid esimese võõrkeele seletuskirjas mainitud võõrkeelsete raamatute nimetised, millest aineõpetaja tehku teise võõrkeele õppijaile kohane valik.

J O O N I S T A M I N E J A J O O N E S T A M I N E .

(10 tundi nädalas).

1. E e s m ä r k .

Joonistamise ja joonestamise õpetamise eesmärgiks on:

1. õpetada õpilasi õigesti vaatama;
2. edendada ilutunnet ning vastuvõtlikkust kõigele kaunile looduses ja kunstis;
3. arendada graafilise väljendamisega oskust ja võimet.

2. Ü l e s a n d e d j a k a v a d .

I k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d .

Joonistamise ja joonestamise õpetamise ülesandeks on:

1. vaatluseoskuse ning loova fantaasia arendamine ja ilutunde kasvatamine;
2. oskuse omandamine joonestamise abinõudega ümberkäimises.

b) K a v a .

J o o n i s t a m i n e . Illustratiivne joonistus läbielatu või loetu järgi. Loodusvormide ja tarberiistade joonistamine. Värviratas värvide sobivus. Lihtsaid ilustusi rütmide arendamiseks. Pinnakatmine. Ehtekiri. Sügisel ja kevadel - joonistamine vabas õhus. Perspektiivsete algmõistete selgitamine.

J o o n e s t a m i n e . Joonimise harjutusi pliiatsi ja tušiga joonsule, sirkli, joonlaua, kolmnurga ja malli abil.

II k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d .

Joonistamise ja joonestamise õpetamise ülesandeks on:

1. silmamõõdu, ruumi- ja vormitunde arendamine;
2. tehniliste võtete omandamine.

b) K a v a .

J o o n i s t a m i n e . Käeharjutusi mitmesuguste joonistamise ja maalimise vahenditega loodusvormide joonistamises - kujutamises. Illustratiivne joonistus seoses emakeelega, ajaloo ja jne. Pöörd- ja ümmarkehade joonistamine vaatluse järgi perspektiivselt, üksikult ja rühmas. Visandid samalaadilistest esemetest. Eestilaadiliste geomeetria

te kaunistuste kokkuseadmine. Ribad, vööd, kindad, karbid jne. eesti kirjades. Ehtekiri rakenduses (pealkiri, plakat jne.). Sügisel ja kevadel - joonistamine vabas õhus. Õppekäigud muuseumisse ja kunstinaistusele.

J o o n e s t a m i n e. Geomeetriline joonestamine. Lihtne läbipõimitud ornamend.

III k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Joonistamise ja joonestamise õpetamise ülesandeks on:

1. ruumitunde arendamine,
2. varjustamisoskuse süvendamine,
3. oskuse tehnilise külje omandamine.

b) K a v a.

J o o n i s t a m i n e. Pintsliharjutusi loodusvormidest ilma ettevalmistamata. Tarbeasjade joonistamine, üksikult ja rühmades, perspektiivselt vaatluse järgi, varjude ja kuma (refleksi) kujutamise. Visandeid samalaadilisist esemeist mitmesuguste vahenditega. Blanc et noir. Eestilaadiliste kaunistuste kokkuseadmine taimerliigi elementidest. Loovjoonistus taimerliigi elementidest. Ehtekiri mitmesuguste vahenditega rakenduses. Sügisel ja kevadel - joonistamine vabas õhus. Kunstiteoste vaatlus. Õppekäigud.

J o o n e s t a m i n e. Geomeetrilise joonestamise harjutusi peamiselt kõverjoonelistest vormidest.

IV k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Joonistamise ja joonestamise õpetamise ülesandeks on:

1. ruumimõiste süvendamine;
2. värvitunde arendamine;
3. oskus skitseerida.

b) K a v a.

J o o n i s t a m i n e. Maastiku kujutamine antud mõõtudes (silma- piir, puude ja majade kõrgus, teede ja jõgede laius jne.) ja vaba paigutusega. Õhuperspektiiv. Tarbeasjade joonistamine ja maalimine. Inimese, lindude ja loomade liikumise analüüs ja kujutamine. Joonis-

tused ja visandid lindudest ja loomadest. Riide ja tarbeasjade kaunistamine eesti kirjades. Sügisel ja kevadel - joonistamine vabas õhus loodusest. Kunstiteoste vaatlus. Õppekäigud.

J o o n e s t a m i n e. Joonestamine mõõtjoone järgi naturast.

V k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Joonistamise ja joonestamise õpetamise ülesandeks on:

1. kogutud teadmiste ja oskuste rakendamine tegeliku elu nõuete kohaselt;

2. oskuse arendamine vastavalt elunõuetele.

b) K a v a.

J o o n i s t a m i n e. Lindude ja loomade joonistamine sõega, pliiatsiga, sulega ja värviliste vahenditega. Visandid inimkujust. Skitseerimine. Stiliseerimise põhimõtted ja ülesanded. Plakat ja ehtekiri. Tutrumine kunsti kultuuri ja põhimõistetega. Kunstiteoste hindamine sisult ja vormilt. Eesti ja välismaa kunsti silmapaistvamaid saavutusi. Akvarellmaalimine. Õppekäigud ja visandid loodusest. Õppekäigud muuseumidesse ja kunstinäitustele.

J o o n e s t a m i n e. Lihtsate plaanide valmistamine.

3. S e l e t u s k i r i.

Joonistamise ja joonestamise õpetamisel tuleb silmas pidada eeskätt seda, et õpilase kunstiline areng oleks praktiline ja mitmekesine, et ta sel alal omandatud teadmisi ja oskusi võiks rakendada koolis õpetatavate teiste õppeainete käsitlemisel ja see talle ka edaspidises elus võiks kasuks olla. Joonistamise õpetamisel tuleb arendada õpilase ilutunnet, maitsekust, värvi- ja vormitunnet ja vaatamiseoskust. Laiaulatuselisemalt tuleb käsitleda graafilist joonistamist ühes ehte- ja plakatkirja õpetamisega, mis kõige otstarbekohasem ja praktilisem on joonistamise rakendamiseks tänapäeva elunõudeile nii koolis kui ka elus, nagu diagrammide, kaartide, tabelite jne. pealkirjad ja selgituskirjad; graafilised selgitusjoonised maateaduse, füüsika, keemia jne. ülesannetele; kaanekaunistused ja pealkirjad uurimistöodele ja töövihikuile; plakatid, sildid, jne.

Joonistusõpetuse kavas on õigesti esikohale tõstetud vaatamiseõpe-

tus. Õpilane ei oska teda ümbritsevat ja temale pakutavaid vaatamisväärsusi, ilutunnet ja maitset arendavaid nähtusi ja kunstitooteid küllalt väarikalt ja õigesti vaadata ega hinnata, mis joonistamise õpetamisel on põhjapaneva tähtsusega omadused.

Õigesti vaatamise õpetamise, ilutunde ja vastuvõtlikkuse arendamise vahenditeks ja abinõudeks võiksid olla:

- a) joonistamiseks ettenähtud mudelite kuju ja suuruse võrdlemine mitmesuguses vahekauguses ühes perspektiivsete nähtuste selgitamisega,
- b) värvitabelite vaatamine ja nende liigitamine kooskõlade, tume-
dusastmete ja mitmesuguste kontrastide järgi (värviketast);
- c) õpilaste valmistatud parimate kui ka halvemate tööde vaatamine, võrdlemine ja hindamine (anda õpilastele võimalus iseotsustamiseks ja parimate eraldamiseks);
- d) Kunstitoodete ja maalipiltide ^{või} nende reproduktsioonide vaatamine ja võrdlemine;
- e) õppekäigud loodusesse, muuseumitesse, näitustele ja mujale vaatamisväärsuste juurde. Tuleb juhtida õpilaste tähelepanu mitmesugustele maitsetarendavatele loomingutele ja nähetele igapäevases elus nagu: ehitused, riietumine, kodukaunistamine jne.

I k l a s s.

Illustratiivse joonistamise aineks läbielatu ja loetu järgi sobivad lihtsamad maastikud ühes sündmustikkudega, nagu talvepiltidest kelkudega liuglemine, lumimemme tegemine jne., loetu järgi sündmustikke muinasjutukestest ja pildikesi reaalelust. Anda võimalusi vaba fantaasia tegavustamiseks.

Vormitunde arendamiseks valida joonistamiseks lihtsamaid tarbe-riistu nagu kirves, kirjapress jne. Tuleb rõhutada tööpuhtust ja vormi tabavust õigete valguse ja varju vahetõrgete leidmisega.

Värvitunde arendamiseks kasutada värvitabeleid ja värviketast. Selgitada mitmesuguseid kooskõlasid, nagu kaksik, kolmik jne. kooskõlad, neutraalkooskõlad, plakatvärvid jne. Tuua võrdlusi ebakooskõladest. Ülesanneteks anda koostada mitmesuguseid kooskõlarededeid ja kombinatsioone värvide kõrvutamise. Rõhutada toonipuhtust ja värvide ujutamise tehnikat.

Rütmide selgitamiseks juhtida ^{õpilase} tähelepanu rütmilistele kaunistustele ja nähtustele igapäevases elus, nagu vöökirjad, tapeedid, borded, hoonete akende paigutus jne. Ülesanneteks valida lihtsamaid vöökirjade kombinatsioone ja põiminguid. Tahvlile joonistada ette mõningaid kaunistuselemente ja selgitada nende mitmekesisest kombineerimisvõimalust. Hoiduda liigsest peenusest. Pinnakatmisel taotella õiget akvarellmaalimise tehnikat ja tööpuhtust.

Ehtekirja õpetamisel valida ülesandeid ja harjutusi ehte- ja plakatkirja käsiraamatuist. Alata redissule harjutuste, suleornamentide ja lihtsamate tähestikkudega. Püüda juba algusest peale rakendada ehtekirja alal saadud oskusi teiste õppeainete teenistusse.

Perspektiivsete algmõistete selgitamisel tuua näiteid ja võrdlusi silmapettest ja asjade tõelisest suurusest. Perspektiivi teoreetilisi ülesandeid ja näitlik perspektiiv.

Joonistamise ülesannete lahendamiseks valida joonimise harjutusi geomeetrilise joonestamise käsiraamatuist. Töödelt tuleb nõuda suurt joonpuhtust ja töötäpsust.

II k l a s s .

Mudelite joonistamine ja varjutamine. Joonistamisharjutusi mitmesugustest tarberiistadest värvipliiatsitega, akvarelliga jne. Joonistamine kujutluse ja mälu järgi, nagu autode liikumine, hobused ja muid liikumisrikkaid sündmustikke. Juhtida tähelepanu tööpuhtusele ja peenuse viimistlusele.

Illustratiivse joonistamise aineks valida jutukeste ja sündmustikkude kaunistamine pildikestega ja vastavate ornamentaalkaunistustega. Püüda vältida šabloonilisust pildi kujutamise teatavas raamistikus. Soovitav rõhutada graafilist joonetehnikat ja joonelihtust. Illustratsioone siduda ornamendiga ja algtähtedega.

Ümmarkehade perspektiivseks joonistamiseks valida mudeliteks: ämber, paberikorv, ratas jne. Mudelid asetada mitmesugustesse perspektiivsetesse kombinatsioonidesse, juhtides tähelepanu joonte muutustele. Visandite joonistamisel püüda saavutada peamiselt perspektiivi õiget tabavust.

Eesti laadiga tutvumine ja vastavalaadiliste esemete vaatlemine. Eesti laadi põhivormide joonistamine. Tahvlile joonistada ette laadi tüüpi

lisemaid vorme ja näidata võimalusi nende kasutamiseks ornamentaal-kaunistuse loomisel. Joonistes hoiduda vormide liigsest ülekuhjamisest ja värvikirevusest. Anda võimalusi iseseisvaks loominguks, pidades kinni laadi põhivormidest - värvidest.

Ehte- ja plakatkirja tähestikkude tagavara täiendamine ja nende kasutamine põlkkirjadeks jne. Redissulekaunistusi, plakatite koostamise ülesandeid ja plakattähestikke valida ehte- ja plakatkirja käsiraamatust. Ülesandeid valida klassi tasemele jõukohaseid ja püüda neid rakendada teiste õppeainete teenistusse.

Loovjoonistuse ülesandeks on lahendada ruudu pinnakaunistus geomeetriliste elementidega. Tuleb pidada silmas pinnatäite ja kompositsiooni nõudeid. Huvitavaid tulemusi annab ülesande lahendamine värvilistest läikpaberitest.

Joonestamiseks valida sobivaid ja klassi tasemele jõukohaseid tüübilisemaid ülesandeid geomeetrilise joonestamise käsiraamatust.

III k l a s s .

Pintsliharjutused ilma piirjoonte ettejoonistamiseta arendavad kindlat kätt, silmamõõtu ja maalimistehnika lopsakust. Ülesandeid valida niihästi loodusest kui ka ornamentikast, nagu pihlakaoks marjadega, kirsimarjad lehtedega, pohlamarja-kobarad jne. Valitud ülesandeid võib lihtsustada ja stiliseerida. Pidada silmas, et pintsli tööbed oleksid mahlakad ja vormitaotlevad. Hoiduda n.n. "kuivapintsli-tehnikast". Püüda saavutada tulemusi töö ühekordse maalimisega. Üht ja sama pinda maalida üle mitu korda teeb töö "kuivaks".

Perspektiivsete rühmade joonistamise mudeleiks valida suuremaid esemeid nagu laud, kapp, lahtine uks jne. Mudel asetada ette üles-^{või} allapoole silmapiiri nii, et tekiks sügavad perspektiivsed nähtused. Selgitada perspektiivsete längjoonte tekkimist ja nende õige kallakuse määramist. Varjustamisel juhtida tähelepanu varjude teooriale õhuperspektiivi seisukohast.

Samade esemete visandite harjutamiseks muuta iga 10 - 15 min järele mudeli asendit. Töömaterjaliks kasutada sütt, pehmet pliiatsit, tumedal paberil ka kriiti. Püüda saavutada tüübilisi vorme ja mahlakat joonetehnikat.

Graafilisteks (blanc et noir) ülesanneteks sobivad stiliseeritud taimelised ja geomeetrilised vormid. Juhatada kätte või joonistada tahvlile ette graafilisi elemente ja selgitada graafilist joonestiknikat. Tuua selgitavaid näiteid graafika alalt, nagu postmargid, raamatute kaanekaunistused, graafilised pildid, kaubamärgid, rahad jne. Tuleb taotella suurt joonepuhtust ja töötäpsust. Teha katseid siluettide joonistamises ja paberilõigetes must-valgel.

Eestilaadiliste kaunistuste kokkuseadmisel taimerliigi elementidest tuleb taotella ülesande otstarbekohasust ja laadi tüübilisust. Pidada silmas kompositsiooni ja pinnatäite nõudeid. Värvikooskõlas rõhutada huvitavaid ja laadikohaseid nõudeid ja kombinatsioone. Võimaldada originaalseid kombinatsioone, seejuures pidades silmas laadi põhivorme. Hoiduda liigsest vormikuhjamisest ja värvikirevusest. Materjali ülesande lahendamiseks võib valida albumist "Eesti ornament".

Loovjoonistuse ülesandeks on lahendada sõõri, ovaali jne. Pinna-kaunistus. Ülesanne lahendada lihtsustatud taimerliigi elementidest. Tahvlile ette joonistada tüüpilisemaid taimerliigi motiive ja selgitada nende kasutamise, kombineerimise ja paigutamise võimalusi. Täpse sümmetria saavutamiseks kasutada läbipaistvat paberit. Pidada silmas kompositsiooni ja pinnatäite nõudeid.

Ehte- ja plakatkirja harjutusteks ja ülesanneteks sobivad mitmesuguses laiuses redis- ja plakatsulgede tähestikke ja kaunistusi. Plakattähtede joonistamine, kaunistamine ja nende kasutamine teiste õppeülesannete juures. Klassi tasemele jõukohaseid harjutusi ja ülesandeid valida ehte- ja plakatkirja käsiraamatust. Aine mitmekesistamiseks valida ülesandeid aplikatsioonplakatite alalt.

Joonestamise ülesandeid valida geomeetrilise joonestamise käsiraamatust.

IV k l a s s.

Antud mõõtude perspektiivse maastiku kujutamisel pidada silmas, et joonis eviks hoolimata selle teoreetilisest lahendusviisist loomuliku ja mahlaka ilme. Selleks anda joonisele käsikäes kuivade teoreetilis-perspektiivsete esemetega ka "vabakäe effekte" maastiku ja õhuperspektiivi piirides. Peale ülesande joonelise lahenduse rõhuta-

da valguse ja varjude vahetõrki, sügavust ja õhuperspektiivi. Selgitada teoreetiliselt perspektiivseid küsimusi ja lahendada mitmesuguseid joonte asendeid ja nende mõõte ruumis.

Maalimis ülesandeks koostada rühm tarbeasjadest ühes tagapõhja draperii kombinatsiooniga. Rõhutada akvarellmaalimise tehnilist lõpust ja materjali tabavust.

Inimese liikumise analüüsi käsitlemisel selgitada liikumise iseloomustavaid jooni, tasakaalunõudeid, proportsioonide muutusi ja liikumise karakterit. Tuua võrdlusi ja näiteid Egiptuse ja kreeka skulptuurist. Anda skemaatilisi ülesandeid ja harjutusi liikumise karakteriseerimiseks (lihtsad sirgjoonelised skemaatilised inimkujutused). Seada mudeliks ette üks õpilasist ja teha visandeid hoogsalt liikumise poosidest. Linnude ja loomade liikumist karakteriseerida samadel alustel.

Riiete ja tarbeasjade kaunistusülesannete lahendamiseks kasutada materjalina muuseumikogusid või albumit "Eesti ornament". Kättejuhatatud motiivide alusel koostada kaunistus, kus esineks ka vaba ja individuaalne joon, seejuures pidades kinni laadi põhivormidest.

Ehte- ja plakatkirja alal valida klassi tasapinnale vastavaid ja jõukohaseid ülesandeid ehte- ja plakatkirja käsiraamatust. Püüda rõhutada kirjalaadide puhtust ja anda juhiseid nende praktiliseks kasutamiseks teiste õppeülesannete juures. Graafilisi ülesandeid ja kaunistusi seoses ehte- ja plakatkirjaga.

Vabas õhus joonistamise ülesanneteks valida sobivaid perspektiivseid loodusvaateid ja nurgakesi lähemast ümbrusest. Ülesandeid lahendada visandina. Saadud visandeid töötada välja graafiliselt, dekoratiivselt kui ka sulejoonistuse tehnikas (kodused tööd).

Kunstiajaloost: vanemate aegade kunst ja laadid: Egiptus, Assüria, India, Kreeka, Rooma ja üleminek keskaega. Jooniseid ja motiive tüüpilisemaist laadidest. Piltide ja reproduktsioonide vaatamine ja hindamine.

Joonestamise ülesanneteks sobivad lihtsamad mudelid ja esemed, nagu jalapink, laud, kapp jne. Selgitada maastaabiga seoses olevaid küsimusi.

V k l a s s .

Lindude ja loomade joonistamise mudeliks valida topiseid, soovitatav on ka katsestada elusloomade skitseerimisega looduses. Skitseerimisel taotella karakterit ja lopsakat joonetehnikat. Hoiduda liigseist peenustest. Jooniseid kasutada materjalina dekoratiiv-ülesannete valmistamiseks. Lihtsustades piirjooni ja üldistades värvikõlasid kogutud visandeid kasutada plakateiks ja lahendada ülesandeid ka värvilistest paberitest. Tööde mitmekesistamiseks varustada neid ka sobivate pealkirjadega ja kaunistustega.

Inimkujude visandite harjutusteks selgitada liikumise analüüsi, tasakaalu ja liikumise karakterit. Anda liikumist karakteriseerivaid ülesandeid ja kombinatsioone. Visandite mudeliks seada ette üks kaasõpilasist nii, et esineks huvitav ja hoogus joonte liikumine. Hoiduda peenustesse tungimast, nagu näojooned, sõrmed jne. Püüda tabada karakterlikku üldkuju ja peamiselt liikumist.

Skitseerimiseks koostada rühmi tööriistadest ja tarbeasjadest. Kasutada selleks ka koolis esinevaid nurgakesi ja väljavaateid akendest. Hoiduda laiaulatuselisest silmaringist ja liigseist peenustest peale mõne tüübilisema osa esiletõstmise.

Stiliseerimise materjalina valida loodusvorme. Selgitada stiliseerimise põhimõtet ja nõudeid. Valida praktilisi ja elunõudeile vastavaid ülesandeid.

Plakat- ja ehtekirja alal valida ülesandeid ehte- ja plakatkirja käsiraamatuist. Kirjutamine rondoosulega aplikatsioonplakateid ja graafilisi ülesandeid seoses ehte- ja plakatkirjaga.

Kunstiajaloost ja laaditundmisest selgitada ja iseloomustada kunsti tähtsamaid ja iseloomustavaid ajajärke ja kunstivoole (keskajakunst, renessanss, barokk, rokokoo, uuema aja kunst ja ehitused; jooni eesti silmapaistvamaist kunstitooteist ja meie üldine kunstisuund; kavad ja joonised tähtsamaist laadidest ja pildimaterjali vaatamine).

Akvarellmaalimise ülesandena koostatagu sobiv grupp tagaseinadraperiiga. Püüda saavutada maalimistehnika lopsakust.

Õppekäikudel valida huvitavamaid loodusvaateid ja püüda karakteriseerivalt tabada perspektiivseid nähtusi ja õhuperspektiivseid val-

guse ja varju vahakordi. Häid ja mitmekesiseid tulemusi annab värvipliiatsite kasutamine.

Joonestamise ülesanneteks valida näit. klassipink, pult, postament, klassiruumi sisemus jne. (viimane nõuetekohaselt lihtsustatult). Jooniste pealkirjadeks ja selgitusteks valida sobivad ja mitte liiga esiletükkivad kirjalaadid.

KEHALINE KASVATUS.
=====

(10 tundi nädalas).

1. E e s m ä r k.

Kehalise kasvatuse õpetamise eesmärgiks on:

1. kasvava ja küpseva õpilase tervise kindlustamine ja igakülgne arendamine;
2. ilusa ja tervishoidlikult õige kehahoiu ja ülesastumise harjumuste loomine;
3. ühiskondlikkude ja intellektuaalsete võimete kasvatamine ja arendamine;
4. loomulikkude liigutuste ja tegevuse (kõnni, jooksu, hüpete, visete jne viimistlemine nende maksimumi saavutamise vähama jõukuluga;
5. õpilastes tõsise huvi äratamine oma keha kultuuri vastu.

2. Ü l e s a n d e d j a k a v a d.

a) Ü l e s a n d e d.

Kehalise kasvatuse eesmärgi saavutamiseks seab tähendatud õppeaine kõigis klassides oma ülesandeks: hoolitseda õpilaste soost, eest, võimest ja tööst tingitud vajaduste kohaselt nende igakülgse kehalise arenemise ja hoiu eest. Selle ülesande teostamise abinõudeks on:

1. v õ i m l e m i n e: ettevalmistav, korrigeeriv; siht-, rahvus- ja rütmiline võimlemine;
2. s p o r t: kergejõustik, ujumine ja elupäästmine, suusatamine, uisutamine;
3. m ä n g u d: ühis-, rühm- ja sportlikud mängud;
4. p r a k t i l i n e t e r v i s h o i d.

b) Ü l d k a v a k õ i g i l e k l a s s i d e l e.

1. Ettevalmistav võimlemine: asendid, kõnnid, jooksud; harjutused abinõudeta ja abinõudel kogu kehale ja üksikuile kehaosadele (peale, käte, õlavöö, jalgade, puusavöö ja kere) liht- ja liitliigutustena; tasakaalu-, rippe-, tungi-, tõuke-, viske-, tõmbe-, veo- ja tõsteharjutused. Hüppeharjutused; rahustavad harjutused. Peale selle tütarlastele tantsusammud ja rahvatantsud.

2. Sihtvõimlemine: kergejõustiku, ujumise, suusatamise ja rakendusvõimlemise sihtharjutused klassikavas ettenähtud aladel.

3. Korrigeeriv võimlemine: mitmesugused eriharjutused õige ja ilusa kehahoiu säilitamiseks ja saavutamiseks.

4. (Peamiselt poeglastele). Rakendusvõimlemine: kõnnid ja jooksud murdmaastikul, hüpped üle takistuste; ronimine redelil, köitel ja latidel; mitmesugustest takistustest üleronimine üksi ja teiste kaasabil roomamine, raskuste tõstmine ja kandmine; mitmesuguste takistuste võitmine; rännak klassikavas ettenähtud määral.

5. Rütmiline võimlemine: lödvendus-, pinge-, hoo- ja tõukeharjutused liht- ja liitliigutustena üksikule kehaosadele (pea, käed, õlavöö, puusavöö, jalad) ja kogu kehale.

6. Kergejõustik: jooksud, hüpped, visked klassikavas ettenähtud aladel ja ulatuses.

7. Ujumine: rinnuli, crawl - kujul ja selili ujumise liigutuste kätteõppimine kuival, olude võimalusel ka vees.

8. Mängud: üksik-, ühis- ja rühmamängud jooksus, viske- ja hüppeelementidega; klassikavas ettenähtud sportlikest mängudest rahvaste-, võrk-, korv- ja pesapall.

9. Suusatamine: võimaluse korral suusasõidu harjutuste korraldamine mitmekesisel murdmaastikul. Suuskade määrimine ja korrashoid.

10. Uisutamine; võimaluse korral uisutamise harjutuste korraldamine.

11. Tervishoidlikud harjutused: keha karastamine (õhu- ja päikesevannid), pesemine, puhkus, riietus, puhtus, massaaž ja tervise kontroll (arstlik).

12. Liiklemisreeglikohaste harjumuste loomine.

I k l a s s (2 tundi).

K a v a.

a) P o e g l a s t e l e.

R i v i. Joonele kogumine ühte ja kahte viirgu - koondrivis, ko-
lonni kogumine kahekaupa. Joondumine koondrivis. Seisang valvel, va-
balt. Kohendu. Rivitult. Pöörded paigal - paremale, vasakule ja ümber.

Liikumine ja peatumine: vabasamm, taktsamm; taktjooks, kiirjooks; paigal, otse, seis; sammud edasi, tagasi, paremale ja vasakule. Liikumissuuna muutmine. Harjutusteks väljamarssimine 2, 3, 4 jne. kaupa (olude kohaselt). Tervitamine rühma koosseisus ja üksikult.

K ö n d. Varvastelsamm; galoppisamm; jalavahetussamm; rõhksamm. Kõnd nelinurgas ja diagonaalis.

J o o k s. Vabajooks; jooksupool - käte, jalgade ja kere koostöö, kiirjooks kuni 60 m; pendel teatejooks; kartulijooks (2x18,24 + 9,18) võrkpalli platsi piires; kehvusjooks $1\frac{1}{2}$ min; püstlähe.

H ü p p e d. Kaugushüpe hoota ja hooga; kõrgushüpe (välisjalal); kagarhüpe üle nõõri, kaasõpilase või lati; põlvilt üleshüpe; sügavushüpe 1 m kõrguselt pehmele aluspinnale; rippest mahahüpped; harkhüpe üle kitse piki ja põiki; lendhüpe; julgushüpe.

V i s k e d. Pesapalli kaugusvise hoota (stiil); pesapalli märkvis 16 m kauguselt (mahajoonistatud märgi pihta); korvpalli kaugusvise (autivise) üle pea ette.

R o n i m i n e. Ülesronimine köiel või latil 3 m kõrguseni (maast arvates); üles- ja allaronimine püst- ja kallakredelil.

K a n d m i n e. Kaasõpilase kandmine neljakesi "raamil"; kaasõpilase kandmine punutud kätel.

R i p e. Eesriippseisuskäte kõverdamine ja sirutamine, jalgade liigutused; rippes käte kõverdamine ja sirutamine 1 kord. Rippseisust pesa.

T u g i. Eestugilamangus käte kõverdamine ja sirutamine.

O s a v u s h a r j u t u s e d. Kukerpall ette ja taha; kõnd tasakaalupuul 0,5 m kõrgusel. Sild peapeal.

M ä n g u d: Jänes ja jahimees. Kolmas ülearune. Nuudimees. Väljakutse. Pallipüüdja. Põgenev pall. Tabav pall. Joonmängud. Pesapalli eelharjutused (söötmine, loomine, visked, püüdmine jne.). Pesapall kahe pesaga.

R ä n n a k u d kuni 10 km.

b) T ü t a r l a s t e l e.

K o r r a h a r j u t u s e d. Rong- ja rindrea moodustamine; joon-

dumine mõlemas. Seisang valvel ja vabalt. Pöörded paigal - paremale vasakule ja ümber. Lugemine paarideks, kolmikuiks ja nelikuiks. Harjutusteks väljamarssimine 2, 3 ja 4 kaupa (olude kohaselt). Harvendumine. Tervitamine üksikult ja rühma koosseisus.

V a b a d v ö i m l e m i s h a r j u t u s e d. Keha igakülgne läbitöötamine tavalise, korrigeeriva ja rütmilise võimlemise võtete abil liht- ja liitliigutustena.

K ö n d. Vabasamm: taktsamm; varvastelsamm; galoppsamm; jalahetussamm; rõhksamm. Suuna muutmine liikumisel. Peatumine. Kõnd nelinurgas ja diagonaalis.

J o o k s. Vabajooks; jooksucool - käte, jalgade ja kere koostöö; taktjooks; kiirjooks kuni 60 m; teatejooks mänguvormides, nagu teatejooks ümber oma rea, teatejooks väravaga, teatejooks ümber sõõri külva ja korja. Vältejooks kuni 3 minutini.

H ü p p e d. Kaugushüpe hoota ja hooga; kõrgushüpe (välisjalal); kägarhüpe üle nööri või lati; põlvilt üleshüpe; sügavushüpe 0,5 m kõrguselt pehmele aluspinnale; rippseisust (rootsi redelil) mahahüpped tahapoole, pöõretega paremale, vasakule ja ümber; kägarhüpped sangadega hobusel - a) põlvili, b) jalapõhjadele (mõlemal juhtumil mahahüpe tahapoole).

V i s k e d. Hooga kaugusvise pesapalliga (stiil); märkvisse pesapalliga 12 m kauguselt (mahajoonistatud märgi pihta); märkvisse pesapalliga 10 m kauguselt seinale riputatud märgi pihta (30 sm läbi-mööduga papist sõõr); kõrgusvise korvpalliga; kaugusvise korvpalliga üle pea ette.

R o n i m i n e. Üles- ja allaronimine kuni 3 meetri kõrguseni püst- ja kallakredelitel. Ülesronimine köiel.

K a n d m i n e. Kaasõpilase kandmine neljakesi "raamil"; kaasõpilase kandmine punutud kätel.

V e d a m i n e. Ühe käega paarikaupa; kahe käega paarikaupa; kahe käega neljakaupa. Mänguvorm: heitlev ring - a) väikestes ringides kolmekaupa, b) suures ringis isikupärase võistlusena.

R i p e. Eesriippseisus käte kõverdamine ja sirutamine ning jalgade liigutused. Ripe mitmesuguste kõrvalliigutustega.

T u g i. Eestugilamangus põlvili käte kõverdamine ja sirutamine jõudumööda.

O s a v u s h a r j u t u s e d. Kukerpall ette ja taha; kõnd madalal tasakaalupuul tipp- ja jalavahetussammudega; käpuli kõnd madalal tasakaalupuul ("ahvikäik"); harilik kõnd tasakaalupuul kuni 0,5 m kõrgusel.

L i i k u m i s m ä n g u d. Hunt, karjane ja lambad. Rebane ja hani. Kolme palju käesangas. Jänes põõsas. Väljakutse. Kalapüük. Hüppevõistlus. Hüpped üle keerleva nööri. Heitepall ringis. Ajupall ringis ja tänavas. Palli kull. Rahvaste pall. Kaptenipall.

L a u l u m ä n g u d. "Pöidlake nii!!" - "Kui Kungla rahvas kuldsel a'al" - "Isamaa hiilgava pinnalla" - "Heljumäng" - "Toa teeksin endal tamme alla".

R a h v a t a n t s u d. Kaerajaan (6 esimest tuuri). Üks, kaks, kolm, neli, viis, kuus, seitse. Kupparumuori. Ingliska.

R ä n n a k u d kuni 10 km.

I I k l a s s (2 tundi).

K a v a.

a) P o e g l a s t e l e.

K i v i. Kolonni kogumine 3, 4 ja 5 kaupa (jagude koosseisus). Pöörded liikumisel. Lugemine paarideks ja järjestikku. Tervitamisviiside meeldetuletamine.

K õ n d. Taktsamm; valvelsamm; põlvetöstesamm; väljaastesamm ette; vibutussamm; ristsamm; hopser; kõnd kaheksataoliselt; tagurpidikõnd.

J o o k s. Vabajooks; taktjooks; jooks kaheksataoliselt; kiitjooks kuni 60 m; jagudevahelise võistlusena pendelteatejooks; kartulijooks (4x18,24 + 9,12); tõkkejooksu eelharjutused- kõnnilt ja kergelt jooksult üle 76,2 cm t., jooksu kool kiiruse suurendamisega; küürlähe; ringteatejooksu eelharjutused; kestvusjooks 2 min.

H ü p p e d. Kaugushüpped hoota ja hooga (kägar); kõrgushüpe (välisjalg); kägarhüpe üle sangadega hobuse, risti; põlvilt mahahüpe hobuselt, kitselt jne.; harkhüpe üle kitse, keha sirutamiseelharjutustega. Lendhüpe keha sirutamisega; hundihüppe eelharjutused; aknahüpe.

V i s k e d. Hooga kaugusvise pesapalliga (stiil); märkvise pesa-

palliga 18 m kauguselt; meditsiinipalli tõuge kuulitaoliselt parema ja vasaku käega paigalt; kaugusvise korvpalliga üle pea ette.

R o n i m i n e. Ülesronimine köiel kuni 4 m; üles- ja allaronimine püst- ja kallakredelil ühe käe abil.

K a n d m i n e. 1) Kaasõpilase kandmine kahe vahel välimistel kätel; 2) kaasõpilase kandmine kitsal teel või purdel (reas kahe vahel).

R i p e. Rippes käte kõverdamine ja sirutamine; pöörded, rippseisust rinna kõrgusel - pealetõmme eest; rippes üleminek tagarippes- se ja tagasi; rippes - jalgade ja käte liigutused.

T u g i. Eestugilamangus käte kõverdamine ja sirutamine; hüpetoesse rinna kõrgusel; toes jalgade liigutused ja õõtsumine. Tugilamangus pöörded.

O s a v u s h a r j u t u s e d. Tamme kasvatamine matil või murul; silla kätel; kõnd tasakaalu puul 1 m kõrgusel. Kaalseis ette, kõverdatud jalal.

M ä n g u d. Tule kaasa. Ketil purustamine. Puuvaht. Kadedad - haudujad. Kukesõda. Kiirnäppaja. Lühike nõör. Rahvaste pall. Korvpalli eelharjutused (sööt, püüdmine, korvivisked, pörgatamine, pöörded jne.). Soome pesapall.

R ä n n a k u d kuni 10 km.

b) T ü t a r l a s t e l e.

K o r r a h a r j u t u s e d. Poolpöörded paremale ja vasakule. lugemine järjestikku. Maleüllessead. Ülesmarssimine nelikuiks diagonaali mööda, risteldes. Tervitamisviiside meeldetuletamine.

V a b a d v ö i m l e m i s h a r j u t u s e d. Keha igakülgne läbitöötamine tavalise, korrigeeriva ja rütmilise võimlemise võtete abil liht- ja liitliigutustena.

K õ n d. Taktsamm; põlvetoostesamm; vibutussamm; ristsamm; hopser; polkasamm; kõnd kaheksataoliselt; tagurpidikõnd; kõnd sirgetel ja lödvendatud jalgadel.

J o o k s. Vabajooks; taktjooks; jooks kaheksataoliselt; kiirjooks kuni 60 m; pendelteatejooks; kartulijooks; jooksukoel kiiruse suurendamisega; küürlähe; vältejooks kuni 4 minutini.

H ü p p e d. Kaugushüpe hoota ja hooga; kägar-kõrgusehüpe (välisjalal); kägarhüpe põiki üle sangadega hobuse, hiljem pöördega paremale ja vasakule maha tulles; rippest mahahüpped; h^üplemisharjutused hüppenööriga.

V i s k e d. Hooga kaugusvise pesapalliga (stiil); märkvise pesapalliga 13 m kauguselt; korvpalli eelharjutused.

R e n i m i n e. Ülesronimine köiel kuni 4 m kõrguseni.

K a n d m i n e. Kaasõpilase kandmine kahe vahel välimistel kätel; kaasõpilase kandmine kitsal teel või püüdel (reas kahe vahel).

V e d a m i n e. Vedamine kahe käega reakaupa; vedamine võttega köiarõngaat (ühe käega neljakaupa).

R i p e. Rippes käte kõverdamine ja sirutamine; rippes keha pendeldamine; selgrippes (selg redeli poole) põlvede kõverdamine ja säärtede tõstmine ette; kaarrippseis.

T u g i. Eestugilamangus, käed pingil, käte kõverdamine ja sirutamine; hüpe toesse rinna kõrgusel; toes jalgade liigutused; toes edasi liikumine; tugilamangus pööraed.

O s a v u s h a r j u t u s e d. Kukerpall jätkuvalt; kätel seis (tammekasvatamine) rootsi redelil; madalal tasakaalupuul lihtsamad sammud; komplemine madalal tasakaalupuul; kõnd kuni 0,75 m kõrgusel tasakaalupuul.

L i i k u m i s m ä n g u d. Must ja valge. Tagaajamine ümber ringi. Ole kõrme! Teatejooks keerlemisega. Hüppav ring. Kukevõitlus. Tunnelipall. Nuiade tabamine palliga. Palliga võidu. Pesapall 2 pesaga. Ameerika ringpall.

L a u l u m ä n g u d. "Lainetel"; - "Eesti tütrede edasi!" - "Kuku sa, kägu"; - "Ellerhein"; - "Meil hetkeks antud elada".

R a h v a t a n t s u d. Winger- (nöpu-) -polka. Kaerajaan (kõik 10 tuuri). Mustlasepolka.

R ä n n a k u d kuni 10 km.

III k l a s s (2 tundi).

K a v a.

R i v i. Kolenni kogumine rühma koosseisus; joondumine normaalselt. Poeglastele.

ja koondatud vahedel; pöörded liikumisel - paremale, vasakule ja ümber.

K õ n d. Taktsamm; valvelsamm; kolmiksamm; varbalööksamm; "kure"-samm; suusataja - samm; kiirkõnd; kük-kõnd; käpulikõnd.

J o o k s. Vabajooks; taktjooks; jooksukool - kiirjooksul; kiirjooks 60 m; ring-teatejooks, liikuv lähe; kartulijooks (4x18,24+9,12); jooks kaheksataoliselt; jooksul ümberpöörd; kestvusjooks kuni 1000 m; tõkkejooks - üleminek üle 76,2 cm t., harjutused lähtest; kestvusjooks saalis 3 min.

H ü p p e d. Kaugushüpe hooga (käärhüppena); kõrgushüpe (välis- ja sisejalg; hundihüpe üle hobuse 1/4 r. pöördoga; keerdhüpe põiki üle sangadega hobuse; sügavushüpe 1½ m kõrguselt pehmele aluspinnale; teivashüppe eelharjutused - teibahoid, jooks teibaga; harkhüpe kitsal piki ja ristil kehasirutamise; kägarhüpe hobusel sangadega, ristil.

V i s k e d. Hooga kaugusvise pesapalliga; märkvise pesapalliga 20 m kauguselt; odavise paigalt; meditsiinipalli tõuge (kuulitaoliselt); kuulitõuge hoota 3,66 kg (stiil); kettahoid ja käte liigutused.

R o n i m i n e. Ülesronimine köiel kiiruse peale 5 m kõrgusele (start) hüppega; rännakronimine lattidel ja köitel.

K a n d m i n e. 1) Kaasõpilase kandmine kahevahel sisemistel käetel; 2) Kaasõpilase kandmine seljal (ratsa):

R i p e. Rippes käte kõverdamine; ripeldamine horisontaalsuunas; sirgupriipe (rõngastel, trapetsil, kangil jne.); rippseisust pea kõrgusel pealetõmme eest. Üleminek eesripped tagarippesse 3 x; rippes jalgade tõstmine ette ja keha pendeldamine.

T u g i. Eestugilamangus käte kõverdamine ja sirutamine, pöörded ja jalgade liigutused; toes rööbaspuul õõtsumine, keerd- ja kaarmahahüpped.

O s a v u s h a r j u t u s e d. Tammekasvatamine matil ja üleminek silda; hundiratas; kõnd kallak-tasakaalupuul 1 m 25 cm kõrgusel. Kaalseis ette, sirgel jalal.

M ä n g u d. Rahvastepall. Püüdjapall. Korvpall. Võrkpalli eelharjutused (serv, sööt, tõste surumine). Surumine. Tuvi püüdmine. Nööri alt jookamine. Soome pesapall.

R ä n n a k u d kuni 10 km.

b) T ü t a r l a s t e l e.

K o r r a h a r j u t u s e d. Vastukäik. Kaarmarss kolmikuis ja n-likuis. Rindreas marssimine otse ja tagurpidi. Pöörded liikumisel - pa-remale, vasakule ja ümber.

V a n a d v ö i m l e m i s h a r j u t u s e d. Keha igakülgne läbitöötamine tavalise, korrigeeriva ja rütmilise võimlemise võtete abil.

K ö n d. Taktsamm; kolmiksamm; "kuresamm"; suusatajasamm; kiirkõnd; kükkkõnd; valsisamm. Mainitud ja eelmisel aastail õpitud sammude ühen-damine. Kõnd takteerimisega 2/4, 3/4 ja 1/4 taktis.

J o o k s. Vabajooks; taktjooks; jooksukool kiirjooksul; kiirjooks kuni 60 m; kütulijooks (4 x 18 + 9); tõkkejooks; vältejooks kuni 5 mi-nutini; jooks 1 ümberpöörd; tagurpidijooks.

H ü p p e d. Kaugushüpe hooga (käärhüppena); kõrgushüpe (välis- ja sisejalal); hüppel seisma põigiti asetatud hobusele, mahahüpe koosjalu või sääre heitmisega ette; sammhüpe.

V i s k e d. Märkvisse pesapalliga 14 m kauguselt; moditsiinipalli tõuge (kuulitaoliselt); korvpalli eelharjutused.

R o n i m i n e. Ülesronimine kõiul kiiruse peale; ülesronimine üht ja allaronimine teist kõit mööda.

K a n d m i n e. Kaasõpilase kandmine kahe vahel sisemistel kätel. V e d a m i n e. Kepi käest väljaväänamine; vägipulk; vedamine koppi-dega, näod vastamisi; tõukamine õlavõttega.

R i p e. Rippes käte kõverdamine; kätelkäik otse ja tagurpidi ho-risontaalsel redelil võttega servadest; kallakul redelil ülesronimine altpoolt, allatulek rippesvõttega pulkadest; rippes jalgade tõstmine ette.

T u g i. Eestugilamangus käte kõverdamine ja sirutamine, pöörded ja jalgade liigutused; toes õõtsumine ja edasiliikumine.

O s a v u s h a r j u t u s e d. Kõnd madalal tasakaalupuul tõke-test üleastumisega (näiteks üle 30 - 50 sm kõrgusele asetatud hüppe-nööri); kõnd põlve tõstega ja jala sirutamisega ette; kõnd jala põl-

vest kõverdamisega, nii et põlved kordamööda puudutavad tasakaalu-
puud; istudes küljesuunas tasakaalupuul püstitõus puule ning kõnd ed-
si.

M ä n g u d. Märkiviskamise võistlus. Osav kuninganna. Võidupall
üle pea. Jooks nööri alt läbi. Rahvastepall. Põlemine. Korvpall.

R a h v a t a n t s u d. Tüska polka; pikk ingliska.

R ä n n a k u d kuni 10 km.

IV k l a s s (2 tundi).

K a v a.

a) P o e g l a s t e l e.

R i v i. Kogumine ühte viirgu normaalvahedele; üksiksammud edasi,
tagasi ja kõrvale; kogumine rühmajoonetele ja harvendumine harjutustele
kahe, kolme ja nelja sammu vahedele kiirjooksuga keskelt ja tiibadelt;
koondumine rühmajoonetele normaal- ja koondrivisse.

K õ n d. Taktsamm; vabasamm; valvelsamm; eelmistes klassides lä-
bivõetud sammude kordamine ja liitmine käte liigutustega; sammude kom-
binatsioonid; palkasamm; šoti hüpe.

J o o k s. Vabajooks; taktjooks; kiirjooks 60 m; kestvusjooks
kuni 1000 m; kartulijooks (4x18,24+9,12); 60 m tõkkejooks - lähtest
üle 3 t. 76,2 cm; üleminek üle 91,4 cm tõkke; ringteatejooks, sammu
märgiga ja finišivõtmine; kestvusjooks saalis 4 m.

H ü p p e d. Kaugus (keha sirutamisega) ja kõrgushüppe - sise-
jalg; teivashüpe laialikätega, teiba asetamine koopasse; kägarhüpe
põiki
üle sangadeta hobuse ja kitse, ^{sangadega}; kaarhüpe põiki üle sangadeta
hobuse; hundihüpe põiki üle/hobuse; kaar- ja tiibhüpe^p eelharjutused
hobusel, põiki.

V i s k e d. Kuulitõuge hoota 3,66 kg; kettaheide paigalt
(pöördeta); kaugusvisked kahe käega üle pea ette korv- ja meditsiin-
palliga; odavise kõnnilt; kaugusvise pesapalliga, sammu märkidega.
Märkvise pesapalliga 22 m kaugusele.

R o n i m i n e. Ülesronimine köiel kiiruse peale 6 m kõrgusele;
üles- ja allaronimine kallakköiel ja -latil; kinnitamine püstlatil
(käed vabaks);

K a n d m i n e. Eelmistes klassides läbivõetud kandmisviiside kordamine; kaasõpilase kandmine kahe vahel kepi abil reas ja viirus.

T õ s t m i n e. Lamaja (selili) kaasõpilase ülestõstmine kaelaõvõttega.

V e d a m i n e. Kõievedamine.

R i p e. Rippes käte kõverdamine; rippest tõus kindral (kangil või poomil); rippest pealetõmme eest; ülesripeldamine kõiel $1\frac{1}{2}$ m; sirgrippes kätekõverdamine; ripeldamine nõlvaksihis üles mitmesuguste võtetega.

T u g i. Eestugilamangus käte kõverdamine ja sirutamine ühes jalga-de liigutustega; toes edasiliikumine, käte kõverdamine ja sirutamine (roobaspuul); keerdpöördega mahahüpped roobaspuul; õõtsumine küünar-vartel.

O s a v u s h a r j u t u s e d. Tammseis kätel jalgade toetusega; ülelöökk maas üle kaasõpilase; kõnd kallak- ja horisontaaltasakaalupuul kuni $1\frac{1}{2}$ m kõrgusel; kaalseis ette, käed kõrval. Lööktõusu eelharjutused matil. Tammseisust üleminek silda.

M ä n g u d. Eelmistes klassides läbivõetud ühismängude kordamine.

K o r v p a l l. Võrkpall (pealetung, kaitse). Soome pesapall.

R ä n n a k u d kuni 15 km.

b) T ü t a r l a s t e l e.

K o r r a h a r j u t u s e d. Lugemine paigal ja edasiliikumisel; keerulisemad ülesmarssimised harjutusteks, nagu ülesmarssimine neli-kuiks ristlemisega või läbipõimimisega; nelja rea moodustamine vastu-käiguga.

V a b a d v ö i m l e m i s h a r j u t u s e d. Keha igakülgne läbitöötamine, eriti rütmilise võimlemise abil.

K õ n d. Taktsamm; vabasamm; kõnd vaheldamisi otse ja tagurpidi; eelmistes klassides läbivõetud sammude kordamine ja liitmine käte lii-gutustega; sammude kombinatsioonid; polka-masurka samm; šoti samm.

J o o k s. Vabajooks; taktjooks; kiirjooks kuni 60 m; vältejooks kuni 6 minutini; ringteatejooks; liikuvlähe; kartulijooks (4x18, 24+ +9, 12).

H ü p p e d. Kaugus- ja kõrgushüppe viimistlemine; kagarhüpe üle
hobuse (sangadega) ^{põiki} ~~hüppe~~; hundihüpe üle hobuse (sangadel) ^{põiki} ~~hüppe~~

V i s k e d. Märkvisse pesapalliga 15 m kauguselt; kaugus- ja kõrgusvised kahe käega üle pea ette korv- ja meditsiinipalliga. Eelharjutused võrkpallis.

R o n i m i n e. Ülesronimine köiel kiiruse peale.

K a n d m i n e. Eelmistes klassides läbivõetud kandmisviiside kordamine.

V e d a m i n e. Köie vedamine.

T õ s t m i n e. Lamaja (selili) kaasõpilase ülestõstmise kaelavõttega.

R i p e. Kätelkäik kõrvale horisontaalsel redolil võttega servadest ja sääri kõrvale hõljutades; samal riistal kätelkäik odasi võttega pulkadest.

T u g i. Eestugilamangus käte kõverdamine ja sirutamine ühes jalgade liigutustega.

O s a v u s h a r j u t u s e d. Kõnd kallakul tasakaalupuul. Seis kätel kaasõpilase abil. Üleheitmine poomil.

M ä n g u d. Eelmistes klassides läbivõetud ühismängude kordamine. Korvpall. Võrkpall. Soome pesapall.

R a h v a t a n t s u d. Tuljak.

R ä n n a k u d kuni 15 km.

V k l a s s (2 tundi).

K a v a.

a) P o e g l a s t e l e.

R i v i, k õ n d. Eelmistes klassides läbivõetud rivivormide ja sammude kordamine ja viimistlemine; sammude kombinatsioonid käte liigutustega.

J o o k s. Kiirjooks 100 m; kestvusjooks 1000 m; ringiteatejooks - hopita; kartulijooks; 60 m tõkkejooks (5 t. á 76,2); lähtest üleminek üle kahe t. 91,4 cm; kestvusjooks saalis 5 m.

H ü p p e d. Kaugus- (sirutushüpe); kõrgus- (sisojalg) ja teivashüpe alumise käe juurdetõmbamisega, hoovõtte ühe märgiga; tiib- ja kaar-

hüpe üle hobuse (sangadel) risti; varga- ja harkhüpe üle hobuse (sangadel) risti; hoota kolmikhüpe; sügavushüpe 2 m kõrguselt pehmele aluspinnale.

V i s k e d. Odavasse jookstult; kuulitõuge (5,44 kg) ja kettaheide hooga, ringist; kaugusvisked kahe käega üle pea ette korv- ja meditsiinipalliga; meditsiinipalli tõuge; märkvisse pesapalliga 24 m kauguselt.

R o n i m i n e. Ülesronimine köiel kiiruse peale 7 m kõrgusele; ronimine üle 2 m kõrguse plangu üksikult ja kaasõpilaste abil; kinnitamine köiel.

T õ s t m i n e ja k a n d m i n e. Eelmistes klassides läbivõetud kandmisviiside kordamine; kaasõpilase kandmine turjal; kaasõpilase kandmine süles; selili lamaja kaasõpilase (kel käed kuklas) ülestõstmine randmevõttega.

R i p e. Rippes käte kõverdamine 5 ^{korda}; rippes (kangil, poomil jne.) tõmbetõus vahelduvalt kätega; rippes jalgade tõstmine käte juure, rippest üleminek tagarippe ^{sse} 5, ^{korda}; pealetõmme tagant; ripeldumine horisontaal- ja nõlvaksuunas hüpetega; ülesripeldumine köiel; kombinatsioonid läbivõetud elementidest.

T u g i. Eestugilamangus käte kõverdamine ja sirutamine ühes jalgade liigutustega; pöörded eestugilamangus ja üleminek tagatugilamangusse üle kägarseisu; toes õõtsumine käte kõverdamisega; käte kõverdamine ja sirutamine (roobaspuul). Kaar- ja keerdmahahüpped roobaspuul.

O s a v u s h a r j u t u s e d. Hundiratas; tammseis kätel tõustusega ja käte kõverdamine; ülelöök üle kaasõpilase, kaasõpilase kappuli olles; sild tammseisust kätel; kaalseis ette, käed kuklal; kõnlasakaaupuul 2 m kõrgusel.

R ä n n a k u d kuni 15 km.

M ä n g u d. Võrkpalli, korvpalli ja soome pesapalli viimistamine.

M ä r k u s: 1) Kavasse võetud mängud on A. Skotak'i võimlemismängude raamatust (a.1924) ja kaitseväge kehal. kasv. eeskirja I osast.

2) Riviharjutuste käsklused tuleb anda kaitseväge rivimääruste kohaselt.

eriti nõudes valvelseisakus liikumatust.

b) T ü t a r l a s t e l e.

K o r r a h a r j u t u s e d. Eelmistes klassides läbivõetud korraharjutuste ja sammude kordamine ning viimistlemine; sammude kombinatsioonid ühes käte liigutustega.

V a b a d v ö i m l e m i s h a r j u t u s e d. Keha igakülgne läbitöötamine, eriti rütmilise võimlemise abil.

J o o k s. Kiirjooks kuni 60 m; vältejooks kuni 7 minutini; teatejooks mitmesugusel kujul.

H ü p p e d. Kaugus- ja kõrgushüppe viimistlemine; hoota kolmihüpe; tiibhüpe üle hobuse; purikhüpe.

V i s k e d. Kaugusvisked kahe käega üle pea ette korv- ja meditsiinipalliga. Mitmesugused viskevormid paarides ja vähemais rühmades meditsiinipallidega. Märkvisse pesapalliga 16 m kauguselt.

R o n i m i n e. Ülesronimine köiel, lisades kiirust ja kõrgust.

T õ s t m i n e, v e d a m i n e j a k a n d m i n e. Eelmistes klassides läbivõetud harjutuste kordamine neid vastavalt raskendades.

R i p e. Kombinatsioonid läbivõetud elementidest.

T u g i. Eestugilamangus käte kõverdamine ja sirutamine ühes jalgade liigutustega; eestugilamangus pöörded ja üleminek tagatugilamangusse.

O s a v u s h a r j u t u s e d. Sild kaasõpilase abil; seistavatel toetudes jalgadega seinale; igasugused sammud kallakul tasakaalupuul.

M ä n g u d. Vörk-, korv- ja soome pesapalli viimistlemine.

R a h v a t a n t s u d. Labajalavalts. Hüppetants.

R ä n n a k u d kuni 15 km.

3. S e l e t u s k i r i.

1. Õpilaste kehaline kasvatus, nagu igasugune kasvatus koolis, on terve kooli ühine ülesanne, mille sihikindel teostamine sünnib lakkamata kooli nooremate liikmete kokkupuutumisel vanematega ja isekeeskis. Kehakasvatusele määratud aeg, tavaliselt nimetatud võimlemistundideks, pakub selle eriala õpetajaile erilisi võimalusi hoolit-

sedasõpilaste füüsilise arenemise eest ja nõuab neilt sellekohast kindlakõigat tööd.

2. Kehalise kasvatuse õppekava sisaldab kõigi tarviliste toimingu liikemille harrastamine sünnib õpetaja valikul. Kavas nimetatud mitmeladilised rohkearvulised kehakasvatuse-harjutused jagunevad kolme suurde gruppi: 1) mäng, 2) sport ja 3) võimlemine. Peale selle peab aset leidma tervishoidlikkude harjumuste kasvatamine.

a) M ä n g. Mängude väärtus on eriti suur: huik füüsilisi ja hingelisi jõude leiavad siin pingutust ja loomulikku rakendust; nägemine, kuulmine, kompamine, motoorsed tajumused, osavus, julgus, vastupanu, leidlikkus, enesevalitsemine, ausus arenevad, mitmesugused tegevused vahelduvad ja leiavad individuaalse ja kollektiivse koordinaatsiooni harjutamise võimalusi. Mängus õpilane paneb välja oma parima, sest mänguga seotud mitmekesine tegevus on õpilase omis silmis ikka otstarbekas, enesest mõistetav, kuna kõik on tingitud võidutahtest.

b) S p o r t. Sportlikke harjutusi iseloomustab see, et nende otstarbest sportlane ise on samuti teadlik nagu mängija oma tegevusest, nende harjutuste otstarve on nad ise. Sportlikele harjutustele omavõistlusmoment köidab, ergutab, pingutab sportlast, uued saavutused ja sportlik tegevus ise rõõmustavad teda. Need spordi omadused nõuavad õpetajalt palju tähelepanu ja sagedasti mõõdukust sportlike harjutuste valikul.

c) V õ i m l e m i n e. Võimlemisharjutused on parimaks abinõuks painduvuse, jõu, osavuse, julguse, vastupidavuse arendamiseks ja õige rühi säilitamiseks ning keha vormimiseks. Võimlemisharjutused on peamiselt ettevalmistuseks tegelikus elus tarvisminevate kehaliste koormuste omandamiseks (rakendusvõimlemine), spordiks ja mänguks (ettevalmistav ja sihtvõimlemine). Kavas ettenähtud rakendusvõimlemine on mõeldud peamiselt poeglastele, kuna rütmiline tütarlastele.

Soovitavaks vahelduseks võimlemistunnis on harjutused muusika saatel.

d) T e r v i s h o i d l i k u d h a r j u m u s e d. Üheks oma tähtsamaks ülesandeks peab kehakasvatuse õpetaja lugema ka prakti-

lise tervishoiuõpetuse õpilastele ja hügieeniliste harjumuste loomise. Ainult perekonna hooleks kool seda jätta ei või; tal tuleb koguni õpilaste kaudu mõjutada perekonda. Erilist hoolt ja tähelepanu vajavad siin tütarlapsed. Siin mõeldud praktiline tervishoiu-õpetus ei tohi olla süstemaatiliselt korraldatud sõnaliste juhatusete andmine (seda tehakse tervishoiutundidel), vaid väsimatult korduvate nõuete ja sagedase kontrolliga peab saavutama seda, et tervishoidlikkuse nõuete täitmine oma keha suhtes muutuks isenesest mõistetavaks harjumuseks. Võimlemistunnid nendega seotud ümberriietumisega pakuvad peamiselt võimalusi ihu, pesu ja riiete puhtuse ja korrashoiu kontrolliks. See tähtis, aga diskreetne ülesanne nõuab muuseas, et kehakasvatuse õpetaja oleks samast soost kui õpilasedki. Õpilaste tervishoidlik kontroll ja nõuded peavad olema kategoorilised, kuid ei tohi õpilases põhjustada piinatunnet ega piinlikkust oma vaesuse pärast.

Tuleb korraldada perioodilisi õpilaste tervislikke järelevaatusi kooliarsti poolt koos kehakasvatuse õpetajaga õpilase tervisliku seisukorra kindlaksmääramiseks.

3. Õpetaja asjatundlikkusest oleneb töökava koostamine: harjutuste valik ja järjestus kogu kooliajaks, aastaks, semestriks ja üksiktunniks, mis peab kohandatama õpilase soole, vanusele, kehalisele ja vaimsele arengule, tervislikule seisukorrale, kasvatuslikule ülesandele, aastaaegadele, töötingimustele, meeleolule, vastlõppenud kui ka eelseisvale tööle.

4. Kui olud võimaldavad, tuleb korraldada suusatamist, uisutamist, kelgutamist, sõudmist (ainult õpilastele, kes ujuda oskavad) ja eriti ujumist ühes elupäästmise-õpetusega. Kuna olude tõttu pole võimalik õppeaasta kestel õpetada praktilist ujumist ja elupäästmist, tuleb selleks võimalusi luua väljaspool õppeaega, suvisel vaheajal. Ilma ujumise ja elupäästmise oskuseta ei tohiks jääda ükski terve keskkooliõpilane.

5. Heaks vahelduseks ja väärtuslikuks sisuks võimlemistunnile võib olla juhuslik ettevõtte: füüsiline töö vabas õhus (küttepuude ladumine, aiatööd, lumerookimine), jalutuskäik-rännak ükski mis ilmaga.

6. Kehakasvataja suursuguseks ülesandeks on aidata õpilastele avutada ilusat, tagasihoidlikku julgust, vaba ning viisakat ülesastumist. Sellekohased harjutused õppetunni intiimõhkkonnas on suure kasuga.

7. Tasandada koolitööst tingitud õpilaste keharikkeid peab olema võimlemisõpetaja alaliseks mureks, kuna kooli ülesanne on hoolitseda selle eest, et neid rikkeid oleks võimalikult vähe. Kooli kohuseks on samuti korraldada neile õpilastele, kes seda vajavad, erilist asjatundliku arstliku järelevalve all seisvat ortopeedilist võimlemist, milleks tuleb luua erigrupid.

8. Võimlemistunni kestvus on normaalkoolitund.

Normaaltund sisaldagu selliseid harjutusi ja liigutusi, mis aitaksid kaasa siseorganite, närvilihaste, sümmeetriliste kehavormide ja kõhulihaste arendamisele, parandaksid kehavigu, sirgeidaksid selgroogu, võimaldaksid eluvormiharjutuste valdamist vähemal jõukul, õige tehnikaga ning oleksid tarvilikud tegelikus elus, teeksid painduvaks ja osavaks, kasvataksid ja arendaksid ühiselus väärtuslikke individuaalseid omadusi, nagu võitlus ja võidu tahe, sõbralikkus, leidlikkus, tähelepanevus, julgus, ausus, õiglus, aktiivsus jne, tekitaksid õpilais elevust ja rõõmsat meeleolu, kindlustaksid tasakaalutunnet.

Tund olgu süstemaatiline, huvitav, kasulik, viidagu läbi täiuslikult ning energiliselt. Harjutuste valik ja hulk teevad tunni täiuslikuks ning nende mitmekesisus huvitavaks.

Iga tundialatagu ettevalmistustööga (keha soojaks tegemisega); päris töö olgu mitmekesine ja vastaku ülalnimetatud põhimõtetele. Tund lõpetatagu harjutustega, mis võiksid organismi tagasi viia rahuliku seisukorda.

Täiesti mõeldav on ka kahe tunni liitmine, eriti sportlikuks tegevuseks, kui spordiväli või harjutusruumid asuvad koolist eemal, kus käimiseks läheb osa aega tunnist.

9. Kehakasvatuse tunnid peaksid aset leidma võimalikult sageli vabas õhus. Kui ollaks sunnitud tarvitama võimlat, siis tuleb piinlikult hoolitseda tema puhastamise ja tuulutamise eest. Kui koolil ei ole oma võimlat, on otstarbekohasem korraldada võimlemistunni koolitööst vabalt

päevaosal. Võimlemine, sportimine, mängimine sündigu ikka sellekohase riietuses. Lubamatu on tõmmata võimlemisriided pesu peale või jätta ne pärast võimlemist selga pealisriiete alla.

10. Dušš pärast võimlemistundi on hädatarviline. Kui puudub selline võimalus, tuleb ette võtta vähemalt käte, jalgade ja kaela pesemine ja nühkida keha üle puhta rätikuga.

11. Õpilaste sportlikud huvid aitavad koolile suurel määral kaasa tema eesmärkide taotlemisel. Tuleb kõigiti tervitada õpilaste isetegevust kehakasvatuse alal, soodustades spordi- ja võimlemisringide asutamist ja elavat tegevust kooli piirides. Ainult liialdamisest tuleb neid hoida, eriti takistades hulgaliste koolidevaheliste võistluste korraldamist väljaspool kooli. Õpilaste sportlikud võistlused üldse nõuavad koolilt suurimat tähelepanu. Võistlustest osavõtjate kohta peab ikka arvestama ka kooliarsti arvamisi. Sport olgu õpilastele mõistlikuks vahelduseks ja vastukaaluks vaimsele tööle, mitte aga nende peamiseks tegevusobjektiks, mille kõrval õppetöö tehakse kiiresti ning puudulikult. Rekordikultusest leiab kooli kehakasvatus ala, mille pedagoogiline väärtus on suur, kuid maailma-, maa-, linnarekordid jäägu küpsemale eale; kool võtku oma teenistusse ja tehku õpilastele armsaks iseenese rekord. Selleks tuleb korraldada perioodilisi katseid, millede abil saab tõsta õpilaste huvi oma kehaliste võimete vastu ja anda ülevaate õpilaste arenemise kohta.

K Ä S I T Ö Ö T Ü T A R L A S T E L E.
=====

(10 tundi nädalas).

1. E e s m ä r k.

Käsitöö õpetamise üldeesmärgiks on:

1. aidata kaasa õpilaste üldisele kasvatusesele;
2. kasvatada töötahet ja tööarmastust.
3. äratada lugupidamist rahvapärasetöö ja selle kirjamisviisi

vastu;

4. arendada ilutunnet ja maitset;
5. kasvatada puhtusele, täpsusele ja korralikkusele töös;
6. äratada huvi kodutööstuse ja kodukultuuri vastu.

Käsitöö õpetamise erieesmärgiks on:

1. õpetada iseseisvalt valmistama ja parandama lihtsamaid pesu-
esemeid ja rõivaid;
2. tutvustada õpilasi vastavate materjalidega, materjali ostu
ja kalkulatsioonidega;
3. õpetada arvustama vastavaid esemeid otstarbekohasuse ja ilu
nõude seisukohast;
4. osata esemeid kaunistada vastavalt materjalile ja otstarbele.

2. Ü l e s a n d e d j a k a v a d.

I k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Käsitöö õpetamise ülesandeks on tähtsamate pistete ja heegelvõ-
tete harjutamine^{ja} kasutamine.

b) K a v a.

Õmblemine: a) väike lina pilu ja pistetega;

b) suka- ja pesuesemete nõelumine (lihtviisid).

Heegeldamine: a) heegelharjutuseks paja- või tolmulapp,

b) sall, müts;

c) heegeldisäär taskurätikule.

II k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Käsitöö õpetamise ülesandeks on:

1. õpetada tarvitama õmblusmasinat;
2. naisepesu materjali tundmine, kalkulatsioon;
3. nim. pesuesemete valmistamine ja kaunistamine;
4. silmuskudumine.

b) K a v a.

Õmblemine: a) naisesärgi ja -püksi lõige, õmblemine ja kaunistamine;

b) pesu paikamine (kulunud ese).

Silmuskudumine: a) algvõtted;

b) labakud (kindad).

III k l a s s (2tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Käsitöö õpetamise ülesandeks on eelmistes klassides omandatud teadmiste süvendamine ja täiendamine.

b) K a v a.

Õmblemine: a) öösärgi lõige, õmblemine ja kaunistamine;

b) pihik-rinnahoidja ja sukahoidja.

Tikandus: a) käterätiku kaunistamine laia piluga, ristpistega või püvisilmadega;

b) märkimine.

IV k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Käsitöö õpetamise ülesandeks on:

1. tehniliste piluvõtete täiendamine, toleedo jne.;
2. pitsidega tutvum~~ine~~ine;
3. silmuskudumise täiendamine pitsiliste pindadega;
4. jälgida moes olevaid tehnikaid ja töid.

b) K a v a.

Õmblemine: a) padjapüüri õmblemine ^{ja} kaunistamine;

b) võrgutöö või mõni teine moes olev tehnika;

c) rõivaste parandamine.

Silmuskudumine: kampsun, pluus või sall.

V k l a s s (2 tundi).

a) Ü l e s a n d e d.

Käsitöö õpetamise ülesandeks on:

1. tutvunemine moe valikuga;
2. lihtsa rõivastuseseme valmistamine;

b) K a v a.

Õmblemine: a) töökleit puuvillasest riidest;
b) mõni moesolev ese vabal valikul.

Tikandus: laudlina pilu ja tikandusega kaunistada rahvuslike pilude või tikandustega.

3. S e l e t u s k i r i.

Käsitöö õpetamisel keskkoolis on ennekõike kasvatav mõju. Tuleb silmas pidada, et õpilase arenemine oleks võimalikult mitmekülgne. Arendada tuleb õpilase vaatlus- ja mõtlemisvõimet ning ilutunnet, maitsekust, puhkust ja täpsust.

Peale kasvatuslike väärtuste tahab käsitöö õpetus anda õpilasele praktilisi teadmisi ja oskusi õmblemises ja õmblusmaterjalide ning -vahendite tundmises. Sel alal omandatud teadmised ja oskused peavad olema sellised, et õpilane võiks neid rakendada igapäevases elus, nagu parandada, valmistada, kaunistada lihtsamat pesu ja rõivaid.

Käsitööõpetuse kasvatuslike eesmärkide taotlemisel tuleb täita kõiki üldisi metoodilisi põhinõudeid.

Mitmekülgset arenemist soodustavad:

1. eeskujulikkude mudelite vaatlemine ja arvustamine ilunõude ja otstarbekuse seisukohast. Sellekohased arutused arendavad õpilases mõtlemist ja õigesti vaatlemist;
2. töötades harjub õpilane nõutava puhtuse, täpsuse ja korraga;
3. töö käik, edu ja head tulemused äratavad õpilases tahtejõudu ja tööarmastust;
4. tööde kaunistamine arendab õpilase ilutunnet ja maitset;
5. õpilaste valmistööde võrdlemine ja hindamine nende endi poolt arendab neid arvustama, vaatlema ja hindama;
6. samuti teeb seda ajakirjade, moelehtede vaatlemine ja lugemine;

7. võimaluse korral muuseumide külastamine, kus õpilane tutvub rahvapärase tööga; näitustel käimine, kusjuures õpilase tähelepanu alati juhitakse mitmesugustele vaatamisväärsustele, nagu rõivastamisele, kodukaunistamisele jne.

Töövõtete alusena tuleb kasutada võimalikult tegeliku väärtusega esemete valmistamist. Igal tööl peab olema kindel otstarve, sellele vastav materjal ja neile mõlemaile sobiv tehnika. Hoiduda proovilappide valmistamisest, sest nende väärtust ei oska õpilane hinnata.

Tööde otstarvet, materjali ja tehnikat tuleks õpetajal selgitada õpilastele nende isetegeval osavõtul eeskujulikkude mudelite ja õpilaste kogemuste abil.

Tööd peavad olema lastele jõukohased, materjal kõigile kättesaadav ja tehnika lihtne, aga siiski põhjapanevate omadustega. Ei tohi unustada, et keskkool on ettevalmistav kool teistele kõrgemaile õppeasutustele nagu gümnaasium ja sellele vastav kutsekool.

Töödega mitte rutata, vaid arvestada õpilase individuaalseid omadusi, s.t. lubada aeglasemal sammul järelle või teistel jälle teha lisatöid.

Töökava koostamisel peab õpetaja arvestama kohalikke olusid ja töötingimusi, mis koolides sagedasti väga erinevad.

Tervishoidlikust seisukohast peab jälgima õpilaste õiget kehahoidmist ja asendit. Tööruum peab olema valge, puhas ja hästi õhutatud.

I k l a s s .

I klassi ülesandeks on peamiselt äratada huvi töö vastu. Solidaarsuseks on alguses võtta tikkimine, mida õpilased juba algkoolis on teinud. Esimeseks tööks võiks olla väike, lihtne lina jämedast riidest. Serv äärestada kas narmastega või pistetega. Anda õpilastele võimalusi vabalt tegutsemiseks, kuidas keegi soovib. Pilu võtta võrdlemisi vähe. Tikkida värviliste lõngadega, kusjuures kas elgitatagu mitmesuguseid kooskõlasid. Võrdluseks tuua ka näiteid ebakooskõlasest.

Pistete praktiliseks kasutamiseks tuleks neile õpetada suka

ja pesuesemete nõelumist lihtviisil.

Nõuda töö juures puhtust ja korralikkust.

Tikkimisele järgnegu heegeldamine. Algul jämedast villasest lõngast tolmulapp või pajalapp. Hiljem mõni ese lapsele. Kui heegalkonkre^{et} tarvitamine käes, võib peenema nõela ja niidi abil heegeldada väikese pitsikese taskurätile.

II k l a s s.

Pesuõmblemine, kaunistamine ja parandamine on praktilised tööd, mida on vaja igapäevases elus. Pesulõiked võtta ^{säärased}, mis õpilasele võimaldavad suurema hulga teiste lõigete tuletamist. Õmblusmasinaga õmmeldes tutvustatagu õpilasi ka masina osadega ja puhastamisega. Enne materjali hankimist tutvustatagu õpilasi mitmesuguste materjalidega ja kalkulatsioonidega.

Pesukaunistamine sündigu õpilaste vabal valikul õpetaja näpunäidete järgi. Sammuda moe ja tikandite suhtes ikka moega kaasa.

Silmuskudumine. Algul võtta läbi lihtne kudumine kahel vardal, näit. pajalapp. Hiljem kududa kirjusid kindaid. Tarvitada rahvuslikke kindakirju.

III k l a s s.

Öösärgi õmblemisel tarvitada kimono või ka otsaõmmeldavate käistega lõiget. Särki kaunistada tikandiga, pitsiga või mõlematega. Moe valikul kasutada moelehti.

Järelejäanud särgiriidest valmistada pihik-rinnahoidja ja seda kaunistada.

Peale selle veel valmistada sukahoidja, lõige valmistada kehal modelleerides.

Tikandustööks käterätik. Rätiku otsad pilutada lihtpiluga. Kaunistamiseks võtta veel lai pilu. Jälgida rahvuslikke pilusid. Käterätik tuleks ka märkida.

IV k l a s s.

Õpilasi tutvustada voodipesu ja -sisustusega. Voodipesust õmmelda kinnisega padjapüür, kaunistada pilu, toleedo või mõne teise pilulise tehnikaga. Kõigi nende tööde juures ei tohiks unustada materjali

tundmist ja kalkulatsiooni. Nõuda tööde puhtust, ilu ja korralikkust.

Teiseks tuleks mõni moes olev pitsiline töö, näiteks sõlmimine, illee või teised.

Rõivaste parandamisel tuleks õpilasi tutvustada uute osadega esendamise, paikamisega, nõelumisega.

Silmuskudumise täiendamiseks mõni spordi ese, kampsun, pluus või sall.

V k l a s s.

Tikandustööks võtta laudlina. Kaunistada pilu ja pistetega. Tarvitada rahvuslikke kirjamisviise moderniseeritult.

Töökleidiks valmistada lihtne sitskleit, hommikukleit või lihtne pluus ja seelik, kusjuures õpilased tutvuvad lõike valmistamisega kehal.

Viimseks tööks võib olla mõni krae, sall, käsitasku või kindad.

Töö juures seletatagu ka pesu ja rõivastuse valiku aluseid: mood, selle valik vastavalt isikule, ajale, ümbrusele ja tervishoidlikele nõudeile.

Õpilasi tutvustatagu ka lõikelehelte jälgendatud lõigetega, lõigete vähendamise ja suurendamisega.

Kui V kl. õpilaste tase on tugev, õpilased vanemad, võiks nendega valmistada mehe või poisikese lihtsärki. Ära tuleks jätta siis ka-vas viimasena nimetatud töö.

L A U L M I N E.

(5 tundi nädalas.

1. E e s m ä r k.

Laulmise kasvatuslikuks eesmärgiks on:

1. laulurõõmu ja lauluarmastuse kasvatamine;
2. kuulmise ja mälu teritamine;
3. hääle arendamine;
4. rütmi- ja tonaalsustunde arendamine;
5. ühis- ja rahvustunde kasvatamine.

Oskuste ja teadmiste alal on laulmise eesmärgiks:

1. õpilaste lauluvara rikastamine rahvalauludega, eesti ja ka üldtuntud võõraste heliloojate lauludega;
2. noodiõpetuse jätkamine;
3. ilusa, puhta ja kaasaelava laulmise harjutamine.

2. Ü l e s a n d e d j a k a v a d.

I k l a s s (1 tund).

a) Ü l e s a n d e d.

Laulmise õpetamise ülesandeks on ühehääelse laulu ja jõukohase kahehääelse laulu viljelemine ühenduses rütmilise ja meloodilise analüüsiga.

b) K a v a.

Ühehääline laul koos ja üksikult, nootide kaasabil ja peast, jõukohaseid kahehääelseid laule võimalust mööda.

Õpitava laulu rütmiline ja meloodiline analüüs. Terve-, pool-, neljandik-, kaheksandik- ja kuuteistkümnendiknoot ning vastavad pausid. Taktimõõdu konkreetne käsitlemine. Helide kõrguste tähistamine: do, re, mi, fa, sol, la, si. Tervetoon, pooltoon, Do-mažoor- ja loomuliku la-minoorastmiku analüüs ja valemid.

II k l a s s (1 tund).

a) Ü l e s a n d e d.

Laulmise õpetamise ülesandeks on eelmise aasta töö jätkamine ja süvendamine.

b) K a v a.

Ühehääline laul koos ja üksikult, nootide kaasabil ja peast; jõu-

kohaseid kahehääelseid laule võimalust mööda.

Õpitava laulu rütmiline ja meloodiline analüüs. Mažoor- ja miinor-astmiku ehitamine kuni kahe märgini. Lauluhelistiku määramine võtme- ja märgistiku järele. Triooli mõiste. Modulatsiooni mõiste.

III k l a s s (1 tund).

a) Ü l e s a n d e d.

Laulmise õpetamise ülesandeks on eelmiste aastate töö jätkamine, avardamine ja süvendamine.

b) K a v a.

Ühehäälane laul; jõukohaseid kahehääelseid laule võimalust mööda. Kerge rütmiline ja meloodiline muusikadiktaat.

Õpitava laulu rütmiline ja meloodiline analüüs. Mažoor- ja miinor-astmiku ehitamine kuni nelja märgini. Tutvustamine intervallidega. Transponeerimise mõiste. Tutvustamine bassivõtmega. Süngoobi mõiste.

IV k l a s s (1 tund).

a) Ü l e s a n d e d.

Laulmise õpetamise ülesandeks on:

- 1) eelmiste aastate töö jätkamine, avardamine ja süvendamine;
- 2) tutvumine laulukoori ja orkestri olemusega.

b) K a v a.

Ühehäälane laul; jõukohaseid mitmehääelseid laule võimalust mööda. Akordi mõiste. Konsonantsi ja dissonantsi mõisted. Dominant-septakorli mõiste.

L a u l u k o o r: laste-, nais-, mees- ja segakoori mõisted.

O r k e s t e r: keel- ja puhkpillide- ning sümfooniaorkestri mõisted.

V k l a s s (1 tund).

a) Ü l e s a n d e d.

Laulmise õpetamise ülesandeks on:

1. eelmiste aastate töö jätkamine, avardamine, süvendamine ja kordamine;

2. ülevaatlilik tutvumine tähtsamate muusikavormide mõistega.

b) K a v a.

Ühehäälane laul: jõukohaseid mitmehääelseid laule võimalust mööda.

Mõisted: homofoonia, polüfoonia, imitatsioon, kaanon, teema ja variatsioon. Tähtsamate muusikavormide mõisted: ooper, oratoorium, sümfoonia. Nende demonstratsioon klaveril, grammofonil või muul viisil.

3. S e l e t u s k i r i .

Laulmise kasvatuslikest eesmärkidest on tähtsaim laulurõõmu ja lauluarmastuse kasvatamine ning tunnete rikastamine. Pääle selle olgu lauluõpetuse eesmärgiks teritada kuulmist, arendada häält, arendada rütmi- ja tonaalsustunnet ning kasvatada ühis-, rahvus-, ja kõlbelist tunnet.

Oskuste ja teadmiste alal on laulmise õpetuse eesmärgiks: kunstilise ja kõlbelise lõbu maitsemiseks isiklikus ja ühiskondlikus elus tarvilise lauluvara soetamine jõukohaseist väärtuslikest eesti heliloojate töist, rahvaviisest ja üldtuntud võõraste heliloojate laulest; elementaarne nooditundmine, mida tuleb nõuda kõigilt õpilasilt; oskus ^{tunda} õpitu piires ~~koostada~~ noote ja laulda peast; osata kuulda ja eritella tähtsamaid muusikavorme.

Meeleolu ja laul on üksteisega seotud. Kõik meeleliigutused leiavad väljendust laulus, mis omakorda äratab esteetilisi tundeid. ~~Pääle~~ selle teadlik lauluõpetus harjutab tähelepanu, vaatlemis- ja mõtlemisvõimet, tahtejõudu, enesekontrolli ja distsipliini. Lauluõpetus peab olema juhitud nõnda, et alateadvuses pesitsev aimus helisüsteemist, mille lähtekohaks on teatav kindel põhitoon (toonika), areneks ja süveneks.

Laulutund olgu alati rõõmsa ja meeleolurikka tegevuse tunniks. Kõik teised harjutused, kuigi laulutunnis vajalikud, jäägu teenivale kohale.

Lauluõpetus algab meeleolu loomisega, mis toob laulu sisu tundeile ja mõtteile lähemale. Samuti ei ole ülearune laulu teksti selgitada, mis loob soodsa meeleolu lauluviisi vastuvõtmiseks.

Laulude valikul tuleb silmas pidada esmajoones eesti rahvalaulu ja eesti heliloojate laule. Tuleb valida teatav arv laule, mis oleksid õpilasil kooli lõpetamisel vajalikuks lauluvaraks, mida juba kooliski ühistel koosviibimistel, rännakuil ja aktustel ühiste lauludena võiks kasutada. Laulude valikul välditagu keerulisemaid, vähiku sei-

sukohast vähem arusaadavaid, vähem kõlavaid ja meloodilisi, seega vähem nauditavaid laule.

Laulude õppimisel ei või jätta tähele panemata ka viisi ja sõnade loojaid. Kooliaja vältel tuleb õpilasile anda täielik ülevaade nii eesti rahvalaulust kui ka muust heliloomingust. Üksikute heliloojate laulude õppimisel tutvut^satagu õpilasi teataval määral ka helilooja elulooga.

Teises järjekorras võiks laulude valikul silmas pidada hõim- ja naaberrahvaste laule. Siingi tuleb hoolitseda, et õpilasil ka nendest lauludest oleks teatav lauluvara, mis leiaks kasutamist hõim- või naaberrahvaste tähtpäevil korraldatud aktustel ja koosviibimistel.

Hingamisharjutuste eesmärgiks on õpetada võimalikult otstarbekohaselt kasutama kopsudesse kogutud õhutagavara. Laulude laulmisel tuleb silmas pidada, et õpilased ei hingaks sõna ja muusikalise fraasi keskkel.

Ilusa häälekõla saavutamiseks tuleb hoolitseda selle eest, et õpilased laulaksid loomulikult. Sõnade hääldamisel peavad selgesti kuuldavad olema vokaalid ja konsonandid. Seda tuleb harjutada juba sõnade õppimisel. Liigselt pingutava või lameda häälega laulmist tuleb vältida. Kõige paremini aitab siin õpetaja eeskujulik ettelaulmine vastavate märkustega.

Häälemurdmise ajal tuleb õpilasil (eriti poistel) soovitada laulda võimalikult tagasihoidlikult ja vaikselt, raskuste puhul vaikida.

Rütmiharjutuste eesmärgiks on rütmitunde kasvatamine ja arendamine.

Seejuures võiksid abinõudeks olla plaksutamine, kerge koputamine, marssimine, vastavad käevliiped, kehaliigutused, laulurütmi või kaasmängu järele jne. ^{Ka} Samuti võib rütmiliste harjutuste vahendiks kasutada noote, millede abil rütmilised vahekorrad õpitavas laulus omandavad nähtava kuju. Samuti on soovitavad rütmilised variatsioonid õpilaste poolt.

Helitabamise arendamiseks on vajalikud ka erilised harjutused, mida õpetaja tarbekorral loob ise või kasutab selleks laule otse laulu- raamatust, millele õpilaste arenedes üha enam püütaksegi siirduda. Selleks aitab tunduvalt kaasa mažoorse ja minoorse helistiku ning kolm-

kõlade ja üldse intervallide peastlaulmise oskus, mida seepärast kõiki lauljate õpilastega tuleb eriliselt harjutada ja neilt nõuda.

Kõik harjutused ja teoreetilised selgitused tuleb siduda õpitava lauluga ja tarvitada neid ainult niipalju, kui see lauluõppimiseks vajalik, et nad ei muutuks õpilastele väsitavaks ja tüütavaks.

Keskkoolis (eriti poeglaste kooles) olgu esimesel kohal ühehäälnelaul. Kahehäälnelaul vaid võimaluste piires. Küll aga on soovitatav laulda kaanoneid, mis hääle iseseisvaks arenemiseks palju kaasa aitavad ja mis samuti oleksid oelharjutuseks mitmehäälnelaulule.

Laulu edendamiseks aitab suurel määral kaasa ka üksiklaul klassis ja laulmine rühmade viisi.

Eriti soovitatav on korraldada kõigi klasside ühehäälnelaulu klaveri või orkestri saatel pidudel, aktustel, tähtpäevadel ja rännakuil.

Õppekavades ettenähtud muusikavormide selgitamisel on soovitatav kasutada võimaluste piires nii õpetaja kui ka üksikute õpilaste esinemist instrumentidel, heliplaate, raadiot ning külastada kontserte. Samuti tuleb soovitada korraldada koolides muusikaõhtuid ja muid koosviibimisi, kus esineksid kooli oma laulukooride ja orkestrite kõrval võimaluse korral ka väljastpoolt kutsutud solistid.

I k l a s s .

I klassis tuleb panna kindel alus noodiõpetusele, kusjuures hoidutagu liigsest teoretiseerimisest. Selleks on soovitatav laulda algul kergeid laule, millede rütmilise ja meloodilise analüüsi puhul on võimalik selgitada teooria algmõisteid.

Heliomaduste selgitamine toimugu käsikäes praktilise laulmisega, selleks kasutades õpetaja enda pealt kirjutatud harjutusi või ka kergemaid laule otse lauluraamatust.

Taktide selgitamisel on vajalik põhjalikult käsitleda lihttakse. Soovitatav on laulude analüüsimisel märkida rõhulisi (ja ka rõhutuid) helisid, s.o. laule jagada rõhualadeks, hiljem rõhuala nimetada taktiks.

Lihttaktidest väljudes tuleb selgitada ka liit- ja segatakte. Vajalik on, et õpilased laulmisel oskaksid ka käeviibete abil takti lüüa.

Terve- ja peoltooni selgitamisel on soovitatav kasutada klaverit või harmooniumi.

Õpilaste tähelepanu juhitud sellele, kuidas helid, mis mängitavad valgeil klahvidel, on korraldatud rühmadeks seitsme kaupa (oktaavid).

Vahehelid (mängitavad mustil klahvidel) seletatakse ka klaveril. Kus puudub klaver ja harmoonium sääl leidku õpetaja teisi abinõusid asja selgitamiseks (näit. joonist.). Klaviatuuri klahvide tundmist (s.o. minimeelisele toonile iga klahv vastab) nõutagu kõigilt õpilastelt.

Domažoor- ja loomuliku la-minoor-astmikku analüüsides püütagu kuulata ja ka klaveril või vastava klaviatuuri abil jõuda selgusele, kus on pool- ja tervetoonilised vahed.

II k l a s s.

Ühehääelse laulu laulmine; kahehääline laul vaid võimalust mööda. Õpitava laulu rütmilist ja meloodilist analüüsi jätkatakse. Ühtlasi korraldatakse eelmisel aastal läbivõetud kava.

Mažoor- ja minoor-astmikku (helistikku) kordamine. Tetrahordide või valemite abil leida uusi mažore ja minore kuni kahe märgini.

Siin tuleb selgitamisele ka harmooniline ja meloodiline minoor ning helitõugude paralleelsus.

Käsiteldava laulu helistiku määramine peab toimuma võtmemärgistiku järel. Arusaamist helistikest selgitab suurel määral lühikeste harjutuste või laulukeste kirjalik transponeerimine, kas kõrgemale või madalamale.

Modulatsioonide mõiste selgitatakse kuulmise järel ühenduses õpitavas laulus esinevate modulatsioonide abil, mida vaadeldakse ka noodist, juhtides tähelepanu laulu põhitõppidele, mis oma asukohta joonestikul muudab vastavalt modulatsioonile.

III k l a s s.

Ühehääline laul; kahehääline laul võimaluste piires.

Eelmises klassis läbivõetud kava kordamine ja süvendamine. Siin tulevad juurde veel lisaks eelmistes klassides läbivõetud mažooridele ja minooridele la-, mi-, mi-b-, la-b- mažoorid ja vastavad minoorid.

Intervallide läbivõtmisel piirduagu järgmiste konsonantsidega: priim, puhas kvart, puhas kvint ja puhas oktaav, suur ja väike terts, suur ja väike sekst; ja järgmiste dissonantsidega: väike ja suur sekund ja septim, suurendatud sekund ja kvart ning vähendatud kvint.

Muusikalise kuulmise ja rütmitunde arendamiseks on soovitatav korraldada lihtsaid meloodilisi kui ka rütmilisi diktaate.

Intervallide õppimisel on soovitatav praktiline laulmine nootinimidega. Transponeerimise mõiste selgitada.

Bassivõtme tutvustamine on soovitatav eriti poistele, selleks kirjutada lihtsaid viise viiulivõtme bassivõtmesse. Võimaluse korral ka neid laulda.

IV k l a s s.

Jätkub ühehäälnene laul eelmiste aastate eeskujul ühes rütmilise ja meloodilise analüüsiga. Sellest klassist alates viljeldagu ühehäälnest kõrval rohkem ka kahehäälnest laulu.

Konsonantsi ja dissonantsi mõiste selgitatakse intervallide kordamisega.

Akordi mõiste selgitus lähtub mažoor- ja minoorkolmkõladest. Akordidest tuleb käsitleda mažoor- ja minoorkolmkõlasid, dominant septakordi ning juhtseptakordi.

Akordidesse süvenemiseks moodustatagu kolmehäälnest lihtsaid kadentse ja lauldagu neid.

Laulukoori- ja orkestritüüpide selgitamiseks võiks kasutada vastavaid heliplaate. Õhutada kontsertide külastamist. Võimaluse korral instrumente demonstreerida.

V k l a s s.

Eelmise aasta töö ülevaatlik kordamine. Laulurepertuaari täiendamise kõrval tutvustada üldise eesti heliloominguga.

Selgitamisele tulevad mõisted: teema ja variatsioon, siis imitatsioon ja kaanon, homofoonia ja polüfoonia.

Suuremaist muusikavormest tutvustada õpilasi ooperi, oratooriumi ja sümfoonia mõistega.